

פרשת חקת א וידבר יהוה אל-משה ואל-אהרן לאמר:

1

Midraš, günahkâr ebeveynlerin *tsadik* çocuklarına bazı örnekler verir: Bir put üreticisi olan Terah'a, tek Tanrı'yı kendiliğinden tanıyan ilk kişi olan Avraam doğmuştur. Bunun gibi günahkâr krallardan Amon'un oğlu Yoşiyau Tanrı'ya sadık bir kişiydi. *Talmud* (*Nida* 9a) buna şu çelişkiyi de ekler: Kan yemek yasaktır. Öte yandan bir annenin kanı süte dönüşür ve bir bebek bununla beslenir.

Tora'nın diğer birçok gizeminde olduğu gibi, yukarıdakilerin de temelinde yatan mesaj birdir: Yüce Zekâ, insana manevi ve zihinsel dev hazineler bahşetmiştir, ama bunların hiçbirisi Tanrı'nın hem mevcudiyet, hem de bilgelik açısından sonsuz, insanın ise hem fiziksel varoluşunun hem de anlayış kapasitesinin sınırlı olduğuna dair bilgiden daha değerli değildir. Başka bir deyişle, bilgeliliğin önemli bir bileşeni, insanın bir gerçeği anlayamamasının, o gerçeğin gerçekliğini ortadan kaldırmayacağını farkında olmasıdır (Rabi Munk, *The Call of the Torah*).

❧ Konuların Yerleşim Düzeni.

Bene-Yisrael'in çöldeki yaşamlarını tanımlayan önceki ve sonraki kısımlara bakıldığında, bu bölümün konuları olan *tuma* ve arınma, sanki uygun bir yerde değilmiş gibi görünmektedir. Geleneksel kaynaklarımız, *Para Aduma*'ya ait kanunların tam olarak ne zaman verildiği hakkında iki görüş içerir. Bunlardan ilkinde göre bu emirler Bene-Yisrael'e Mısır'dan çıktıktan kısa bir süre sonra Mara'da verilmiş, ancak bunlar o noktada henüz uygulamaya geçirilmemiştir (bkz. Şemot 15:25 açık., *Yordam ve düzen* k.b.). *Mişkan*'ın ibadete açıldığı 1 Nisan 2449 tarihinde, bu kanunlar bu kez uygulanmak üzere tekrar verilmiş, ertesi gün 2 Nisan tarihinde de Moşe Rabenu ilk *Para Aduma*'nın yakılışına nezaret etmiştir. Dolayısıyla bu görüş doğrultusunda şimdi sıralanacak olan kuralları aslında 1 Nisan'da verilmiştir (*Talmud – Gitin* 60b; *Talmud Yerusalmi – Megila* 3:5). Nitekim Leviler'in de, kendi özel görevlerine atandıkları zaman *Para Aduma*'nın küllerini içeren "paklama suyu" ile arındıklarını görüyoruz (bkz. 8:7 açık.). Ayrıca ölü nedeniyle *tame* olan bazı kişilerin bu halleri yüzünden 14 Nisan tarihindeki *Pesah-kurbanı*

yapamadıklarını ve bunu telafi için 14 İyar'da ikinci bir şansı kullanabildiklerini okumuştuk (bkz. 9:6-11) ki, bu onların 14 İyar'da artık [sadece şimdi, yani casusların günahından sonra açıklanan prosedür yoluyla] arınmış olmalarını gerektirir. Oysa Bene-Yisrael o sırada yola çıkmamışlardır bile (krş. İbn Ezra). Sonuç olarak bu kuralları aslında 1 Nisan tarihinde verilmiştir ve burası, Tora'nın kronolojik sırayı takip etmediği örneklerden biridir (*Talmud – Pesahim* 6b).

Öyleyse Tora neden bu emirleri özellikle burada vermektedir? Ramban açıklar: *Para Aduma* kanunu ile bir önceki bölüm arasında mantıksal bir bağlantı mevcuttur. Bamidbar kitabı, Bene-Yisrael'in çöldeki yolculuklarını anlatmanın yanında, Vayikra kitabının neredeyse tümünü kaplayan *Mişkan* ve *Koenler*'e ait kuralları da tamamlamaktadır. Bu doğrultuda, bir önceki kısımda Tora, *Koenler*'e özel armağanları listelemiştir. *Koenler* bu armağanlara, *Bet-Amikdas*'taki özel görevleri nedeniyle hak kazanmışlardır ve Tora bu yerleşim düzeniyle, bu görevlerden birisinin de, ölü nedeniyle *tame* olmuş kişilerin arınma işlemlerini gerçekleştirmek olduğuna işaret etmektedir (krş. İbn Ezra). Ayrıca bkz. 20:1-2 açık.

Aynı doğrultuda, bundan önceki pasuklarda yetkisiz kişilerin girmesine karşı Kutsal Mekân'da nöbet tutulması gerektiği belirtilmişti. Bu yetkisiz kişilere *tame* insanlar da dâhildir. Yani normalde Kutsal Mekân'ın büyük bölümüne girme yetkisi olan bir *Koen* bile, *tame* olduğu sürece bunu yapamaz. *Para Aduma* ölü nedeniyle oluşan *tumanın* giderilmesinde kullanıldığı için, bu bakımdan önceki kısımla bağlantılıdır. Böylece *Para Aduma* sayesinde insanlar *tame* halde içeriye girip ölümü hak etmeyeceklerdir (*Daat Mikra*). Alternatif olarak bu noktada Bene-Yisrael'in artık Erets-Yisrael'e girmeye hazır oldukları ve peraşanın ikinci yarısında anlatıldığı üzere, bu yolda savaşlara başlayacakları da göz önünde tutulabilir. Kılıçların artık aktif olarak kullanılmaya başlanacağı bu noktada, ölümler, beden parçaları, ölüme yol açan silahlar (bkz. p. 16) gibi *tuma* kaynakları ve yol açtıkları *tumadan* arınmanın yolu özellikle şimdi açıklanmaktadır (*a.k.*).

Hukat

[96. Para Aduma]

19

¹ Tanrı, Moşe'ye ve Aaron'a konuşarak [şöyle] dedi:

19.

☞ **Tumat Met.** Bu bölümde, *tumanın* en üst düzeyli kaynağının “**Avi Avot Atuma – En Temel Tuma Kaynağı**” olarak adlandırılan bir insan cesedi olduğunu öğrenmekteyiz (p. 22 açk.). Herhangi bir insanın cesedi, temas ettiği her şeyi ve herkesi “**Av Atuma – Temel Tuma Kaynağı**” düzeyinde *tame* yapar. Eğer bu ceset bir Yahudi'ye aitse, temas olmaksızın bile, kendisiyle aynı çatı altında bulunan her şeyi ve herkesi *Av Atuma* düzeyinde *tame* yapar. Farklı düzeylerdeki *tuma* kaynakları ve etkileri hakkında geniş bilgi için bkz. Vayikra 11:32-36 açk.

Bir insan cesedinden kaynaklanan *tuma*, “**Tumat Met – Ölü Tuması**”, bu *tuma* ile *tame* olmuş birine de “**Teme Met – Ölü Nedeniyle Tame**” adı verilir (bkz. Vayikra 21:1-9 açk.). Bu tipteki bir *tuma* ancak bu bölümde tarif edilen ve kızıl bir ineğin külleriyle gerçekleştirilen prosedürle giderilebilir.

☞ Para Aduma – “Kızıl İnek”.

Para Aduma ilgili kurallar bütünü Hahamlarımız tarafından “**Hukat Atora – Tora'nın Hükümü**” (p. 2) kavramının en temel örneği olarak tanımlanır. Başka bir deyişle bu kanun, **Huka** adı verilen ve insan mantığının kavrayamayacağı nedenlere sahip türdeki mitsvalar içinde, bu yönü en belirgin olanıdır. Hahamlarımız'ın belirttikleri üzere, *Satan* [ya da insanın kötü dürtüsü *Yetser Ara*] ve diğer uluslar, özellikle bu emri örnek göstererek “Nedir bu mitsva? Ne özelliği var?” sözleriyle Yahudiler'i taciz ederler. Bunlar gerçekten de yanıtlanması son derece zor sorulardır. Biraz ileride göreceğimiz üzere kızıl bir ineğin külleri ile yapılan bir seremonide, *tame* olan kişiler arınırken, söz konusu küllerin hazırlanmasıyla meşgul olan saf kişiler *tame* olmaktadır (p. 7 ve 10). Yani aynı küller, *tame* olanı saflaştırırken, saf olanı *tame* yapmaktadır. Bu kendi içinde tezat içeren durum, görünüşte “Nedir bu mitsva? Ne kadar mantıksız!” sorusunu haklı çıkarmaktadır (*İmre Şefer*). Dahası baştan sona bir hokus pokus

gibi görünen bu seremoninin neden *tame* olanı arındırma özelliğine sahip olduğu da hiç anlaşılır bir şey değildir. Bu yüzden “ne özelliği var?” sorusu da geçerli görünmektedir (*a.k.*). Ramban'a göre başka ulusların taciz için özellikle bu emri kullanmalarının nedeni, küllerin hazırlanma işleminin *Bet-Amikdaş*'ın dışında yapılmasıdır. Bu haliyle, hayvanın kesilmesi, kanının serpilmesi ve yakılışı, dışarıdan bakan biri için, bunun, kırlarda cinler için yapılan bir kurban olduğu izlenimini vermektedir [oysa böyle bir işlem Tora'nın ciddi bir yasağıdır (bkz. Vayikra 17:7)]. Tüm bunlardan dolayı, Tanrı, bu uygulamaların mantığın almayacağı sebeplere sahip olduğunu belirtmiş ve özellikle bu mitsva için “*Tora'nın Hükümü*” tanımını yapmıştır: “Bu, Huzurumdan çıkmış bir hükümdür ve senin onu sorgulama yetkin yok!” (*Midraş – Tanhuma* 7-8; Raşi). Raban Yohanan ben Zakay'ın bu emrin nedenini soran öğrencilerine verdiği cevap da bunu yansıtmaktadır: “Mantıken, ne bir ceset insanı *tame* yapar ne de ineğin külleri saflık sağlar. Ama bu kanunlar Tanrı'nın hükümleridir; ve Tanrı bir cesedin *tumaya* yol açmasına, ineğin küllerinin de saflık sağlamasına hükmetmişse, biz kulların bunu sorgulama yetkisi yoktur” (*Midraş – Bamidbar Raba*). Bkz. Vayikra 18:4 açk.

Her durumda, Tora'nın bütün kanunları Tanrı zekâsının ürünleri olduğuna göre, insanın bunların sebebini kavrayamaması, Öğretmenin değil, öğrencinin yetersizliğinin işaretidir. Hahamlarımız'ın ifade ettikleri gibi, Tora'da anlamsız veya amaçsız hiçbir şey yoktur. Eğer var gibi görünüyorsa, bu sadece bizim kendi yetersizliğimiz yüzündendir (Rambam).

Dünyanın gördüğü en bilge kişi olan Kral Şelomo, “*Bilge olayım dedim, ama bu benden çok uzak*” (*Koelet* 7:23) derken özellikle *Para Aduma* kurallarının tezat içeren doğasını kastetmiştir. *Midraş* aynı tezat teması doğrultusunda “*Kim tameden saf verebilir? [=Kim tumaya yol açabilen bir şeyle arınma sağlar?] Bir [olan Tanrı] değil mi?*” (*İyov* 14:4) pasuğunu alıntı yapar. Benzer şekilde,

ב זאת

חֶקֶת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר-צִוָּה יְהוָה לְאֹמֶר דְּבַר | אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ
 אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדָמָה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין-בָּהּ מוֹם אֲשֶׁר לֹא-עָלָה
 עָלֶיהָ עַל: ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל-אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ
 אֶל-מַחֲנוֹךְ לַמִּחֲנֶה וְשַׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו:

eksiksizliğini tanımlamaktadır (*Sifre* 123; *Sifre Zuta*; *Mizrahi*; *Sifte Hahamim*). Bu doğrultuda, eğer hayvanın sadece iki kılı bile kızıl değilse, bu işlem için geçerli değildir (*Mişna – Para* 2:5; *Raşi*). Sonuç olarak bu işlem için satın alınan kızıl inek çok ender bulunduğu için karşılığında çok büyük paralar verilirdi (*Rabenu Behaye*).

Alternatif olarak buradaki **Temima** sözcüğü, “temel gelişimini tamamlamış” anlamında da değerlendirilebilir. Zira söz konusu ineğin çok genç olmaması gerekir (*Ibn Ezra*; *Piruş Al Ibn Ezra*). İşlemden kullanılacak olan inek üç ya da dört yaşında olmalıdır; ama daha da yaşlı olursa bile kullanılabilir. Ancak küçük yaşta alınıp büyütülmez; çünkü Tora, hayvanın alındığı zamanki hali için “inek” demektedir – “düve” değil. Uygun bir inek bulunamadığı takdirde, kızıl bir düvenin sahibi ile anlaşma yapılır ve o, kendisine verilen belirli bir ücret karşılığında onu inek olma yaşına gelene kadar özenle büyütür (*Yad – Para Aduma* 1:1).

Getirsinler – İneği Bene-Yisrael’in Moşe’ye getirecek olması, bu konudaki masraflarda halkın ortak olduğunu gösterir. Dolayısıyla kızıl inekle ilgili masraflar halkın bağışlarıyla oluşturulan kasadan karşılanmalıdır. Bu ilk inekte, Moşe tahsildarlık ve aracılık yapacaktır (*Sifre*).

Para Aduma kanunu, Tora’nın 613 mitsvasından biridir. *Mitsvat Ase* No. 160 (*Sefer Ahinuh*).

3. Koen Elazar’a – *Koen Gadol* Aaron henüz hayatta olmasına rağmen, *Para Aduma*’nın hazırlanması görevi onun vekili konumundaki oğlu Elazar’a verilmektedir [yine de bu ilk *Para Aduma*, daima Moşe’nin adıyla anılacaktır (bkz. ö.p.)]. Dolayısıyla bu örnekte, söz konusu işlem *Koen Gadol* Vekili’nin [= *Segan*] sorumluluğundadır (*Raşi*). Öte yandan, bundan sonraki dönemlerde bu işlemde kimin sorumlu olduğu Hahamlarımız arasındaki bir görüş ayrılığının konusudur. Bir kaniya göre, görevin Aaron hayatta olmasına rağmen Elazar’a verilmesi, bu görevin herhangi bir *Koen* tarafından yapılabil-

ceğini gösterir. Diğer görüşe göre ise, bu istisnai bir durumdur ve Tora “*onu Koen Elazar’a verin*” diyerek, sadece bu ilk ineğin vekil tarafından hazırlanacağını, ama sonraki nesillerde bunu özellikle *Koen Gadol*’un yapması gerekeceğini belirtmektedir (*Mişna – Para* 4:1; *Talmud – Yoma* 42b). Rambam, *Alaha*’yı ilk görüş doğrultusunda belirlemiştir (*Yad – Para Aduma* 1:11).

Bu ilk *Para Aduma*’yı Aaron değil de Elazar’ın hazırlamasının bazı sebepleri şöyledir: Aaron *Koen Gadol* olarak halkın tüm günah onarımından sorumludur ve *Para Aduma* işlemleri *Bet-Amikdaş*’ın dışında yapıldığı için bu görev ona verilmemiştir. Bir başka olasılık ise, Tanrı’nın Elazar’a henüz Aaron hayattayken özel bir konum vermek istemiş olmasıdır (*Ramban*). Aaron öldükten sonra gerçekleşen Midyan savaşı sonrasında, halka, ölü nedeniyle *tumadan* arınma konusunda talimatları da, o zaman *Koen Gadol* olan Elazar’ın verdiğini görmekteyiz (31:21-23).

Para Aduma ile yapılan işlemler temel olarak ölü nedeniyle oluşan *tumanın* giderilmesini sağlar. Başka bir deyişle bu ineğin kesilmesi ve kanının serpilmesi, diğer *korbanlar* gibi herhangi bir günah için onarım sağlama amaçlı değildir. Nitekim Tora’nın metninde de kızıl inekle ilgili olarak “**Kapara** – Kefaret, Günah Onarımı” benzeri herhangi bir sözcük geçmekte değildir. Öte yandan Hahamlarımız, *Para Aduma* prosedüründe, Altın Buzağı günahına karşılık bir onarım teması olduğunu açıklarlar. Bir misalle açıklamak gerekirse, bir kadın hizmetçinin çocuğu kraliyet sarayına pisler. Kral bunun üzerine kadını çağırır ve “annesi gelsin de çocuğunun pisliğini temizlesin” der. Burada da kızıl bir “inek” ile yapılan prosedür, altın bir “buzağı” ile yapılan günah için telafi sağlamaktadır. Bu açıdan, emrin *Koen Gadol* olan Aaron’a değil de, oğlu Elazar’a verilmesi anlamlıdır. Zira tüm iyi niyetine rağmen, Altın Buzağı’yı yapan, Aaron’dur ve “**En Kategor Naase Sanegor** – Bir Savcı, Avukata Dönüşmez” (*Talmud – Roş Ašana* 26a) [yani Aaron Altın Buzağı günahında pay

² “Tanrı’nın söylemek üzere emrettiği Tora hükmü budur.

“Bene-Yisrael’e konuş: Sana [Moşe,] herhangi bir kusuru olmayan, üzerine boyunduruk geçirilmemiş tamamen kızıl bir inek getirsinler.

³ Onu Koen Elazar’a verin. [Bir görevli] Onu [tüm] kampın dışına çıkarsın ve [birisi, ineği Elazar’ın] önünde kessin.

2. Söylemek üzere emrettiği – İbranice **Lemor**. Ya da “[aşağıdakileri] söyleyerek emrettiği”. Alternatif olarak buradaki ifadeler şöyle de anlaşılabilir: “Bene-Yisrael’e söyle: Tanrı’nın [önceden] **emretmiş olduğu** Tora hükmü[nün detayları] şudur...” (Ramban). Zira burada ayrıntıları açıklanan işlemi ilgilendiren bir emir daha önce 8:7’de verilmişti (Sforno; bkz. 8:7 açk.). Ayrıca bkz. ö.a.

Tora hükmü – Ya da “Tora’nın hükmü”. İbranice **Hukat A-Tora**. Bu konudaki bir açıklamayı girişte vermiştik. Bunun ötesinde, *alahasal* bakışla, “Tora’nın hükmü” ifadesi, burada açıklanan ayrıntıların dışına çıkılmaması gerektiğine de işaret eder. Örneğin bir *Para Aduma*’nın küllerinin hazırlanmasında kullanılan üç şeyden – sedir dalı, zufa otu ve kırmızı yün iplikten – ya da *Koen*’in yapması gereken yedi serpmeden sadece biri bile eksik olursa, işlem geçersizdir (*Talmud* – *Menahot* 26a). Ayrıca bu ifade, hakkında benzer bir ifade kullanılan *Yom Kipur* işlemleriyle bir bağlantı sağlar (bkz. Vayikra 16:29, **Hukat Olam**) ve *Para Aduma*’nın hazırlanmasından sorumlu olacak olan *Koen* ile ilgili bazı kuralların, *Yom Kipur*’da *Kodeş Akodaşim*’in içine girerek halk adına onarım sağlayan *Koen Gadol*’a dair kurallarla aynı olduğuna işaret eder. Örneğin tıpkı *Koen Gadol* gibi, *Para Aduma* külleri hazırlanmasına başkanlık edecek olan *Koen* de yedi gün önceden hazırlıklara başlatılır (*Talmud* – *Yoma* 2a; bkz. Vayikra 8:34; bkz. Vayikra 16:28 açk., *Seder Aavoda* k.b. ikinci paragraf). Ayrıca işlem sırasında bu *Koen* de beyaz keten giysiler giyer (*Sifre*).

Tora’nın **Hukat Atora** tamlamasını kullandığı sadece bir yer daha vardır (bkz. 31:21-22) – ki Tora orada da Midyanlılar’la yapılan savaş sonrasında geçilmesi gereken arınma sürecinden bahsetmektedir. Dolayısıyla bu tamlamanın özellikle ölü nedeniyle ortaya çıkan güçlü *tumadan* arınma prosedürünü tanımladığı söylenebilir (*Daat Mikra*).

Sana [Moşe] – Önceki pasuktan anlaşıldığı üzere, Tanrı aslında hem Moşe’ye hem de [tüm bu işlemlerde *Koenler* ön planda oldukları için] Aaron’a konuşmaktadır [ve işlemleri yapacak asıl kişi Elazar’dır]. Buna rağmen Tanrı’nın emri özellikle Moşe’ye vermesi, Moşe ile bu kızıl inek prosedürünün özel bir bağlantısı olduğuna işaret

eder (*Devek Tov*). Raşi, *Para Aduma*’nın daima Moşe’nin ismiyle bağdaştırılacağını belirtir. Bunun nedeni, bundan sonra yapılan tüm *Para Adumalar*’ın küllerinin de, öncekilerinkilerle karıştırılmasıdır; böylece en başta Moşe’nin liderliğinde yapılan bu *Para Aduma*’nın küllü daima karışımın içinde olacaktır (*Büre Maarya*; ayrıca *Talmud* – *Pesahim* 78a, Raşi o.a. ve *Talmud* – *Yoma* 4a, Raşi o.a.).

Kusuru olmayan – Bir *korbanı* geçersiz kılan her türlü bedensel kusur (bkz. Vayikra 22:17 v.d.), kızıl bir ineği de buradaki işlem için geçersiz kılar (*Yad* – *Para Aduma* 1:7). Bunun yanında inek diğer bazı açılardan da el değmemiş olmalıdır. Yine de, putperest birinden de olsa bu inek satın alınabilir; zira normal şartlarda bir insan, değerli bir malına zarar verecek bir davranışta bulunmaz.

Üzerine boyunduruk geçirilmemiş – Tam çeviriyle “üzerine boyunduruk çıkmamış”. Tora başka bir yerde, faili meçhul bir cinayet sonrasında yapılan ve günah telafisi sağlayan törende kullanılan bir buzağı ile ilgili olarak, onun “hiç çalıştırılmamış ve boyundurukla [yük] çekmemiş” olması gerektiğini söylemektedir (*Devarim* 21:3). Dolayısıyla “boyunduruk” sözcüğü özellikle bir işte çalıştırılma anlamına gelir. Bu nedenle buradaki kızıl inek de, boyunduruk olmasa bile herhangi bir işte çalıştırılmışsa, geçerliliğini kaybeder. Ama yine de, boyunduruğun, diğer işlere göre ek bir özelliği vardır. Eğer bu inek, örneğin harman dövmesi için harman yerine getirilirse, hiç iş yapmadığı takdirde, sadece buraya getirilmiş olması onu geçersiz kılmaz. Ancak eğer üzerine boyunduruk takılırsa, bu boyundurukla hiç iş yapmasa bile artık uygun değildir. Dolayısıyla boyunduruğun takılması, başlı başına geçersiz kılma özelliğine sahip bir noktadır (*Talmud* – *Sota* 46a; *Yad* – *Para* 1:7).

Tamamen kızıl – İbranice **Aduma Temima**. Buradaki **Temima** sözcüğü kusursuzluk ve bütünlük belirtir, bir hayvanla ilgili kullanıldığı zaman onun bedensel açıdan bir kusuru olmadığına işaret eder. Öte yandan pasuk buradakinin “herhangi bir kusuru olmayan” bir inek olduğunu açıkça söylemektedir. Bu durumda **Temima** sözcüğünün verdiği bütünlük anlamı, fiziksel bütünlüğü değil, hayvanın kızıl renginin

דִּלְקָח אֶלְעִזֹּר הַכֹּהֵן מִדָּמָה

בְּאַצְבָּעוֹ וְהָזָה אֶל-נֹכַח פְּנֵי אֶהֱל-מוֹעֵד מִדָּמָה שֶׁבַע פְּעָמִים:

Para Aduma da, üç kampın dışarısına çıkarılır (Raşi). *Bet-Amikdaş* döneminde, en dıştaki “kampa” denk gelen bölge Yeruşalayim şehriydi. Dolayısıyla *Para Aduma*’nın hazırlanması işlemleri Yeruşalayim surlarının dışında gerçekleştirilirdi (bkz. s.p. açk.).

[Birisi, ineği Elazar’ın] Önünde *kessin* – Pasuk kesimi kimin yapacağını açıklamamaktadır. Eğer Elazar kastediliyor olsaydı, sıradaki pasuğa “*Koen Elazar*” sözcükleriyle başlamaya gerek olmazdı. Bu durum ve ayrıca bu pasukta “*onun [=Elazar’ın] önünde kessin*” denmesi, kesimi Elazar dışındaki birinin yapabileceğine işaret eder. *Alaha*’ya göre bu kişinin *Koen* olmasına bile gerek yoktur. *Şehita*’yı herhangi bir Yahudi de gerçekleştirebilir (*Talmud – Yoma* 43b; *Yad – Pesule Amikdaşin* 1:2; *Mizrahi*; *Sifte Hahamim*). Başka bir kaniya göre ise, kesimi de özellikle bir *Koen*’in gerçekleştirmesi gerekir (*Targum Yonatan*; *Midraş Agadol*; *Aderet Eliyau*). Her durumda “*önünde kessin*” ifadesinden anlaşıldığı üzere, işlemi yöneten *Koen*’in – burada Elazar’ın – kesime nezaret etmesi gerekir (*Sifre* 123; *Talmud – Yoma* 42a; *Midraş Agadol*; Raşi). Buradaki, kesimi yapan “birisi” ile ineği kampın dışına çıkaran görevli de aynı kişi olmak zorunda değildir. Ancak Rambam’ın verdiği kurallardan anlaşıldığı kadarıyla bu ilk *Para Aduma*’dan sonrakilerde tüm işlemler aynı *Koen* tarafından yapılacaktır.

Satan’ın ve diğer ulusların, bu işlemde hayvanın Kutsal Mekân’ın dışında kesilmesi nedeniyle, tüm bunların aslında cinlere yapılan bir kurban töreni olduğunu öne sürerek Bene-Yisrael’i taciz etmelerine paralel olarak (bkz. girişteki açıklamalar), kesimi yapan kişinin de böyle bir düşünceye kapılmamasını garanti altına almak için, Elazar’ın [ya da gelecek nesilde bu işleme başkanlık edecek *Koen*’in] kesime nezaret etmesi, ayrı bir önem taşır (Ramban).

Kesim işlemi de, sıradaki pasukta açıklanan kanın serpilmesi işlemi gibi, *Bet-Amikdaş*’ın kapısının görüldüğü bir noktada yapılır (*Talmud – Zevahim* 113a). Burası *Bet-Amikdaş*’ın doğusundadır. İnek bağlanarak, baş tarafı güneyde olacak

şekilde, dizilmiş odunların üzerine konur ve yüzü batıya çevrilir. *Koen* onun doğusunda, batı yönüne bakar halde durarak sağ eliyle kesim işlemini gerçekleştirir (*Yad – Para Aduma* 3:2). Pasuk “*onu kessin*” demektedir. Dolayısıyla bir kerede sadece bir *Para Aduma* yapılır. İki inek birlikte kesilmez. Ayrıca bu sırada başka hiçbir işle ilgilenilmez (*Talmud – Yoma* 43a).

4. Kanından [biraz] alsın – Tam çeviriyle “*kanından [biraz] alsın ve kanından [bir miktar] Buluşma Çadırı’nın yönünde yedi kez serpsin*”. Önceki açıklamada belirtildiği üzere kesim herhangi bir Yahudi tarafından yapılabilirken, kanı serpme işlemi sadece işlemlere başkanlık eden *Koen*, burada Elazar, tarafından yapılabilir. Görevli *Koen* kanı doğrudan hayvanın boynundan kendi sol eline alır ve serpme işlemine başlar (*Yad – Para Aduma* 3:2). Burada kanı koymak için bir kap kullanılmaz (*Sifre*; *Yad – Para Aduma* 4:4); ancak bazıları kullanılabileceği görüşündedir (*Yad – Para Aduma* 3:2, Raavad o.a.).

Buluşma Çadırı’nın yönünde – Tam çeviriyle “*Buluşma Çadırı’nın önüne doğru*”. Ama bunun anlamı kanın, hayvanın kesildiği yerden alınıp *Bet-Amikdaş*’ın kapısına getirilerek burada serpilmesi şeklinde değildir. *Bet-Amikdaş* döneminde, tüm işlemler, o zamanlar Yeruşalayim surlarının dışında doğu yanda kalan, günümüzde “*Ar Azeitim – Zeytin Dağı*” olarak da bilinen “*Ar Amişha – Yağ Dağı*”nda *Bet-Amikdaş*’ın kapısını gören bir noktada gerçekleştirilirdi (*Sifre* 123; Raşi; *Yad – Para Aduma* 3:2).

Serpsin – *Koen* sol elindeki kana sağ işaret parmağını batırarak bahsedilen yönde bir kez serper. Parmağa yapışık kalan kan sıradaki serpme için geçerli olmadığından, her serpmeden sonra, bu kanı hayvanın postuna siler ve tekrar avucundan kan alır. Böylece her seferinde parmağını daldırır, serper ve siler. Kanı toplamda yedi kez serper. Serpme işlemi bittikten sonra da ellerinde kalan tüm kanı hayvanın postuna siler (*Yad – Para Aduma* 3:2). Zira hayvanın kanı da, bedeniyle birlikte yakılacaktır (*Talmud – Zevahim* 93b; bkz. s.p.).

⁴ “Koen Elazar, parmağıyla [ineğin] kanından [biraz] alsın ve Buluşma Çadırı’nın yönünde yedi kez serpsin.

sahibi olduğu için, bu konudaki onarımı sağlamaya yetkili olamaz]. Bu da, yukarıdaki ikinci görüşle paralel olarak değerlendirebilir. [Söz konusu görüş doğrultusunda] Normal şartlarda bu işlemi *Koen Gadol* yapmalıdır; ama bu ilk *Para Aduma* bir istisnadır ve bunu, Altın Buzağı olayındaki rolü nedeniyle *Koen Gadol* Aaron’un yapması uygun olmayacağından, ondan sonraki en yüksek rütbeli *Koen* olan, vekili Elazar yapacaktır. İlk görüş doğrultusunda burada [başka bir *Koen* de görevlendirilebilecekken özellikle vekil konumundaki] Elazar’ın görevlendirilmesinin nedeni ise, normal bir *Koen* olarak o varken, kardeşlerinden birinin görevlendirilmesinin yakışık almayacak olmasıdır (Ramban) [Önce de belirtildiği gibi, *alaha* bu görüşe göre belirlenmiştir. Yani işlemi herhangi bir *Koen* yapabilir].

❧ *Para Aduma* ve Altın Buzağı.

Para Aduma’nın Altın Buzağı günahı için bir telafi özelliği taşıması, bu prosedürdeki çeşitli ayrıntılarla da ifade bulunmaktadır. Her şeyden önce inek kızıl, yani kırmızı olmalıdır ve “Eğer günahlarınız kıpkırmızı olursa, kar gibi beyazlayacak; [kırmız] böceği gibi allasarsa, yün gibi [ak] olacak” (Yeşayau 1:18) pasuğunda belirtildiği üzere, kırmızı renk, günahı singeler (bkz. Vayikra 16:8 açık., *Tombala taşı* k.b.) [ama bu göndermenin dışında, elbette ineğin özellikle kırmızı renkte olması gerekliliği de, diğer birçok detay gibi, bu kanunun mantık ötesi özellikler taşımasının dışavurumlarından biridir (*Daat Mikra*)]. Kullanılacak ineğin hiçbir zaman boyunduruk altına alınmamış olması gerekliliği de günahkârlar için bir simgedir; zira günahkâr kişi, Tanrı’nın boyunduruğunu [= egemenliğini] reddetmiş olur. Kızıl ineği Moşe’ye getirmeleri konusundaki gereklilik (p. 2), bu ineğin halka ait parayla satın alınması gerektiğini gösterir. Bu da, Altın Buzağı’nın yapımı için kendilerine ait altınları getiren halk için bire bir telafidir. Altın Buzağı günahı öncesinde kusursuz olan Bene-Yisrael, bu günahla önemli bir kusur edinmişlerdir. Bedensel hiçbir kusuru olmaması gereken kızıl inek, onların bu kusurunu telafi etme özelliğini taşır. Aaron, Altın Buzağı olayı sırasında kendisine getirilen altınları ateşe atmış ve buzağı ortaya çık-

mıştır (Şemot 32:20). Buna paralel olarak kızıl inek de tamamen yakılır. Seremoni, sedir dalı, zufa otu ve kırmızı böceğinden elde edilen kırmızı renge boyanmış bir ipliğin kullanımını da içerir (p. 6). Kullanılan üç aksesuar, Altın Buzağı sonrasında idam edilen yaklaşık üç bin kişiye denk gelir. Ayrıca bu, günahı ve *teşuway* simgeleyen bir bileşimdir: Azametli bir ağaç olan sedir, günahkârın kibirli halini temsil eder. Böyle biri, *teşuva* yapıp, günahına karşılık telafi elde etmek için kendisini bodur bir bitki olan zufa otu ve bir böcek gibi alçaltmalıdır (krş. Vayikra 14:4 açık.). *Para Aduma*’nın külleri yadigâr olarak nesiller boyunca saklanmalıdır (p. 9). Bu da hiçbir zaman tamamen bağışlanmayıp her nesildeki her cezada bir payı olan Altın Buzağı günahına paraleldir (bkz. Şemot 32:34). Altın Buzağı, onunla uğraşanların maneviyatını bozmuş, onların ruhunu *tame* yapmıştır; çünkü putlar, onlara dokunan kişiyi *tame* yapar (Mişna – Şabat 9:1; Rabenu Behaye). Buna paralel olarak kızıl ineğin küllerinin hazırlanmasıyla uğraşanların bedenleri de *tame* olur. Öte yandan Bene-Yisrael’in büyük çoğunluğunun suçtan temizlenmesi, Altın Buzağı’nın tamamen öğütülüp karıştırıldığı suyu içmeleriyle gerçekleşmiştir (Şemot 32:20). Burada da kızıl ineğin külleri, Bene-Yisrael’i arındırmak üzere kullanılacak suya karıştırılmaktadır (Rabi Moşe Adarşan’dan alıntı yapan Raşi’nin p. 22’deki açıklaması).

Verin – Önceki pasukta hitap Moşe’ye iken, burada tekrar çoğul hitapla Aaron da onurlandırılmaktadır. Ya da, burada Bene-Yisrael’e sesleniliyor da olabilir (Ramban).

[Bir görevli] – İbn Ezra. Elazar bu konuda birini görevlendirecektir.

[Tüm] Kampın dışına çıkarsın – Çölde iç içe kümelenmiş üç kamp vardı: *Şehina* kampı, Levi kampı ve Yisrael kampı (bkz. 2:1-34 açık. ve 5:2 açık.). *Talmud* (Yoma 68a) *Yom Kipur*’da yakılan günün özel *korban*larının bu üç kampın dışında yakıldığını öğretir. Ayrıca hem bunun söylendiği Vayikra 16:27’de, hem de burada geçen “*kampın dışına*” ifadesinin, iki pasuk arasında kuralısal bağlantı sağladığını kaydeder. Bu doğrultuda,

5 ה וְשָׂרָף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֶרְוָה וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ
 6 עַל־פְּרִשָּׁה יִשְׂרָף: וּלְקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֲרָז וְאֵזוֹב וּשְׁנֵי תוֹלַעַת
 7 וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרַפַּת הַפָּרָה: וְכִבֵּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וּרְחֹץ בְּשָׂרוֹ
 8 בַּמַּיִם וְאַחֵר יִבָּא אֶל־הַמִּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעֶרֶב: ה וְהִשְׂרָף
 9 אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וּרְחֹץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב:
 ט וְאַסָּף | אִישׁ טָהוֹר אֶת אֹפֶר הַפָּרָה וְהֵנִיחַ מִחוּץ לַמִּחֲנֶה בְּמִקְוֶה
 טָהוֹר וְהִיתָה לְעֹלַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמִי נֹדֶה חֲטָאת הָאָדָם:

(Talmud – Pesahim 67a; Raši). Koen bunun için giysilerini ve bedenini mikveye daldırmalı, ardından da günün batmasını beklemelidir.

8. İneği yakan kişi de – Bu sözlerle Tora, baştan sona kadar Para Aduma küllerinin hazırlanmasında görev alan herkesin hem bedeninin hem de giysilerinin tame olduğunu, dolayısıyla her ikisinin de mikveye daldırılması gerektiğini ve bunun ardından gün batımıyla arınacağını öğretmektedir (Sifre).

9. Saf bir kişi – Bu, yakma işlemi yapan Koen'den farklı bir Koen'dir (İbn Ezra; Targum Yonatan; krş. Aktav Veakabala). Teknik olarak bunu Koen olmayan bir erkek ya da kadın da yapabilir (Talmud – Yoma 43a).

Bu pasuk ve Para Aduma işlemine dair diğer bazı ayrıntılar konusunda, köklü Sözlü Tora geleneğine karşı çıkan Tsadokiler'le (bkz. Vayikra 16:13 açık., İki Tarikat k.b.) bu geleneğe sıkı sıkıya bağlı olan Peruşim arasında derin bir görüş ayrılığı vardı. Tsadokiler, bu işlemi yapacak olan Koen'in tamamen arınmış, yani herhangi bir tuması varsa, mikveye dalmış ve bunun ardından gün batımını da beklemiş olması gerektiğini öne sürüyorlardı. Peruşim ise, ellerindeki eski bir gelenek doğrultusunda mikveye dalmış bir Koen'in, gün henüz batmadan önce bile – ki böyle biri Tévul Yom olarak adlandırılır – bu işlemi yapabileceğini belirtiyorlardı [Tévul Yom konumundaki bir Koen, henüz teruma yiyemez, ama maaser şeni yiyebilir (bkz. Vayikra 22:6 açık. ve 22:7 açık., Arınma Aşamaları – Özet k.b.)]. Elbette Peruşim de, tamamen saf bir Koen'in bunu yapabileceği konusunda hemfikirler. Yine de, Sözlü Tora'yı reddeden Tsadokiler'in iddiasını tamamen geçersiz kılmak için özel bir kanun koyulmuştur. Buna göre, Para Aduma ile

ilgilenecek Koen [ölü dışındaki bir nedenle, genelde tame bir hayvan leşiyle (bkz. Vayikra 11:29-31)] kasten tame yapılır, sonra da bu Koen mikveye dalar ve gün batmadan önce gereken işlemleri gerçekleştirir. Amaç, Tsadokiler'in sadece Tora metnini temel alıp Sözlü Tora'yı hiçe sayarak vardıkları görüşlerini, köklü Tora geleneği karşısında geçersiz kılmak ve bunu tüm halkın bilmesini sağlamaktır (Mişna – Para 3:7). Buna benzer bir başka örnek için bkz. Vayikra 23:11 açık., Yom Tov'un ertesinde k.b.

İneğin külünü toplayıp – İnek yandıktan sonra, kül haline gelmiş her kısım toplanır; odunlar ya da bedende küle dönüşmemiş ama iyice yanmış her parça da dövülerek toz haline getirilir (bkz. p. 17 açık.; Mişna – Para 3:11; Midraş Agadol; Yad – Para Aduma 3:3). Tam olarak yanmamış kemikler varsa onlar da öğütülerek küle katılır (Yad – Para Aduma 3:3).

Kampın dışındaki saf bir yere bıraksın – Para Aduma'nın külleri Bet-Amikdaş'ın içine getirilmez. Toplanan kül üç kısma ayrılır: [1] Vayikra 8:34'teki açıklamalarımızda da belirttiğimiz üzere, Para Aduma'nın küllerini hazırlayacak olan Koen'in [ya da Koen Gadol'un (bkz. p. 3 açık.)] yedi günlük bir arınma sürecinden geçmesi gerekir. Süreç dâhilinde bu Koen'in üzerine, yedi günün [dördüncüsü hariç] her birinde, daha önce yapılan Para Adumalar'ın küllerinin katıldığı bir su serpilir. Böylece, bu Koen'in farkında olmadan bir ölü nedeniyle tame olmuş olma olasılığına karşı, onun için arınma sağlanır. Söz konusu işlemde kullanılan küller de, daha önceki Para Adumalar'a ait küllerin bir karışımıdır. Yapılan her yeni Para Aduma'nın külünden bir kısım, öncekilerle karıştırılarak

⁵ Sonra [birisi] onun nezaretinde ineği yaksın. Derisini, etini, kanını ve [bağırsaklarındaki yemek] artıklarını yakmalıdır.

⁶ [Bir] Koen, bir sedir dalı, bir zufa otu ve [bir miktar] kırmızı [yün iplik] alıp, [bunları] ineğin yanışına atsin.

⁷ “[Bu] Koen, giysilerini ve bedenini mikveye daldırmalıdır. Akşama kadar *tame* kalacak olan Koen, [ancak tüm bunların] ardından kampa girebilir.

⁸ [İneği] Yakan da, giysilerini ve bedenini mikveye daldırmalıdır. [Sonrasında,] Akşama kadar *tamedir*.

⁹ “Saf bir kişi, ineğin külünü toplayıp, kampın dışında saf bir yere bıraksın. [Bu küller] Bene-Yisrael toplumu için, serpmeye suyuna [katılmak üzere] yadigâr kalacaktır – paklayıcıdır.

5. [Birisi] – İbn Ezra. *Şehita* işlemini herhangi biri yapabilir olmasına rağmen, buradaki yakma işlemi özellikle bir Koen tarafından gerçekleştirilmelidir (*Yad – Para Aduma* 1:11). Anlaşıldığı kadarıyla gelecek nesillerde tüm bu işleri aynı Koen yapacaktır. Buna göre, bu Koen kesimden ve serpmeye işlemlerinden sonra odunların üstünden iner ve onları ateşe verir.

Onun nezaretinde – Tam çeviriyle “gözlerine [doğru]”. Yani “gözlerinin önünde”. İşleme başkanlık eden Koen, burada Elazar, ineğin yakılışını baştan sona izlemelidir (*Talmud – Yoma* 42b). Raşbam’ın getirdiği diğer açıklamaya göre: “[Elazar, Aaron’un] nezaretinde ineği yaksın”. Alternatif olarak yakma işlemini yapan Koen’in, inek tamamen yanana kadar gözünü oradan ayırmaması gerektiği sonucu da çıkabilir.

Yakmalıdır – Bu fiili ikinci kez kullanmadan da pasuk gayet iyi anlaşılabilirdi. Bu ikinci kullanım, anlamı güçlendirme amaçlıdır ve yakma işleminin bol odunun kullanıldığı güçlü bir ateşle çok iyi bir şekilde yapılması gerektiğini ima eder (*Sifre; Daat Mikra*).

6. Sedir dalı... zufa otu ... kırmızı [yün iplik] – Bunlar, bir *metseranın* arınmasında da kullanılan şeylerdir (bkz. Vayikra 14:3 açık.). Sedir dalı ve zufa otu (bkz. Şemot 12:22) en az bir *tefah* boyunda olmalıdır (*Midraş Agadol; Talmud – Nida* 26a). Kullanılacak kırmızı ipliğin (bkz. Şemot 25:4) gerekli ağırlığı da beş gümüş *şekale* denktir. Sedir dalı ile [*Sifre*’ye göre üç dal (krş. Şemot 12:22)] zufa otu kırmızı iplikle birbirine bağlanarak demet haline getirilir (*Talmud – Yoma* 42a; *Yad – Para Aduma* 3:4) ve yanmakta olan hayvanın ateş nedeniyle şişip yarılmış karın bölgesine doğru atılarak onunla birlikte yakılır (*Targum Yonatan; Mişna – Para* 3:10; *Sifre; Yad – Para Aduma* 3:4). Pasuk bunların “*ineğin yanışına*” atılması gerektiğini söylediğine göre, bunlar ateşe

atılmadan önce, ineğin bedeninin çoğu ateşi yakalamış [yani “*yanışma*”], ama henüz küle dönüşmemiş [yani hâlâ “*inek*”] olmalıdır (*Sifre; Talmud – Yoma* 42a; *Yad – Para Aduma* 3:2).

7-10. Bu bölüm, ineğin yakılışı ve külleri ile ilgilenen Koenler’in hem bedenlerinin hem de giysilerinin *tame* olacağını söylemektedir.

7. Koen – İneği yakan Koen’in arınma gerekliliği sıradaki pasukta, küllerini toplayan kişinin arınma gerekliliği ise p. 10’da söylenmektedir. Dolayısıyla anlaşıldığı kadarıyla burada kesimi yapan Koen’den bahsedilmektedir (*Daat Mikra*). Böylece *Para Aduma*’nın küllerinin hazırlanmasında görev alan herkesin *tame* olduğu görülmektedir. Bu da *Para Aduma*’nın mantık üstü özelliğidir. Kendisi *tame* kişiler için arınma sağlarken, bir yandan da küllerinin hazırlık aşamasında görev alanların *tame* olmasına neden olmaktadır.

Mikveye daldırmalıdır – Bkz. Şemot 19:10 açık.

Akşama kadar – Bkz. Vayikra 11:24,14:26, 15:5, 17:15, 19:23, 22:6.

Ardından kampa gelebilir – Pasuktaki sözcük dizilişine göre çeviri şöyledir: “Koen giysilerini ve bedenini mikveye daldırmalıdır. Ardından kampa gelebilir. Ama Koen akşama kadar *tamedir*”. Dolayısıyla kampa gelmesi de ancak akşam olduktan sonra mümkündür. Çevirimiz bu doğrultuda düzenlenmiştir (Raşi).

Yukarıdan (p. 3 açık.) farklı olarak, buradaki “*kamp*” sözcüğü özellikle en merkezde yer alan *Şehina* kampını ifade etmektedir. Alelade *tuma* türleri, kişinin bunun dışındaki iki kampa, yani Levi kampına ve elbette Yisrael kampına girmesi için engel değildir (bkz. 5:2 açık.). Burada sözü geçen Koen’in arınmadan önce giremeyeceği tek bölge Kutsal Mekân sınırları dâhilidir

- 10 י וְכַבֵּס הָאֶסָף אֶת-אֶפְרַח הַפָּרֶחַ אֶת-בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד-הָעֶרֶב
 11 וְהִיתָה לְבִנִּי יִשְׂרָאֵל וְלִגֵּר הָגֵר בְּתוֹכְךָ לְחֻקַּת עוֹלָם: יֵא הַנֶּגֶעַ
 12 בְּמַת לְכָל-נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שְׂבִיעַת יָמִים: יב הוּא יִתְחַטֵּא-בָּיוֹם
 הַשְּׁלִישִׁי וּבִיּוֹם הַשְּׂבִיעִי יִטְהַר וְאִם-לֹא יִתְחַטֵּא בִּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
 וּבִיּוֹם הַשְּׂבִיעִי לֹא יִטְהַר:

olsun ya da olmasın, her insan cesedi, doğrudan temas yoluyla insanı yedi günlük arınma sürecinden geçmeyi gerektirecek kadar yüksek derecede *tame* yapar (İbn Ezra; *Yad – Tumat Met* 1:12). Öte yandan biraz ileride (p. 15) bahsi geçen, çadır yoluyla *tuma* sadece bir Yahudi'nin ölüsü tarafından yayılır.

Dokunan – Sadece dokunan değil, temas etmeden bile olsa taşıyan da, aynı şekilde *tame* olur (bkz. p. 14 aşk.).

[En az] **Yedi gün boyunca** – Anlam “sadece yedi gün boyunca” şeklinde olamaz; zira bu, yedi gün bitince *tumanın* her şekilde sona ereceğini ima eder. Ayrıca arınmanın sadece ilk yedi gün içinde yapılabileceği ve bundan sonra fırsatın kaybedileceği gibi bir anlayış şekli de mantık dışıdır. Söylenen, bu tipteki bir *tumanın* “en az” yedi gün süreceğidir. *Tumanın* ortaya çıkışının hemen üçüncü gününde ilk serpmeye işlemi yapıldığı takdirde bu asgari sürede arınma tamamlanabilir. Ama bir kişi sayıma herhangi bir zaman da başlayabilir ve ilk serpmeye işlemi “bu sayıma göre” üçüncü günde, ikinci serpmeye de ondan sonraki dördüncü günde gerçekleştirilir. Dolayısıyla sıradaki pasukta geçen “üçüncü günde” ifadesi de “[en erken] üçüncü günde” şeklinde anlaşılmalıdır; zira bundan önce yapılan serpmeye işlemi bir etki yaratmaz.

Eğer ilk serpmeye işleminin ardından gelen dördüncü günde ikinci serpmeye işlemi yapılmazsa, kanunun nasıl olduğu hakkında iki farklı görüş vardır. Bunlardan birine göre buradaki şart ilk serpmeye ile ikincisi arasında “en az” dört gün fark olmasıdır. Ama daha fazla olursa da ikinci serpmeye arındırma etkisine yine de sahiptir (*Yad – Para Aduma* 11:2) [elbette bu görüş doğrultusunda

bile, arınan kişi, ikinci serpmeye ve sonrasındaki *mikve* gibi işlemlerle süreci tamamlayana kadar *tuma* kaynaklarından uzak durmalıdır]. Diğer görüşe göre ise, ilk serpmeye işleminden sonraki dördüncü günde ikinci serpmeye işlemi yapılmazsa tüm arınma süreci bozuma uğrar ve yedi günlük sayıma baştan başlanmalıdır (a.y., Raavad o.a.).

12. [İneğin külüyle] – Tam çeviriyle “onunla”. Kastedilen, bu küllerdir (Raşi).

Paklanacak – İbn Canah; *Septuaginta*. Ancak bu elbette tam bir paklanma değil, sadece paklanmanın bir aşamasıdır. Zira tam arınma yedi günlük sürecin tümünün tamamlanmasıyla gerçekleşecektir.

İbranice **Yithata**. Ya da “[üzerine bu sudan] serpip” (*Targum Onkelos*; bkz. p. 9 ve p. 18), “kefaretilde edip” (Radak, *Şeraşım*). Günümüzde bir cenazeden dönülürken, mezarlıktan çıkıldığında ellerin yıkanması geleneği, bu suyla yapılan işlem hakkında bir hatırlatıcıdır (Rabenu Behaye; 20:2, *Paameah Raza* o.a.).

Arınamayacaktır – Bu pasuğun çevirisi şu şekilde de yapılabilir: “Üçüncü günde [ineğin külüyle] paklanırsa, yedinci günde [tam olarak] arınabilir. Fakat üçüncü günde paklanmazsa, yedinci günde arınamayacaktır” (*The Artscroll Chumash – Stone Edition*). Bu çeviriyle kastedilen, “Üçüncü günde paklanırsa, yedinci günde ki işlemin bir anlamı olacaktır. Ama üçüncü günde paklanmazsa, yedinci günde ne yaparsa yapsın arınması mümkün olmayacaktır” şeklindedir. Yani her durumda serpmeye işlemi hem üçüncü hem de yedinci günlerde yapılmalıdır.

¹⁰ İneğin külünü toplayan da giysilerini [ve bedenini] mikveye daldırmalıdır. [Sonrasında,] Akşama kadar *tamedir*.

“[Tüm bunlar] Bene-Yisrael ve aralarına katılan Gerler için ebedi bir kanun olarak kalacaktır.

¹¹ “Herhangi bir insanın cesedine dokunan kişi, [en az] yedi gün boyunca *tamedir*.

¹² Üçüncü günde ve yedinci günde [ineğin külüyle] paklanacak ve arınacaktır. Fakat üçüncü günde ve yedinci günde paklanmazsa, arınamayacaktır.

Ar Azetim’deki [=Zeytin Dağı] saf bir yere saklanırdı (*Mizrahi*; Bartanura’lı Rabi Ovadya). Bazı kaynaklara göre ise küller karıştırılmadan saklanırdı. [2] İkinci bir kısım, *Bet-Amikdaş*’ta görev alan yirmi dört Koen grubuna (bkz. Vayikra 7:9 açık.) dağıtılırdı ve bu gruplar, kendi görev haftalarında, ölü nedeniyle *tame* olan kişilerin arınma sürecini bu küllerle gerçekleştirirdi. [3] Üçüncü kısım ise pasuğumuzun ikinci yarısında emredilen şekilde *Bet-Amikdaş*’taki avlu duvarının hemen yanındaki *Hel* adlı bölgede yadigar olarak saklanırdı (*Mişna – Para 3:11; Tosefta – Para 3:8; Sifre 124; Raşi*). Bu kısım küllerle, kızıl ineği yakan Koen’in arındırma işlemi yapıldı (*Mişna – Para 3:11, Rabi Pinhas Keati o.a.*). *Hel* hakkında bilgi için bkz. *Vayikra Kitabı – Ekler: II. Bet-Amikdaş’ın Planı*, Madde 8.

Serpme suyuna – İbranice *LeMe Nida*. Buradaki *Nida* sözcüğü “*Yada – Fırlatmak*” köküyle bağlantılıdır. Dolayısıyla burada fırlatılanın bir sıvı olduğu göz önünde tutulduğunda, anlam “serpme suyu” şeklindedir; zira bu su, ölü nedeniyle *tame* olmuş bir kişinin arınması için onun üzerine serpilir (*Targum Onkelos; Saadya Gaon; Raşi; Septuaginta*). Alternatif olarak “arındırma suyuna” (İbn Canah).

Paklayıcıdır – İbranice *Hatat İ*. Kullanılan *Hatat* sözcüğü basit anlamda “*Hituy – Paklama, Arıtma*” kelimesiyle bağlantılıdır (bkz. p. 17). Öte yandan bu sözcüğün aynı zamanda *Hatat-korbanını* tanımladığı göz ardı edilemez. Aslında *Para Aduma* bir *korban* değildir; [her ne kadar Altın Buzağı günahı için bir onarım sağladığı söylene de, metnin basit anlamına bakılırsa] günah onarımı etkisi yoktur (*Kitsur Mizrahi; Sifte Hahamim*). Buna rağmen Tora [örneğin “*Metaer – Arındırıcı*” gibi ortalama bir sözcük kullanmak varken (bkz. Vayikra 14:11)] özellikle *Hatat* sözcüğünü kullanmakla, *Para Aduma* ile *Hatat-korbanı* kuralları arasında bir bağlantı olduğuna

işaret eder. Örneğin tıpkı en üst düzeyde kutsal özelliğe sahip *Hatat-korbanının* kişisel yarar için kullanılmasının yasak olması gibi, *Para Aduma*’dan da yarar sağlanamaz (*Sifre 124; Talmud – Menahot 51b; Raşi*). Bir kişi bunu yaparsa Vayikra 5:14-16’da açıklanan *korban* ve tazminatı ödemekle yükümlü hale gelir (*Sifre*). [Her ne kadar *Para Aduma*’nın külleri ile yapılan işlem insanın arınmasını sağladığı için “kişisel yarar” izlenimini veriyorsa da, bu işlem Tora’nın bir emri olarak yapıldığından bu sınıfa girmez (*Maskil Ledavid*).] Bu doğrultuda çeviri “[söz konusu inek] *Hatat-korbanıdır*” (*Targum Onkelos*) ya da “*Hatat-korbanı gibidir*” şeklinde de yapılabilir (*Talmud – Avoda Zara 23b; Raşi*).

10. Giysilerini [ve bedenini] – Giysilerin *tame* olmasına neden olan bir durum, daima bedeninin de *tame* olmasına neden olur ve arınma sürecinde bedeninin de mikveye daldırılmasını gerektirir (bkz. Şemot 19:10 açık.). Tora bunu bazen önceki pasuklarda olduğu şekilde açıkça söylerken, bazen de belirtme gereği duymaz (İbn Ezra).

Ebedi bir kanun – Buraya kadar olan emirlerin hepsi Moşe’ye hitaben söylenmektedir. Zira ilk *Para Aduma*’nın sorumluluğu ona ait olacaktır. Ancak bunun bir kerelik olmayıp gerektiği zaman sonraki nesillerde de tekrarlanacağını belirtmek için, Tora burada bunun “*ebedi bir kanun*” olduğunu söylemektedir (p. 2, Ramban o.a., Rabenu Behaye o.a.).

11-13. Sıradaki üç pasukta Tora henüz *Tumat Met* konusunu açıklamakta değildir. Şimdilik sadece konunun genel başlığı verilerek bu pasuğa kadar sadece hazırlanışı açıklanmış olan *Para Aduma*’nın niçin kullanıldığına genel ifadelerle açıklık getirmektedir. Bu konudaki alt ayrıntılar ise sonraki pasuklardadır (*Daat Mikra*).

11. Herhangi bir insanın cesedine – Yahudi

יג כַּל־הַנֶּגֶז בְּמַת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם

13

אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טָמֵא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ

הָהוּא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מִי נָדָה לֹא־זֶרֶק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד

טָמְאָתוֹ בּוֹ יָד זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֶהֱל כָל־הַבָּא

14

אֶל־הָאֶהֱל וְכָל־אֲשֶׁר בְּאֶהֱל יִטְמָא שְׁבַעַת יָמִים:

olmayan her şeyi ve herkesi üst düzeyde *tame* yapar. Eğer bu sabit bir binaysa, binanın kendisi *tame* olmaz; zira toprağa bağlıdır. Ama eğer bu, pasukta belirtildiği gibi, bir çadırısa, çadırın kendisi de *tame* olur ve arındırma sürecinden geçirilmesi gerekir. Yine de ölü oradan çıkarıldıktan sonra, çadır *tame* olarak kalsa bile, artık altındaki bölgeye *tuma* yayılmaz.

Aslında üstü kapalı bölgeye *tuma* yayan tek kaynak ceset değildir. Benzer bir özellik, bir *metsora* için de geçerlidir (bkz. Vayikra 14:2 açık.). Yine de bir cesedin etkisi daha büyüktür. Öncelikle bir *metsora* sadece kendisi ile aynı çatı altında bulunan şeyleri *tame* yapar, ama kendisi bir kişinin ya da nesnenin üzerinde [ona değmeden] bir tente gibi duruyorsa [örneğin el ve dizlerinin üstünde yere tutunurken altında ona değmeyen bir kişi ya da nesne varsa], ya da aksine bir kişi ya da nesne onun üzerinde bir tente gibi [değmeden] duruyorsa onlara *tuma* aktarmaz. Oysa ceset, bu iki durumda da *tuma* aktaracak kadar güçlü bir *tuma* kaynağıdır. Ayrıca *metsoranın* aynı çatı altında bulunduğu kişi ya da nesnelere aktardığı *tuma* zayıftır ve arınmak için *mikve*ye dalıp gün batımını beklemek yeterlidir. Oysa bir cesedin aktardığı *tuma* güçlüdür ve *Para Aduma* külleri ile yapılan yedi günlük arınma sürecine ihtiyaç vardır (*Mişna – Kelim* 1:4, Rabi Pinhas Keati o.a.).

Önce de belirtildiği gibi, altında bulunduğu çatının altındaki her şeye *tuma* yayma özelliğine sahip ceset, özellikle bir Yahudi'ye ait olan cesettir (*Yad – Tumat Met* 1:13; bkz. p. 11 açık.).

Kanun şudur – İbranice **Zot A-Tora**. Basit anlamla, Tora bu bölüme yaptığı “**Zot Hukat A-Tora – Tora’nın Hükmü Budur**” (p. 2) ifadesine yeni bir açıklama getirmektedir. O ifade aynı zamanda “**kanunun (Tora) hükmü (Huka) niteliğindeki kısmı budur**” şeklinde de anlaşılabilir. İçinde bulunduğumuz *Perek* 19 boyunca, önümüzde bir *Tora*, yani bir “uygulama bütünü” vardır. Burada p. 10’a kadar olan kısımda, *Para*

Aduma’nın küllerinin hazırlanışı anlatılmaktadır ve orada, insanların arınması için kullanılacak küllerin hazırlanmasının, hazırlayan kişileri *tame* yapma özelliğinde olduğu söylenmektedir. Bu, mantığın kavrayabileceği bir durum olmadığı için, söz konusu kurallar **Huka**’dır; yani Kral Hükmü’dür ve hakkında mantık aramanın manası yoktur, çünkü bunun ardındaki mantık, insan zekâsının kavrayabileceğinin ötesindedir. Dolayısıyla p. 10’a kadar anlatılanlar “*Tora’nın Hukası*”dır; yani burada ele alınan uygulama bütünü’nün, **Huka** nitelikli kısmıdır. Bu nedenle Tora p. 10’da “[Tüm bunlar] ... ebedi bir kanun (**Hukat Olam**) olarak kalacaktır” demektedir. Şimdi ise pasuklar, temelde ölü nedeniyle *tame* olan bir kişinin arınmasına dair olan bu bölümün, asıl uygulama kısmına geçmektedir. Kısacası “**Tora**” kısmı buradan başlamaktadır. Bu nedenle pasuk “**Zot A-Tora – [Girişte değinilmiş olan] Tora şudur**” sözleriyle başlamakta ve uygulamanın ayrıntılarını buradan itibaren vermektedir (krş. Raşbam).

Hahamlarımız buradan bir de eğitsel ders çıkarırlar: “**Zot A-Tora: Adam, Ki Yamut Beoel – İnsan, Çadırda Öldüyse, Bu Tora’dır**”. Kastedilen anlam şudur: “Çadır” sözcüğü, eğitsel bağlamda Tora öğrenimini, Tora öğrenilen yeri simgeler. Nitekim Tora, Yaakov Avinu’yu tanımlarken, “çadırlarda oturan bir” (*Bereşit* 25:27) ifadesini kullanmaktadır. Dolayısıyla pasuk, Tora’ya gerçekten sahip olmak, Tora’yı gerçekten öğrenmek ve özümsemek için neyin şart olduğunu söylemektedir: Adam “Çadır”da “Ölmelidir” – insan, ancak Tora öğrenimi uğruna dünyevi yaşantının lükslerinden vazgeçmeyi göze aldığı takdirde, bu gerçekten edinilmiş Tora’dır (krş. *Talmud – Berahot* 63a). Hahamlarımız’ın söyledikleri gibi: Kişi hiçbir zaman kendisini Öğrenim Yeri’nden ve Tora sözlerinden mahrum bırakmamalıdır – öldüğü anda bile. Kişi ölüm döşegindeyken bile Tora ile ilgilenmekten vazgeçmemelidir (*Talmud – Şabat* 83b).

¹³ Bir ölüye – ölmüş bir insana – dokunmuş olup paklanmayan her kişi, Tanrı'nın *Mışkanı*'nı [içine girme suretiyle] *tame* yaparsa, o can Yisrael'den kesilip atılacaktır. Çünkü serpme suyu onun üzerine serpilmediği sürece *tame* kalacaktır; [zira] *tuması* hâlâ üzerindedir.

¹⁴ “Ölmüş bir adam çadırdaysa kanun şudur: Çadıra [kısmen] giren her şey veya [tümüyle] çadırdaki olan her şey, [en az] yedi gün boyunca *tame* olacaktır.

13. Bir ölüye – ölmüş bir insana – Tam çeviriyle “*bir ölüye – ölen bir insanın canına*”. Yani bir insan cesedine dokunmak burada açıklanan “paklama” amaçlı suyun serpilmesini gerektirir. Bu sadece insan cesedi için geçerlidir. Zira pasuk “*bir ölüye*” dedikten sonra bunun açıklamasını yapmıştır: “*ölmüş bir insana*”. Dolayısıyla bazı hayvanların leşleri de *tuma* aktarmasına rağmen (bkz. Vayikra 11:24 v.d.), bu *tumadan* arınmak, *Para Aduma* küllerini içeren suyun serpilmesini ve [yedi günlük süreci] gerektirmez (Raşi).

Öte yandan tam çevirinin “*bir insanın canına*” şeklinde olması dikkat çekicidir. Cana dokunmak diye bir şey yoktur; olsa olsa canı çıkmış bir bedenden bahsediliyor olabilir – ki çevirimiz bu basit anlama göredir. Fakat Tora'da “can” ile “kan”ın eşdeğer tutulduğu göz önünde tutulunca (bkz. Vayikra 17:14 ve Devarim 12:23), burada başka bir kural için dayanak oluşmaktadır. Bu kurala göre sadece bir cesedin değil, cesede ait bir *reviit* [= “çeyrek” *log*] miktarında kanın bile burada bahsedilen *tumayı* aktarma gücü vardır (*Talmud* – *Hulin* 72a; Raşi). Çünkü *alahanın* ölçütlerine göre bir bebeğin hayatta kalmasını sağlayacak asgari kan miktarı [yani “can”] bir *reviit* olarak kabul edilir (ayrıca bkz. Vayikra 21:11 ačk.).

[İçine girme suretiyle] – Çeşitli vesilelerle belirtildiği üzere, *tame* olmak [bir *Koen*'in bir ölü nedeniyle {bile bile} *tame* olması istisnası haricinde (bkz. Vayikra 21:1-4)] günah olmadığı gibi, bazı durumlarda kaçınılmaz, bazı durumlarda da Tora'nın bir emridir. Bu doğrultuda bir kişi [günümüzde hepimizin olduğu şekilde] eğer kutsiyetle [yani doğrudan *Bet-Amikdaş*'la] haşır neşir değilse hayatı boyunca *tame* yaşasa bile bunda bir sorun yoktur. Yani Tora “ölü nedeniyle *tame* olan biri paklanmazsa cezayı hak eder” demekte değildir. Sorun, *tame* halde Kutsal Mekân'a girmek ya da “kutsal” nitelikli yiyecekleri yemek. Bu, “*Tumat Mikdaş VeKadaşav* – *Kutsal Mekân Ve Ona Ait Kutsal [Herhangi Bir Şeyin] Tame Yapılması*” olarak adlandırılan ağır bir ihlaldir. Dolayısıyla bu pasukta Tora, ölü nedeniyle *tame* olmuş bir kişinin, burada açık-

lanan arınma sürecini tamamlamadan önce kasıtlı ve bilinçli olarak “Kutsal Mekân'a girmesinin” cezayı hak edeceğini söylemektedir. Böyle bir ihlalin cezası, pasuktaki “*o can Yisrael'den kesilip atılacaktır*” sözleriyle belirtildiği üzere *Karet*'tir (Raşi; Ramban; bkz. Vayikra 7:20 ačk.).

Tuması hâlâ üzerindedir – Buradaki “*hâlâ*” sözcüğü, arınma sürecinde belirli bir aşamanın tamamlandığını, ama tam sürecin henüz tamamlanmadığını ima eder (*Mişmeret Akodeş*). Ölü nedeniyle *tame* kişi *mikveye* dalsa dahi, eğer üçüncü ve yedinci günlerde yapılan serpme işleminden geçmemişse, “*tuması hâlâ üzerindedir*” ve bilinçli olarak Kutsal Mekân'a girmesi ağır cezayı hak etmesine neden olur (Raşi; Raşbam). Alternatif olarak “[arınma sürecinden geçmediği sürece] *tuması daima üzerindedir*” (İbn Ezra).

14. Ölmüş bir adam çadırdaysa – Tam çeviriyle “*Adam – Bir Adam – Ki Yamut Beoel – Çadırdaki Öldüğünde*”. Tora'nın böyle demesinin olası bir nedeni, bu hitabın çöl yolculuğunda olan Bene-Yisrael'e yapılmasıdır ve onlar çöldeyken çadırlarda yaşarlardı [ve belki de birçok kez çadırdaki ölümlerdi] (İbn Ezra; Ramban). Ama bu ve sıradaki pasuklarda verilen kanun, gerçekte daha geniş bir durumu tanımlar. Buna göre, bir çadırın ya da yapısal bir çatı görevi gören herhangi bir şeyin altındaki bölgeyi ilgilendiren kurallardan bahsedilmektedir. Bir ceset, altında bulunduğu çatının kapsadığı alanın tümüne *tuma* yayar. Ama bu, sadece ceset orada olduğu sürece doğrudur. Oradan çıkarıldıktan sonra bu etki ortadan kalkar. Dahası, bu etkinin olması için adamın o çatının altında ölmüş olması da gerekmez; başka yerde ölmüş olan bir adamın cesedi bir çatının altına sokulduğu zaman da aynı etkiyi yapar. Bu nedenle tam çeviri yanıltıcı olabilir. Dolayısıyla çevirimizi kanunun rehberliğinde yaptık: “*Adam Ki Yamut – Ölmüş Bir Adam – Beoel – Çadırdaysa*” (Ramban; krş. Raşi).

Ama bir ceset sadece çadırın değil, üstü kapalı herhangi bir alanın içinde [örneğin bir binanın içinde, {hatta dört yanı açık} bir tentenin ya da ağacın altında] olsa bile, o alandaki toprağa bağlı

וּכְלִי כָּלִי

15

פְּתוּחַ אֲשֶׁר אֵין צָמִיד פְּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא: וּכְלִי אֲשֶׁר יָנַע

16

עַל-פָּנָי הַשָּׂדֶה בְּחֻלְ-חֶרֶב אֵן בְּמַת אוֹ-בְעֵצִים אָדָם אֵן בְּקֶבֶר

יִטְמָא שְׁבַעַת יָמִים:

kapalıysa, çadırın havası onun iç hacmine değmediği için kap da *tame* olmaz. Dolayısıyla, bu pasuk özellikle sıkı bir şekilde kapatılmamış açık bir kaptan bahsettiğine göre, kil kapları kastetmektedir [zira başka maddeden mamul bir kap olsa, onun açık ya da kapalı olması arasında bir fark yoktur] (*Sifre*; Raşi; *Yad – Tumat Met 5:6*). Yapılan “[kil]” eklemesinin nedeni budur.

Bazı kaplar, hammaddeleri nedeniyle hiçbir zaman *tuma* kapmaz. Bunlar taştan ya da deniz hayvanlarından mamul eşyalardır. Bu pasuktaki kural, böyle kaplar için de geçerlidir. Yani bunlar da sıkıca kapalı olduğu takdirde, içlerinde bulunan başka şeyler *tuma* kapmaz (*Mişna – Kelim 10:1*; *Yad – Tumat Met 21:1*). Ve kapalı değilse de, sadece içindekiler *tame* olur, ama kabın kendisi *tame* olmaz [kil ile bu maddeler arasındaki fark buradadır].

16. Açık alanda – Önceki pasuklarda bir ölünün, altında bulunduğu çatının altına yaydığı *tumadan* bahsedilmişti. Böyle bir durumda ölü, başka şeylere, temas etmeden bile *tuma* aktarır. Bu pasukta ise üstünde bir çatı olmayan cesedin *tuma* konusundaki etkisi ele alınmaktadır. Böyle bir durumda ölü sadece temas [ya da taşıma] yoluyla *tuma* aktarır (*Raşbam*).

Tam çeviriyle “*kırın yüzeyinde*”. İbranice söz dizilişiyle çeviri şöyledir: “*Her kim dokunursa kırın yüzeyinde bir kılıç kurbanına, cesede, insan kemiğine veya mezara, tame olacaktır yedi gün boyunca*”. Bu dizilişte bir sorun vardır. Eğer “*kırın yüzeyinde*” ifadesi sadece açık alanı belirtiyor olsaydı, İbranice cümle dizimi kuralları gereği “*mezara*” sözcüğünden sonra gelmeliydi. Dokunma fiilinden hemen sonra gelmesi, “*kırın yüzeyinde*” ifadesinin de dokunmanın hedefi olduğuna, dolayısıyla doğrudan temas yoluyla *tuma* aktaran başka şeylere işaret eder [yani “*kırın yüzeyine dokunan, tame olur*” gibi bir anlam da söz

konusudur] (*Beer Yitshak*). Hahamlarımız burada bir mezarın üstünü örten taş [ya da tabudun üstünü kapatan kapağa] (*Golel*) ve onu kenarlarından destekleyen diğer taşlara [ya da bir tabudun yan duvarlarına] (*Dofek*) gönderme yapıldığı açıklamasında bulunurlar. “*Kırın yüzeyi*, yani “açık alan” ifadesinin özellikle bunları belirtmesinin sebebi, eski dönemlerde cenazenin ardından tabutun bazı kısımlarını görünür halde bırakma şeklinde bir gelenek olmasıdır. Böylece “*kırın yüzeyinde*” olup, insanı yedi günlük ağır *tumayla tame* yapabilecek nesneler vardır: *Golel* ve *Dofek* (*Talmud – Hulin 72a*, Ramban o.a.; *Sefer Zikaron*). Sonuç olarak *Golel* veya *Dofek*’e temas eden kişi de arınmak için burada açıklanan yedi günlük *Para Aduma* işlemlerinden geçmelidir (*Raşi*).

Ramban bu sözlerden başka bir kuralın türediğini aktarır. Belirtildiği gibi, ifade “*kırın yüzeyine dokunan*” kişinin *tame* olduğu şeklinde de anlaşılabilir. Bu da, açık alanda bulunan bir ölünün üzerinde ona değmeden bir çadır gibi durmanın da yedi günlük *tumaya* yol açtığını öğretir [zira ölü yerdeyken, onun üzerinde çadır gibi duran kişi, o sırada el ve ayaklarıyla ölünün çevresinde “açık alanın yüzeyine” dokunmaktadır]. Ayrıca Rabi Yişmael burada sadece “kır” değil, “kırın yüzeyine” dokunmaktan bahsedildiğine dikkati çekerek özel bir kural öğretir: Bir kadının karnında ölmüş bir bebeği varsa, bir ebe elini rahme sokup bebeğe dokunduğunda yedi günlük *tuma* ile *temea* olmaz; zira bu durumda “ölü bebek, henüz yeryüzüne çıkmış değildir” (*Talmud – Nazir 53b*).

Kılıçla öldürülmüş birine – Öncelikle soru açıktır: Pasuk bundan hemen sonra “[herhangi bir] cesede” dediğine göre, “*kılıçla öldürülmüş birine*” demeye ne gerek vardır? O da bir ceset değil midir? Cevap: Tora burada “*Halal Herev – Kılıç Kurbanı*” demekle, “kılıcı” ön plana çıkarmaktadır. Hahamlarımız burada, ölüme yol açmış bir

¹⁵ [Çadırda bulunan] Üzerinde sıkı kapatılmış bir kapağı olmayan her türlü açık [kil] kap, *tamedir*.

¹⁶ “[Ayrıca] Açık alanda, kılıçla öldürülmüş birine, [ya da bir başka] cesede, bir insan kemiğine ya da bir mezara her temas eden, [en az] yedi gün boyunca *tame* olacaktır.

Çadıra [kısmen] giren ... [tümüyle] çadırda olan – Sifre.

Her şey – Ya da “*herkes*”. Kanuni açıdan her ikisi de doğrudur. Dahası çadır gibi, toprağa doğrudan bağlı olmayan bir yapı söz konusuysa, çadırın kendisi de yedi günlük süreçten geçmeyi gerektirecek şekilde *tame* olur.

Her ne kadar burada “*her şey*” deniyorsa da, sıkıca kapatılmış bir kil kap ve içindekiler *tame* olmaz (bkz. s.p.). Benzer şekilde *tuma* kapmayan diğer şeyler, örneğin toprağa bağlı yapılar, taştan ya da deniz canlılarından yapılmış eşyalar *tame* olmaz. Bu eşyalar kap şeklindeyse ve üstleri sıkıca kapalıysa, içlerindeki herhangi bir şey de aynı şekilde *tame* olmaz.

Tame olacaktır – Tora bu pasukta ölü ile aynı çatı altında bulunan, p. 16’da ise ölüye doğrudan temas eden bir kişi ya da nesnenin yedi günlük *tuma* ile *tame* olacağını söylemektedir. Öte yandan *tuma* olmanın başka yolları da vardır. Örneğin başka örneklerde bir *tuma* kaynağını, örneğin *tame* olan bir hayvan leşini temas etmeniz taşımanın bile bir kişiyi *tame* yaptığı görülmektedir (ör. Vayikra 11:25). Burada bunlar doğrudan açıklanmış olmasa da, mantık yoluyla türer. Şöyle ki: Bir leş, sadece bir günlük *tumaya* neden olmasına rağmen taşınma yoluyla *tuma* aktarıyorsa, yedi günlük *tumaya* neden olan bir insan cesedi de elbette taşınma yoluyla [en az bir günlük] *tuma* aktarmalıdır. Ancak Tora bunu açıkça söyleme gereği duymamıştır; zira bu kural çadırdan kolayca türer. Sadece bir cesedin bulunduğu çadıra girmek bile birini yedi gün boyunca *tame* yapıyorsa, cesedi taşımak da elbette insanı yedi günlük *tumayla* *tame* yapar (Rabenu Behaye).

Bir ölünün sebep olduğu yedi günlük *tuma* – *Tumat Met* – ve ona bağlı kurallar, Tora’nın 613 emrine dâhildir. *Mitsvat Ase* No. 161 (*Sefer Ahinuh*).

15. Sıkı kapatılmış bir kapağı – Saadya Gaon; Radak, *Şeraşim*; İbn Canah; *Mişna- Kelim* 10:2,

Bartanura’lı Rabi Ovadya o.a.; *Eliyau Raba* – *Kelim* 9:7; *Aderet Eliyau*.

İbranice **Tsamid Patil**. Bu sözcüklerin ilki **Tsamid**, “**Tsamud** – *Bitişik*” sözcüğüyle bağlantılıdır. Dolayısıyla kabı bire bir temasla kapayan bir kapak ya da örtüyü ifade eder. **Patil** sözcüğü ise “**Petila** – *Sicim*” ile akrabadır (krş. Bereşit 38:18, Şemot 28:37) ve söz konusu kapağın kabın üstünde sağlam bir şekilde durmasını sağlayan sicim ya da kelepçeyi belirtir (*Sifre*). Bu durumda ifadenin anlamı “üzerinde sicim ya da kelepçe yoluyla sıkılaştırılmış bir kapağı olmayan” şeklindedir. Raşi’ye göre **Patil** sözcüğü de sıkı bağlılık, yakın temas ya da eşit hiza ifade eder (bkz. Bereşit 30:8 açık., Menahem ben Seruk’tan alıntı yapan Raşi o.a.; bkz. 25:3, Şemuel 20:8, Teilim 50:19). Alternatif olarak “**Tsamed** – *Yakın Çift*” sözcüğünden: **Tsamid Patil** = “*çifte sicim*” (*Pinuş Al İbn Ezra*). Anlaşıldığı kadarıyla kanuna göre bu pasukta sözü geçen durumda kabın içine *tuma* girmemesi için, söz konusu kapağın, hava geçirmeyecek kadar sıkı olması gerekir (krş. *Mişna* – *Oalot* 10:2, 10:4; *Yad* – *Tumat Met* 22:9; *Aktav Veakabala*).

Her türlü açık [kil] kap – Tüm kaplar içinde kil ya da toprak kapların, *tuma* konusunda özel bir konumu vardır. Metal, tahta ya da [kil dışındaki] başka bir maddeden mamul kaplar, bir *tuma* kaynağı onlara herhangi bir şekilde değdiği anda *tame* olur. Kil ya da toprak kap ise sadece bir *tuma* kaynağının, [kaba doğrudan değmese bile] kabın iç hacmine girmesiyle *tame* olur [bu durumda kabın içindeki her şey de *tame* olur]. Ama *tuma* kaynağı kabın dış yüzeyine doğrudan değse bile, kil kap [ve içindeki hiçbir şey] *tuma* kapmaz. [Not: *tame* olmuş kil bir kabın arınması, ancak asıl kullanımına uygunluğunu kaybedecek şekilde kırılmasıyla mümkündür (bkz. Vayikra 11:33 açık.).]

Bu açıklamanın ışığında, çadırın içindeki bir ceset, çadırın tüm iç hacmini *tuma* kaynağı haline getirdiği için, eğer kil bir kap açıksa, çadırın havası onun içine girerek o kabı *tame* yapacaktır. Ama eğer bu kap iyi bir şekilde

וְלִקְחוּ לְטֵמָא מֵעֵפֶר שְׂרֶפֶת הַחֲטָאֹת וְנָתַן

עָלִיו מֵיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי: שְׁנִי

doğrudan bağlı [yani toprağın uzantısıymış gibi inşa edilmiş] bir yapıysa bu bina *tuma* kapmaz. Saf bir kişi, arınacak olan kişi ya da eşyanın üzerine, üçüncü ve yedinci günlerde, bu kül-su karışımını serper. Bu bittikten sonra yedinci günde, arınmakta olan kişi ya da eşya *mikveye* dalar ve gün batımı ile tamamen arınmış olur.

17. Yanmış paklama [hayvanının] yanıığının tozundan – Tam çeviriyle “*paklama[hayvanı]nın yanıığının tozundan*”. Bu ifade, tamamen yakılan inekten geriye kalanların toz haline gelene kadar öğütülmesi gerektiğini öğretir.

Kaşer bir kuşun veya yabani bir *kaşer* hayvanın *Şehita* ile öldürülmesinin ardından, kanı toprakla örtülmelidir (bkz. Vayikra 17:13). Bu pasuk, “kül” yerine “toz” [=toprağın tozu] sözcüğünü kullanarak külü tozla bir tutmuştur ve böylece söz konusu kan örtme işleminin kül ile de yapılabileceğini öğretmektedir (Talmud – Hulin 88b).

[Birisi] – Herhangi bir kişi (Yad – Para Aduma 6:2).

Kaynak suyu ile doldurulmuş bir kaba koyar – Herhangi bir kap kullanılabilir (*Sifre; Yad – Para Aduma* 6:3). Bu konuda nehir suyu kullanılabilir kullanılamayacağı konusunda görüş ayrılığı vardır (*Yad – Para Aduma* 6:10, Raavad o.a.).

Tam çeviriyle “*üzerine kap içine kaynak suyu koyar*”. Bu ifade önce küllerin kaba yerleştirileceği, kaynak suyunun da bunun üzerine konacağı şeklinde anlaşılabilir. Ancak bu doğru bir anlayış şekli değildir. Nitekim Hahamlarımız açık bir şekilde “önce kül, sonra su koyarsa, geçersizdir” demişlerdir (*Talmud – Sota* 16b; *Yad – Para Aduma* 9:1). Doğru anlayış şekli şöyledir: “Kap içindeki suyu, külün üzerine koyar”. Yani “kap içine” önce kaynak suyu koyacaktır ve bu kaynak suyu, “küllerin üstünde” olacaktır. Buna göre kaynak suyu doğrudan kaba alınır (*Yad – Para Aduma* 6:1, 6:9), sonra da küller buraya katılır ve küller tamamen dipte [yani “su, küllerin üzerinde”] kalacak şekilde suyla iyice karıştırılır. Başka bir deyişle küller suyun yüzeyinde kalmamalıdır (Ramban).

İbranice *Mayim Hayim El Keli*. Kurala göre, kutsiyet konularında öncelik daima *Koenler*’e verilir. Bunun bir uzantısı olarak, cemaat içinde Tora okunduğu sırada, onurlandırma sırası *Koen-Levi-Yisrael* şeklindedir (bkz. Vayikra 21:8 açık.). Mecazi bakışla “*kaynak suyu*” anlamına gelen (bkz. Vayikra 14:4 ve 15:13) *Mayim Hayim* ifadesi tam çeviriyle “*yaşam suyu*” ya da “*yaşayan su*” manasındadır. Peygamber Yeşayau’nun, Tora’dan yoksun kişilere seslenerek “*Ey tüm susamışlar; suya gidin!*” (Yeşayau 55:1) demesi, Tora’nın yaşam veren suya benzetildiğini gösterir. Dünya nasıl susuz devamlılığını sürdüremezse; aynı şekilde Torasız da devamlı olamaz (Radak o.a.). Öte yandan buradaki *Keli* [=“kap”] sözcüğü, Kaf-Lamed-Yod sözcükleriyle yazılır – ki, bu harfler sırasıyla *Koen*, *Levi*, *Yisrael* sözcüklerinin başharfleridir. Dolayısıyla Hahamlarımız, Tora okunurken hangi onurlandırma sırasının takip edilmesi gerektiğine dair kuralı kolayca akılda tutabilmemiz için bu ifadeyi kullanırlar: *Mayim Hayim* – Yaşam Suyu; yani Tora – *El KeLi* – Önce *Koen*’e, sonra *Levi*’ye, sonra da *Yisrael*’e (*Daat Zekenim*).

Bu pasuk Altın Buzagi olayı sonrasında Moşe’nin buzağıya yaptıklarıyla yakın bir paralellik içinde gibi görünmektedir (bkz. Şemot 32:20). Ayrıca bkz. 5:17.

¹⁷ “[Ölü nedeniyle] *Tame* [olan kişi] için, [görevliler] yanmış paklama [hayvanının] tozundan [bir miktar] alırlar ve [birisini bunu,] kaynak suyu ile doldurulmuş bir kaba koyar.

silahın, bu silahın kurbanıyla bir tutulduğunu öğretirler. Tora o zamanlarda ölüme en çok yol açan silah olduğu için özellikle “kılıç” demıştır. Ama aslında buradaki kural sadece ölüme yol açan silahlar için değil, *tuma* kapmaya elverişli bir maddeden mamul olup bir cesede temas eden herhangi bir nesne için de geçerlidir [bu, Ramban’ın takip ettiği ekole göredir. Raşi’nin takip ettiği ekole göre ise bu kural sadece kılıç gibi metal eşyalar için geçerlidir]. Buna göre cesedin “*Avi Avot Atuma – En Temel Tuma Kaynağı*” olup, kendisine temas eden herhangi bir kişi ya da nesneye yedi günlük [arındırma gerektiren] güçlü bir *tuma* yayması gibi, aynı şekilde, ölüye değen bir nesne de *Avi Avot Atuma* düzeyindedir ve yedi günlük *tumaya* neden olur.

Yine de söz konusu nesnenin, cesetten bir farkı vardır: *Tumayı* içinde bulunduğu çatının altında ki tüm bölgeye yayma etkisi sadece bir cesede aittir. Çünkü Tora “*ölmüş bir adam çadırdaysa*” (p. 14) demıştır – özellikle “*ölmüş bir adam*” – ama başka bir şey değil. Dolayısıyla nesnede bu etki yoktur; o sadece kendisine doğrudan temas edildiği [ya da temassız da olsa taşındığı] takdirde *tuma* aktarır; ama çadırın içine *tuma* yaymaz (Ramban). Ayrıca nesne her ne kadar yedi günlük *tumaya* yol açarsa da, bu *tuma* yine de “ölü nedeniyle *tuma*” sınıfında değildir. Bu yüzden üçüncü ve yedinci gündeki serpmeye işlemlerine gerek yoktur. Aynı sebepten dolayı, normalde ölü nedeniyle *tame* olması yasak olan Koenler’in (Vayikra 21:1) böyle bir nesneye dokunmaları yasak değildir [yani dokunurlarsa *tame* olurlar, ama bu şekilde *tame* olmaları “yasak değildir”]. Benzer şekilde, ölü nedeniyle *tame* olmuş bir *nazir*in özel bir prosedürden geçmesi gerekirken (bkz. 6:6-12), bir *nazir* böyle bir nesneye dokunmuşsa, *tame* olmasına karşın bu prosedürden geçmez (*Talmud – Nazir* 53b).

Tumanın normal zinciri şöyle işler: Ölü, *Avi Avot Atuma*’dır. Ölüye temas eden bir insan “*Avi Avot Atuma – Temel Tuma Kaynağı*” haline gelir. Arınmak için yedi günlük süreçten geçmelidir ve bu olana kadar, insanlara temas ettiği takdirde, onları “*Rişon Letuma – Tumadan Birinci Derecede Etkilenmiş*” hale getirir. *Rişon Letuma* duru-

mundaki bir insan sadece o gün için *tamedir* ve *mikveye* daldığı takdirde, gün batımıyla arınmış olur ve yedi günlük süreçten geçmez (bkz. p. 22’nin ikinci yarısı). Ayrıca *Rişon Letuma* konumundaki bir insan artık başka bir insan ya da nesneye *tuma* aktarmaz. Sadece yiyecek ve içecekleri “*Şeni Letuma – Tumadan İkinci Derecede Etkilenmiş*” hale getirir.

Bu aşamanın ötesinde de farklı kurallar vardır, ama bizim konumuzla doğrudan ilgili olmadığı için bunları yazmıyoruz. Ayrıca ölüyle temasla başlayan *tuma* aktarım zincirlerinin nasıl işlediği ve bunların Tora’nın mı yoksa Hahamlarımız’ın mı emri olduğu konusunda farklı ekollerin farklı yaklaşımları vardır. Tüm bunlar bu çalışmanın amaçladığından biraz daha ileri düzeyde öğrenimi gerektirdiği için bunlara yer vermiyoruz. Ancak anlaşılacağı üzere ölü nedeniyle *tuma* konusu çok dallanıp budaklanabildiği için, bir kişi bu şekilde *tame* olduğunun farkında olmayabilir. Oysa *tame* halde Kutsal Mekân’a girmek ya da kutsal nitelikli yiyeceklerden yemek, *Karet* cezasını gerektiren ciddi bir ihlaldir. Yine de bu bölümde açıklanan *Karet* cezası (p. 13 ve p. 20) sadece, söz konusu ihlali *tame* olmasına rağmen bilinçli olarak yapan kişiler içindir. Bahsedilen karışıklık nedeniyle ortaya çıkabilen kasıtsız ve bilinçsiz durumlar ise farklı şekillerde onarım görebilir (bkz. 28:15 açık.).

Cesede – Ya da “ölüye”. Bu, “ölü” – yani kopmuş – bir organı da içerir. Bir insanın bedeninden kopmuş bir organ, canlılık potansiyelini koruduğu sürece “canlı”dır. Ancak canlılık fonksiyonlarını yitirmişse, [sahibi henüz canlıysa bile] tıpkı bir ölü gibi *tuma* yayma etkisine sahiptir (*Talmud – Nazir* 53b).

Mezara – İnsan mezarına (İbn Ezra).

17-20. Arınma süreci. Tora burada *Tumat Met*’ten arınma prosedürünü açıklamaktadır. Doğal bir kaynaktan doğrudan alınan su bir kaba konur ve *Para Aduma*’nın külleri bunun içine dökülerek karıştırılır (*Talmud – Sota* 16b). Önce de belirtildiği gibi, eğer ölü bir çadırın altındaysa çadırın da arındırılması gerekir; ama bu toprağa

- יָחַד וְלִקְחָהּ אֶזוּב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ 18
- טָהוֹר וְהִזָּה עַל-הָאָהֳלִי וְעַל-כָּל-הַכֵּלִים וְעַל-הַנֶּפֶשׁוֹת אֲשֶׁר 19
- הָיוּ-שָׁם וְעַל-הַנֶּגֶז בַּעֲצָם אֹן בַּחֲלָל אֹן בַּמֶּת אֹן בַּקֶּבֶר: יֵשׁ וְהִזָּה 20
- הַטָּהֵר עַל-הַטָּמֵא בֵּינוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבֵינוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטָּאוֹ בֵּינוֹם 21
- הַשְּׁבִיעִי וְכִבְסָם בְּגָדָיו וְרֹחֶץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעֶרְבִי: כֹּה וְאִישׁ 22
- אֲשֶׁר-יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי 23
- אֶת-מִקְדָּשׁ יְהוָה טָמֵא מִי נִדָּה לֹא-זֶרֶק עָלָיו טָמֵא הוּא: 24
- כֹּה וְהִיתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִנָּה מִי-הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֶּגֶז 25
- בְּמִי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד-הָעֶרֶב:

Amikdaş kurulduktan sonra, burasının dışında *korban* yapılması yasaklandı (bkz. Vayikra 1:4 açık.). *Tame* olarak içeri girme yasağının nedeni bu. Ama Mişkan kurulduktan sonra bile *korban*ların başka yerlerde yapılabildiği zamanlar oldu. Demek ki Mişkan daha düşük düzeyde ve bu yüzden içeriye *tame* halde girmek yasak olmasa gerek” diye düşünebileceğimiz için, Tora yasağın Mişkan için geçerli olduğunu da söylemiştir (Talmud – Şevuot 16b; Raşi).

Ramban’a göre ise buradaki “Kutsal Mekân” olarak çevirdiğimiz Mikdaş sözcüğü “kutsal nitelikli” anlamında olabilir (krş. 18:29, Mikdeşo). Buna göre Tora burada kutsiyet-tuma çatışmasında Karet cezasını gerektirebilecek iki duruma işaret etmektedir. *Tame* bir kişi, belirtildiği gibi “Mişkan’ı” – Mişkan ya da Bet-Amikdaş’ı – içine girme suretiyle *tame* yaparsa veya burada belirtildiği gibi “kutsal nitelikli” yiyeceklerini yerse – her iki durumda da Karet cezasını hak eder.

Tekrar konusundaki bir başka basit açıklama da, p. 11-13’te yazılı olanların konuya özet nitelikli bir giriş amacı taşımasıdır. Orada genel özet dâhilinde söylenen, burada ayrıntılar verildikten sonra, tüm diğer olasılıkları da [örneğin, kemik, mezar vs.yi] kapsamı için tekrarlanmaktadır (Daat Mikra).

21. Serpen kişi – Pasuğu düz olarak okuduğumuzda, serpmiş işlemi yapan kişinin *tame* olduğu sonucuna varabiliriz. Ancak bu doğru bir sonuç değildir. Zira Tora p. 19’da “Bu saf [kişi, bu suyu] tamenin üzerine üçüncü ve yedinci günlerde

serper” demektedir. Oysa ondan önce de (p. 18) işlemin “saf bir kişi” tarafından yapıldığı söylendiğine göre, p. 19’da tekrar bu kişinin “saf” olduğunun vurgulanması gereksizdir. Ama yine de bu vurgu yapıldığına göre, anlaşılan serpmiş işlemi bu kişinin saflığında bir değişikliğe yol açmamaktadır (Talmud – Yoma 14a, Raşi o.a.). Dahası p. 18’de saf kişinin, serpmiş suyunu önce çadıra serptikten sonra, ardından eşya ve insanlara da serpebileceği ima edilmektedir. Eğer serpmiş işlemi serpeni *tame* yapsaydı, çadıra serpmiş işleminin ardından *tame* olmuş olan bu kişi, artık eşya ya da insanların üzerine aynı işlemi yapamaz hale gelirdi (Ralbag; Malbim). Sonuç olarak pasuğumuzdaki “serpen kişi giysilerini mikveye daldırmalıdır” ifadesi ilk bakışta anlaşıldığı şekilde değerlendirilemez.

Pasuğun “serpen kişi” derken kastettiği, “bu sudan, burada tanımlanan serpmiş işlemi yapmaya yetecek [yani serpmiş işlemi sırasında suya daldırılan zufa otunun tuttuğu (Mişna – Para 12:5)] miktarda taşıyan” bir kişidir [ve bu kişinin taşıma sırasında suya temas etmesi bile gerekli değildir] (Talmud – Nida 9b; Raşi). {Aslında serpmiş işlemi doğrudan yapan kişi de doğal olarak bu miktarda taşıyıcı. Ama önce de belirtildiği gibi bu kişi *tame* olmadığına göre, özellikle, bu miktardaki suyu [aktif olarak serpmiş bile] “serpmiş amacı dışında” taşıyan birinden bahsedilmektedir. Pasuğa yaptığımız “[paklama ihtiyacı dışında]” eklemesinin nedeni de budur (Talmud – Yoma 14a; Raşi; Yad – Para Aduma 15:1). Ayrıca dikkati çeken bir nokta, daha önce belirli bir aktiviteyi yapan kişiden

¹⁸ Saf bir kişi, zufa otunu alıp [bu] suya daldırır ve [suyu bununla,] çadırın, orada olan tüm eşyaların ve insanların üzerine serper. [Aynı işlem, açık alanda] Kemiğe, öldürülmüş birine, cesede ya da mezara temas eden için [de uygulanır].

¹⁹ Bu saf [kişi, bu suyu] *tamenin* üzerine üçüncü ve yedinci günlerde serper. Yedinci günde onu pakladıktan sonra, [arınan kişi,] giysilerini ve bedenini *mikveye* daldırır ve akşamleyin [tamamen] arınmış olur.

²⁰ “[Ölü nedeniyle] *Tame* olup paklanmayan kişi, Tanrı’nın Kutsal Mekânı’nı [içine girme suretiyle] *tame* yaparsa, o can, toplumun arasından kesilip atılacaktır. Serpme suyu [onun] üzerine serpilmemiş [olduğu sürece, bu kişi] *tamedir*.

²¹ “[Bu, Bene-Yisrael] İçin ebedi bir kanun olacaktır.

“Serpme suyunu [paklama ihtiyacı dışında] serpen kişi, [bedeninin yanında] giysilerini [de] *mikveye* daldırmalıdır. Serpme suyuna [sadece] dokunan kişi ise [yalnız bedenini] *mikveye* daldırmalıdır. Sonra her ikisi de] akşama kadar *tame* kalır.

18. Saf bir kişi – Büyük olasılıkla bir Koen (İbn Ezra).

Zufa otunu – Üç dal (*Sifre; Yad – Para Aduma* 11:1).

İnsanların – Tam çeviriyle “*canlarm*”. Ama bu elbette insanları kasteder; zira hayvanlar canlı oldukları sürece *tame* olmaz.

[**Aynı işlem**]... – Çeviri farklı durumları birbirinden ayıracak şekilde serbestçe yapılmıştır. Tam çeviri şöyledir: “*Saf bir kişi, zufa otunu alıp [bu] suya daldırır ve [suyu bununla,] çadırın, orada olan tüm eşyaların ve insanların, [ya da] kemiğe, öldürülmüş birine, cesede ya da mezara temas edenin üzerine serper.*”

19. Saf [kişi, bu suyu] *tamenin* üzerine ... serper – Serpme suyu ile ilgili genel kanun 613 emre dâhildir. *Mitsvat Ase* No. 162 (*Sefer Ahinuh*). Serpme suyu sadece ölüden kaynaklanan *tumayı* gidermekte etkilidir. Bu da söz konusu kanunun anlaşılmasız yanlarından biridir. Zira bu en güçlü *tuma* olduğu için, mantıken daha düşük düzeyli *tumaları* da gidermesini beklerdik. Ama *Para Aduma* ile ilgili mantık aramanın yersiz olduğu zaten bu konuya girişte kullanılan “*Tora Hükmü*” ifadesiyle açık bir şekilde belirtilmiştir. Her şeyden önce *Para Aduma*’nın küllerinin hazırlanması ile ilgilenenler *tame* olmaktadır. Ama aynı küller, suyla karıştırıldıktan sonra ölü nedeniyle *tame* birinin arınmasını sağlamaktadır. Öte yandan bu suyu *tame* kişinin üzerine serpme işlemini yapan görevli *tame* olmazken, aynı suya bu amaç dışında dokunan, hatta dokunmadan bile olsa belirli bir miktarını taşıyan kişi *tame* olmaktadır. Böylelikle Kral Şelomo’nun bile anlayamadığı bu mitsvanın ardındaki mantık sadece Moşe Rabenu’nun anlayabildiği bir sır olarak kalmıştır.

Üçüncü – Yani “en erken üçüncü” (bkz. p. 11 ačk.).

Yedinci günde onu pakladıktan sonra – Bu ifade, yedinci günde yapılan serpme işlemiyle birlikte, arınma sürecinin ölü nedeniyle *tame* olmuş kişilere özgü kısmının tamamlandığını belirtir (Raşi). Ama ayrıca, arınan kişi bunun ardından [diğer her türlü *tumadan* arınmak için yapılması gereken şekilde] *mikveye* dalmalı ve tam arınma için gün batımını beklemelidir (*Daat Mikra*; bkz. 31:24).

20. [Ölü nedeniyle] *Tame*... – Tora p. 13’te de benzer ifadeler kullanmıştır. Olasılıkla buradaki tekrarın bir amacı, insan kemiği ya da mezara temas nedeniyle *tame* olan kişinin de, doğrudan cesede temas eden ya da onunla aynı çatı altında bulunan kişi ile aynı konumda olduğunu vurgulamaktır (İbn Ezra; ayrıca bkz. s.a.).

Paklanmayan kişi ... kesilip atılacaktır – Bu yasak hakkındaki uyarı 5:3’te yapılmıştır. Burada ise yasağın ihlali durumunda hak edilecek cezadan bahsedilmektedir. Söz konusu ceza *Karet*’tir (geniş bilgi için bkz. Vayikra 7:20 ačk.).

Pasuk burada “**İş** – [*Yetişkin Bir*] Kişi” sözcüğünü kullanarak, *Karet* cezasını gerektiren herhangi bir ihlali yapan bir çocuğun bu cezayı görmeyeceğini öğretir (*Talmud – Arahin* 3a).

Tanrı’nın Kutsal Mekânı’nı ... *tame* yaparsa – Tora daha önce p. 13’te ise “*Tanrı’nın Mışkanı’nı ... *tame* yaparsa*” ifadelerini kullanmıştır. Her iki ifade de gereklidir. Zira yasak sadece *Mışkan* için söylene, aynı yasağın *Bet-Amikdaş* için de geçerli olacağı kesin olmazdı. Çünkü *Mışkan*’ı *Bet-Amikdaş*’tan farklı kılan bir özelliği vardı: Özel mesh yağıyla takdis edilmişti. Dolayısıyla “*Bet-Amikdaş* mesh yağıyla meshedilmediği için onunla ilgili kural bu kadar ağır olmasa gerek” diye düşünürdük. Diğer yandan Tora bu yasağı sadece *Bet-Amikdaş* için söylemiş olsa bu kez de “*Bet-*

כב וכל

אֲשֶׁר-יָגַע-בֶּן הַטָּמֵא יִטָּמֵא וְהִנָּפֵשׁ הַנִּגְעָת תִּטָּמֵא עַד-הָעֶרֶב: פ

א וַיָּבֹאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל כָּל-הָעֵדָה מִדְּבַר-צֶן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב

הָעָם בִּקְדֹשׁ וַתֵּמַת שָׁם מְרִיָּם וַתִּקְבֹּר שָׁם:

❧ **Sonuç.** Hahamlarımız'ın aktardıkları bilgiye göre tarih boyunca toplamda tam olarak dokuz *Para Aduma*'nın külleri hazırlanmıştır. Bunların ilki Moşe zamanında yapılandır. O zamandan, II. *Bet-Amikdaş*'ın kuruluşuna kadar olan dönemde hep bu ineğin külleri kullanılmıştır. Bu zamanda Ezra Asofer ikinci kızıl ineği hazırlamıştır. Ezra'dan sonra, günümüze kadar olan dönemde toplam dokuz kızıl ineğin külleri hazırlanmıştır. *Keneset Agedola*'nın son üyesi olan *Koen Gadol* Şimon Atsadiğ ve *Koen Gadol* Yohanan iğşer tane yapmışlardır. Sonra her biri *Koen Gadol* görevinde bulunmuş olan Elyeoenay ben Akof, Hanamel Amitsri, Yişmael ben Piavi de birer tane *Para Aduma* hazırlamışlardır [bu son sayılanların ikisi, 420 yıllık II. *Bet-Amikdaş* döneminde, bir yılını bile dolduramadan ölen *Koen Gadollar*'dandır (*Tiferet Yisrael*; bkz. Vayikra 16:13 açk.). Şimon Atsadiğ kırk, Yohanan seksen, Yişmael ben Piavi ise on yıl görev yapmıştır] (*Mişna – Para 3:5*). Tarihin onuncu ve son *Para Aduması* ise, *Maşiah* tarafından hazırlanacaktır. Hızla ve günümüzde olsun; *Amen* (Rambam).

20.

Ulusun hayatında yeni bir dönem başlamaktadır. Önceki kısımlarda anlatılan olaylardan bu yana neredeyse otuz sekiz yıl geçmiştir. Casusların neslindeki 20-60 yaş arasındaki tüm erkeklerin öleceğine dair karar gerçekleşmiş ve yeni nesil ön plana çıkmıştır (bkz. p. 1 açk.). Tora bu noktadan sonra, çölde geçirilecek olan son yılda meydana gelen olayları anlatacak, bazı yeni emirleri kaydedip, daha önce verilen bazıları ise tekrarlayarak onların hakkında yeni ayrıntılar verecektir.

1-2. Miryam'ın ölümü ve su ihtiyacı. *Para Aduma* ile ilgili emir 1 Nisan 2449 tarihinde verilmiş (*Talmud – Gitin 60b*) ve ilk olarak ertesi gün uygulanmıştır. Miryam ise 2487 yılının Nisan ayında ölmüştür. İki konu arasında kronolojik olarak büyük fark olmasına karşın, Tora bu olayı *Para Aduma* konusundan hemen sonra anlatmakla bir mesaj vermektedir. Tıpkı *korbanlar*

gibi, *tsadiklerin* ölümü de halk için kefarete sağlar (*Talmud – Moed Katan 28a*; Raşi; *Mizrahi*; *Sifte Hahamim*) [kızıl inek alışılmış anlamda bir *korban* olmamasına rağmen, *korbanlar*la bağdaştırılmıştır (bkz. 19:9 açk.). Ayrıca Altın Buzağı günahı için bir kefarete özelliği de vardır (bkz. 19:3 açk.; *Meam Loez*)]. Bir *tsadikin* Tanrı tarafından alınışı, halk için büyük bir eksiklik anlamına gelir. Bu nedenle Tanrı, *tsadiklerin* ölümünü, halk için bir kefarete olarak sayar.

1. İlk ayda – Çöldeki kırkıncı yılın başı olan 2487'nin Nisan ayından bahsedilmektedir (İbn Ezra; Raşbam). Dolayısıyla Tora'da, 33:19-36'da listelenen konaklama yerleri haricinde, aradan geçen 38 yıl zarfında meydana gelen hiçbir şey kaydedilmiş değildir. Bu da, bu sürede kaydedeğeri olayların olmadığını ve Moşe'ye gelip bizleri de ilgilendiren tüm peygambersel mesajların sadece yolculuğun ilk bir buçuk yılı ve son yıl ile sınırlı olduğunu gösterir (İbn Ezra). Normal şartlarda yılın bu zamanında çölde su baskınları olursa da, anlaşıldığı kadarıyla o yıl kuraklık söz konusuydu (*Daat Mikra*).

Yemek ve suyun bile Tanrı tarafından karşılandığı, seyrek olarak çıkılan yolculukların dışında yapacak başka hiçbir şey olmayan 38 yıllık uzun süre içinde Moşe Rabenu, Aaron, Elazar ve İtamar, yetmiş ileri gelen ve halkın yönetimi ile eğitiminden sorumlu olan diğeri kişilerin önderliğinde Tora sürekli ve yoğun olarak öğrenilmiş, aslında Avraam Avinu zamanından beri temelleri bilinen Yahudilik halk tarafından tam olarak özümsemiş ve yerleşmiş bir yaşam tarzı haline almıştır. Dolayısıyla Tora ilk zamandan beri sadece teorik eğitim kaynağı olarak kalmamış, halk tarafından aktif bir yaşam tarzı olarak oturmuştur. Bundan sonra kimse ortaya çıkıp yeni bir kuralı ortaya atamayacak, herhangi bir kuralın daha önce olmadığını söylemeye cesaret edemeyecektir. Tora, bu sayede, en başta tesis edilen bu temeller sayesinde, unutulmadan ve sürekli öğrenilip, incelenip uygulanarak verilmişinden günümüze kadar ulaşmıştır.

Tsin çölüne – Burası Ölü Deniz'in güneybatısında

²² “[Ölü nedeniyle] *Tame* [olan kişi]nin dokunduğu her şey *tame* olur. [Bu *tame* kişiye] Dokunan da, [mikveye daldıktan sonra] akşama kadar *tame* olur.”

20

[97. Miryam'ın Ölümü ve Su Sıkıntısı]

¹ İlk ayda Bene-Yisrael Tsin çölüne geldiler – tüm cemaat – ve halk Kadeş'te yerleşti. Miryam orada öldü ve orada gömüldü.

bahsedildiğinde, bir belirtme ön eki kullanılırken, burada böyle bir ekin kullanılmamasıdır. Yani örneğin yukarıda “*A-Soref – Yakan*” (p. 8), “*A-Osef – Toplayan*” (p. 10), “*A-Nogea – Dokunan*” (p. 13) sözcüklerinin hepsinde “a” sesiyle noktalınmış, belirtme amaçlı E ön eki varken, burada Tora *A-Maze* değil, sadece “*Maze – Serpen*” demıştır. Belirtme ekinin kullanılmaması, serpme suyunu bu işlemler dâhilinde serpmekle görevli belirli kişiden değil, bu suyu söz konusu amacın dışında, “serpecek miktarda kaldıran” herhangi birinden bahsedildiğine işaret eder (*Aamek Davar*).}

Pasuk bu miktardaki suyu [doğrudan temas etmeden bile olsa] taşıyan ile bu suya sadece temas eden kişiler arasındaki *tuma* farklılığını vurgulamaktadır. Tam çeviriyle “*Serpme suyunu serpen [=taşıyan] kişi giysilerini mikveye daldırmalıdır. Serpme suyuna dokunan kişi ise akşama kadar tame kalır*”. Önce de belirtildiği üzere giysileri *tame* olan kişinin bedeni de mutlaka *tame* olur. Ama bedeni *tame* olan bir kişinin giysileri her zaman *tame* değildir. Bu doğrultuda pasuğun kullandığı sözcüklerden, suyu taşıyan kişinin giysilerinin – ve dolayısıyla bedeninin – *tame* olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık pasuk suya dokunan kişinin [giysilerinden hiç bahsetmeyip, onun sadece] “akşama kadar *tame* kalacağını” söyleyerek, [yalnızca] bedeninin *tame* olduğunu ima etmektedir – ama giysileri *tumadan* etkilenmez (Raşi).

Her durumda *tame* bir kişi, bedenini mikveye daldırdıktan sonra, henüz tam olarak arınmış değildir. Bu kişi *tevul yom* statüsündedir (bkz. Vayikra 7:7 açık.) ve [ayrıca bir *korban* getirmesi gerekmiyorsa] tam arınma için gün batımını beklemelidir – ve bu, sadece suya dokunan değil, onu belirtilen miktarda taşıyan kişi için de geçerlidir. Bu nedenle pasuğun çevirisini, tüm bu imaları ve kuralları yansıtacak eklemeler eşliğinde düzenledik. [Pasuğun vermek istediği anlamı yansıtmadan bırakılan tek ifade, aslında taşıyan kişiye kasteden “*serpen kişi*” sözleridir.]

22. [Ölü nedeniyle] *Tame* – Çeviri Raşi'nin açıklaması doğrultusunda yapılmıştır. Önceki

pasukta serpme suyuna temas ya da taşıma nedeniyle *tame* olan kişilerden bahsedilmektedir. Ancak şimdiki pasuk “*tame kişi*”den bahsederken onları kastediyor olamaz; çünkü pasuğun devamından da anlaşıldığı üzere, bu pasuktaki *tame* kişi, kendisine temas eden bir insana da *tuma* aktarmaktadır. Bir insana *tuma* aktarabilecek en düşük *tuma* düzeyi *Av Atuma*'dır. Oysa önceki pasukta sözü geçenler bundan daha düşük düzeyde [Rişon *Letuma* düzeyinde] *tamedirler*. Dolayısıyla pasuğumuzda özellikle “ölüye temas-tan [ya da onunla aynı çatı altında bulunmaktan] dolayı” *tame* olmuş birinden bahsedilmektedir. Çeviriye “[ölü nedeniyle]” ifadesini eklememizin nedeni budur (Raşi).

[Kişi] – Bir Yahudi.

Her şey – Ya da “herkes” (*Talmud – Avoda Zara* 37b, Raşi o.a.).

[Bu *tame* kişiye] Her dokunan – Pasuk sadece “*her dokunan*” demektedir. Bu “ölüye dokunan” anlamında olamaz; çünkü böyle birinin yedi gün boyunca *tame* olduğu p. 11'de zaten söylenmiştir. Dolayısıyla “ölü nedeniyle *tame* olmuş kişiye dokunan” anlamı kastedilmektedir. Bu da, ölü nedeniyle *tame* olmuş kişinin başlı başına “*Av Atuma – Temel Tuma Kaynağı*” [tam anlamıyla “*tumanın babası*”] düzeyinde bir *tuma* kaynağı olduğunu gösterir. Zira bir başka insanı *tame* yapabilecek *tuma* gücü sadece bu düzeydeki bir *tuma* kaynağında mevcuttur. Onun bu duruma gelmesine bir ceset neden olduğuna göre, Tora bize burada bir cesedin özel konumunu öğretmektedir (*Sefer Zikaron*). Bir ceset, “*Avi Avot Atuma – En Temel Tuma Kaynağı*”dır [tam anlamıyla “*tumanın büyükbabası*”]; yani tüm temel *tuma* kaynaklarından bile daha güçlü olan, özel konumlu bir *tuma* kaynağıdır (*Sifre* 130; Raşi).

Akşama kadar *tame* olur – Dolayısıyla ceset nedeniyle *tame* olmuş kişinin *Para Aduma*'nın külleriyle yapılan yedi günlük bir arınma sürecinden geçmesi gerekirken, bu kişiyle temas etmiş ikinci bir kişinin *tuması* ise daha hafiftir ve mikveye daldıktan sonra gün batımıyla birlikte ortadan kalkar.

ב וְלֹא־הָיָה מִיָּם לָעֶדָה

וַיִּקְהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן: ג וַיִּרְבּ הָעָם עַם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לְאַמֹּר

וְלוֹ גֹעֲזֵנוּ בְּגֹעַ אַחֲרֵינוּ לְפָנֵי יְהוָה:

çaba, hiçbir pişmanlık ve hiçbir acı olmaz (Resise Layla 56).

2. Cemaat için su yoktu – Miryam'ın ölümünden hemen sonra su sıkıntısı yaşandığını görüyoruz. Bu da, halka kırk yıl boyunca çölde su sağlayan mucizevî kuyunun, Miryam'ın uğruna verildiğini gösterir (*Talmud – Taanit* 9a; Raşi). Söz konusu kuyuya “*Beer Miryam* – Miryam'ın Kuyusu” adının verilmesinin nedeni budur (bkz. 10:21 açık.). Miryam ölünce bu kuyunun suyu kesilmiştir.

Tora, Moşe'nin (Devarim 34:8) ve Aaron'un (20:29) ölümlerinden sonra halkın ağladığını açık bir şekilde söylerken, Miryam'ın ölümünden sonra böyle bir şeyin olup olmadığını kaydetmemektedir. Hahamlarımız, halkın Miryam'ın değerini takdir etmeyip, onun ardından gerektiği şekilde yas tutmaması nedeniyle, onun onuruna verilen suyu hak etmediğini gösterdiğini, suyun da bu yüzden kuruduğunu öğretirler (Alşeh).

Miryam'ın ölümüyle, şimdiki bölümün arka arkaya verilmesinin olası bir başka amacı da, burada halkın liderliği ile görevlendirilmiş olan bu üç kardeşlik büyük ekibin ölümlerinin arka arkaya verilmesidir. Miryam öldükten sonra, sıra Moşe ile Aaron'un ölümüne yol açan bu olayı aktarmaya gelmiştir (İbn Ezra). Aaron'un ölümü de bu perşanın içinde anlatılacaktır. Moşe'nin ölümü ise Tora'nın en sonundadır. Sonuç olarak bu üç kardeş aynı yıl içinde ölmüşlerdir.

Moşe ve Aaron'a karşı birleştiler – Tam çeviriyle “*toplandılar*”. İbranice *Vayikalu*. Ancak bu sözcük, tek başına değil de, yanında “*Al – Üzerinde, Yanında, Yakınında*” edatıyla geldiği zaman, düşmanca bir toplaniş tanımlar (*Daat Mikra*; krş. 15:3).

3-5. Halkın protestosu. Çölün ortasında susuz kalmış koskoca bir halkın paniği anlayışla karşılanabilir. Ancak bu hararet ile kendilerinden önceki nesillerin günahlarını aynen tekrarlamaları kabul edilir şey değildir. Yine de, bu bölüm boyunca Tanrı'nın herhangi bir öfkesine ya da halka yönelik bir cezaya rastlamıyoruz. Nitekim buradaki protestolar ile önceki nesillerin şikâyet-

leri karşılaştırıldığında, aradaki bazı farklar ortaya çıkacaktır. İnsanlar, atalarının yaptıkları gibi, kendilerine mucizevî olarak verilen et veya *Man*'ın tadı hakkında şikâyet etmemişler, bu konuda nankörlük etmemişlerdir. Raşi'nin işaret ettiği üzere, halk ölmekten çok, “susuzluktan ölmekten” korkmakta, “mutlaka ölmemiz gerekiyor”, bari berbat bir ölüm nedeni olan susuzluktan değil, kardeşlerimizin Tanrı'nın Huzuru'ndaki ölümleriyle ölelim” demektedir. Ayrıca her ne kadar Mısır'dan çıkartıldıkları için şikâyet eder görünüyorsa da, geri dönme yönünde herhangi bir istekte bulunmamaktadırlar. Yakınmalarının sebebi, Mısır'dan çıkartılmış olmaları değil, “*bu berbat yere*” getirilmiş olmalarıdır. Neden su gibi temel yaşam kaynaklarının mevcut olduğu başka bir rota seçilmediğinden şikâyet etmektedirler. Sonuç olarak insanların haklı bir şikâyeti olduğunda, bunu olması gerekenden daha sertçe dile getirselere bile, Tanrı onlara tahammül gösterir (*Or Ahayim*).

3. Halk Moşe ile tartıştı – Çöl yolculuklarının en başında su sıkıntısı baş gösterdiğinde de halk aynısını yapmıştır (Şemot 17:2).

Tanrı'nın Huzuru'ndaki ölümüyle – Alternatif olarak “*Keşke Tanrı'nın Huzuru'nda kardeşlerimizin ölümüyle öleseydik*”. *Targum Onkelos* ve Raşi'yi takiben “*ölümüyle*” şeklinde çevirdiğimiz *BiGva* sözcüğü tam olarak “tükenmek”, “bitmek” anlamındaki *Gava* kökünden gelir. İbn Ezra'ya göre çeviri “*keşke... kardeşlerimiz öldüğünde öleseydik*” şeklindedir. Buradaki dilbilgisel görüş ayrılığının dışında her iki görüşe göre de burada şikâyet eden halk, susuzluktan ölmektense, kırk yıllık çöl yolculuğu sırasında ölmeye mahkûm olmuş kişilerin ölüm şekliyle ölmeyi tercih ettiğini söylemektedir (Rabenu Behaye). Başka bir görüşe göre ise tercih ettikleri ölüm şekli, Korah'ın yandaşlarının ölümlerine yol açan Tanrısal ateştir (bkz. 16:38.; *Daat Mikra*). Halkın bu endişesi susuzluktan ölmeyi çok berbat bir ölüm şekli olarak gördüklerini ortaya koymaktadır (Raşi). Susuzluktan ölmeyi aynı zamanda insan için aşağılayıcı görmektedirler; zira sıradaki pasukta belirttikleri üzere “*sürüleriyle birlikte*”, yani hayvanlarla aynı şekilde ölmek güçlerine gitmektedir (*Daat Mikra*).

² Cemaat için su yoktu; [bu yüzden] Moşe'ye ve Aaron'a karşı birleştiler.

³ Halk Moşe ile tartıştı. Şöyle dediler: “Keşke kardeşlerimizin Tanrı'nın Huzuru'ndaki ölümüyle ölseydik!

kalan bir bölgedir. Anlaşıldığı kadarıyla Paran çölü olarak bilinen geniş çöllük bölgenin bir kısmıdır ve Kadeş buradadır (*Daat Mikra*; bkz. 13:3 açk.). Bazı kaynaklar bunu “Palmye Çölü” olarak çevirirler (*Aderet Eliyau*).

Tüm cemaat – Bu ifade, cemaatin bütünlüğünü ifade etmektedir. Başka bir deyişle cemaat bu noktada, artık eksilmeyecek bir bütün haline gelmiştir. Yani casusların sebep olduğu günah sonrasında verilen, 20-60 yaşındaki erkeklerin çölde ölüp Erets-Yisrael'e girememesi konusundaki karar (14:35) artık tamamen uygulanmıştır ve cemaatte bundan böyle bir eksilme olursa bile sebebi bu karar olmayacaktır (*Midraş – Tanhuma* 14; Raşi; İbn Ezra; *Mesieh İlemim*; bkz. p. 22 açk.). Sonuç olarak çöldeki kırkıncı yıla girilmiştir.

Alternatif olarak burada söz konusu ifadenin kullanılmasının amacı burada anlatılan şikâyetle tüm halkın aktif olduğunu vurgulamak da olabilir (Ramban).

Kadeş'te – Bkz. 33:36. Ayrıca bkz. Bereşit 14:7, 16:14 ve 20:1. Burası, casuslar gönderildiğinde halkın konaklamış olduğu Kadeş Barnea'dan farklı bir yerdir (Ramban; Rabenu Behaye; bkz. 12:16 ve 13:3 açk.). Aramca tercümele, Kadeş'i “Rekem” olarak tanımlar. Burası günümüzde Ürdün topraklarında yer alan antik Petra kentidir (Bereşit 14:7 açk.). Daha yakın dönem araştırmacıları ise Kadeş'i, Tel Kadirat kenti ile bağdaştırmaktadır (*Daat Mikra*).

Orada öldü ve orada gömüldü – “Öldükten sonra hemen gömüldü”. Bir cenaze geciktirilmemeli, ölmüş kişi bir an önce toprağa verilmelidir.

Bazı kaynaklara göre Miryam'ın ölüm tarihi 1 Nisan 2487'dir (*Seder Olam* 9; *Midraş Agadol*; Josephus Flavius, *Eski Dönemler* 4:4:6). Başkalarına göre ise Miryam 10 Nisan'da ölmüştür (*Megilat Taanit* 13; *Targum Yonatan*; *Orah Hayim* 580:2). Bir görüşe göre 1 Nisan'da Bene-Yisrael Kadeş'e gelmiş, 10 Nisan'da da Miryam ölmüştür (*Şalšelet Akabala*; *Seder Adorot*). Edom kralına mesaj gönderilmesi de (p. 14) yaklaşık olarak aynı günlerde gerçekleşmiştir. Josephus'a göre ise Edom'la karşılaşma

Miryam'ın ölümünden önce gerçekleşmiştir (*Eski Dönemler* 4:4:5).

Pasuktaki “**Şam** – *Orada*” sözcüğü, bu pasukta anlatılmak istenenler açısından gereksiz yere tekrarlanmaktadır. Bu gibi birçok durumda olduğu gibi, fazla olan **Şam** sözcüğü, Tora'nın başka bir yerindeki, yine o pasukta anlatılmak istenenler açısından gereksiz bir şekilde yer alan başka bir **Şam** sözcüğü ile bağlantı kurma amacındadır. Bu sözcük hem Moşe'nin (Devarim 34:5) hem de Aaron'un (p. 28) ölümü ile ilgili olarak [ilk bakışta] gereksiz kullanılmaktadır. Tora hem Moşe'nin (Devarim 34:5) hem de Aaron'un (33:38) ölümünün “**Al Pi Aşem** – [Tam çeviriyle] *Tanrı'nın Ağzıyla*” [deyimsel çeviriyle “*Tanrı'nın Sözü üzerine*”] gerçekleştiğini belirtmiştir. Bu ifade, ölümün “**Mitat Neşika** – *Öpücük Ölümü*” [= Tanrı'nın öpücüğüyle gerçekleşen ölüm] şeklinde gerçekleştiğine işaret eder. Dolayısıyla burada fazladan kullanılan **Şam** sözcüğü Moşe ve Aaron'la ilgili kullanıldığı yerlerle bağlantı kurarak, Miryam'ın ölümünün de aynı şekilde gerçekleştiğine işaret etmektedir (*Talmud – Moed Katan* 28a; Raşi).

Mitat Neşika, Ölüm Meleği'nin aracılığı olmadan, doğrudan Tanrı tarafından gerçekleştirilen ölümü tanımlar (*Talmud – Baba Batra* 17a; Rabenu Behaye). Alternatif olarak bunun anlamı, ölen kişinin ruhunun, Tanrı'nın Kutsal Mevcudiyeti *Şehina*'nın kutsiyeti ile kenetlendiği şeklinde olabilir (Ramban, *More Anevochim* 3:51). *Talmud* (*Berachot* 8a) bunu en arzu edilir ölüm şekli olarak tanımlar: “tereyağından kıl çeker gibi” [*Talmud*'un deyimile “sütten kıl çeker gibi”]. Bunun anlamı ruhun bedeni hiçbir direnç olmadan terk etmesidir.

Rabi Tsadok Aken şu açıklamayı yapar: İnsan bu dünyada ne kadar çok günah işler ve ruhu bu dünyanın zevkleriyle ne kadar yakın bağlantı kurarsa, fiziksel yaşamdan ayrılmak da aynı derecede zor hale gelir. Hahamlarımız, fizikselliğe tamamen bağımlı hale gelenler için ölümü bir koyunun yünlerine takılmış olan dikenleri oradan çekip ayırmaya benzetirler. Ancak Moşe, Aaron ve Miryam gibi, yeryüzündeki konaklamaları boyunca saflıklarını koruyabilmiş olan büyük insanlar için, ruhları bu dünyadan ayrılıp manevi Kaynağı ile tekrar birleştiği zaman hiçbir

4 וְלִמָּה הִבַּאתֶם אֶת־קֶהֶל יְהוָה
 5 אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירָנוּ: ה וְלִמָּה הֶעֱלִיתָנוּ
 מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַרְעָה הַזֶּה לֹא | מָקוֹם זָרַע
 6 וְתֵאנָה וְגִפְן וְרִמּוֹן וַיֵּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי
 הַקֹּהֶל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה
 7 אֲלֵיהֶם: פ שְׁלִישִׁי שְׁנֵי כֶּשֶׁן מְחוּבְרִין ז וַיִּדְבֹּךְ יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
 8 לֵאמֹר: ח קח אֶת־הַמִּטָּה וְהַקֹּהֶל אֶת־הָעֵדָה אֹתָהּ וְאַהֲרֹן אַחֲרֶיהָ
 וּדְבַרְתֶּם אֶל־הַסֵּלַע לְעִינֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמֹו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם
 מִן־הַסֵּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם:

Kayalığa – İbranice *El A-Sela*. Buradaki *Sela* sözcüğü, tek başına duran bir kayadan çok, toprağa bağlı bir kaya kütleini ifade eder. Tanrı sadece *Sela* dememiş, söz konusu kayalığın belirli ve bilinen bir kayalık olduğunu belirten bir ön ekle *A-Sela* [Ing. “the rock”] sözcüğünü kullanmıştır. Dolayısıyla bu, öylesine bir kayalık değil, herkesin tanıdığı bir kaya kütleisidir. Basit anlamda, bahsedilen, onların en yakınında bulunan (Ramban) ya da Tanrı’nın göstermiş olduğu belirli bir kayadır (İbn Ezra).

Öte yandan Hahamlarımız, Tanrı’nın sık sık mucizevi suların kaynağı olarak kullandığı bir kaya yarattığını öğretirler. Söz konusu kayalık *Mişna*’da “*Pi Abeer – Kuyunun Ağız*” olarak adlandırılır ve Miryam’ın onuruna halka eşlik eden kuyuyu tanımlar. Bu kuyu, Yaratılış’ın altıncı gününde, *Şabat* başlamadan kısa bir süre önce yaratılan on mucizevi şeyden biridir (*Mişna – Pirke Avot* 5:8). Kuyu Tora’da dört farklı yerde karşımıza çıkmaktadır. Avraam’ın evden uzaklaştırdığı Yişmael, annesi Agar’la gittiği çölde susuzluktan ölmek üzereyken bir melek gelip Agar’a bu su kaynağını göstermiştir (Bereşit 21:19). Refidim’de baş gösteren susuzluk üzerine Tanrı Moşe’ye bir kayaya asasıyla vurarak su çıkarmasını emretmiştir (Şemot 17:6). Bu aynı kayadır. Yine aynı kaya, Miryam hayatta olduğu süre içinde, halka yolculukları boyunca eşlik ederek bol su sağlamıştır. Şimdi o ölünce su vermeyi kesmiş ve halk susuz kalmıştır (Rabenu Behaye). Bu noktada Tanrı, tekrar bu kayadan, bu kez Moşe’nin onuruna su çıkaracaktır.

Konuşun – Basit anlamda Tanrı, Moşe ile

Aaron’a doğrudan kayalığa konuşmalarını emretmektedir. Ama onlar bunu yapmadıkları için ceza görmüşlerdir. Raşi’nin bu açıklaması en çok bilinen görüştür. Ancak farklı görüşler de vardır.

İfade “*onların huzurunda kayalık hakkında konuşun* – herkese hitaben Tanrı’nın bu kayalardan su çıkacağını söyleyin” veya “*cemaati kayalığa topla ve önlerinde konuşun, [kayalık] suyunu verecek*” şeklinde de değerlendirilebilir. Bu görüş doğrultusunda Moşe ve Aaron’a, “kayaya hitap etmeleri” emredilmiş değildir. Tanrı, Moşe’ye asayı almasını söylemiştir; zira daha önce olduğu gibi burada da kayalara *vurması* gerekecektir [yani bu kanıya göre, hataları, kayaya konuşmak yere vurmak değildir]. Ama bunu yapmadan önce halka bu kaya ile ilgili, yani bu kaya ile gerçekleşecek mucize ile ilgili bir konuşma yapmaları gerekecektir. Sonra da kayaya vuracaklar ve su çıkacaktır (Ramban).

Bir açıklamaya göre buradaki “*konuşun*” sözcüğü ile kastedilen, “herkesin bulunduğu bir ortamda, kayanın önüne gidin ve orada Tora’nın bir konusunu toplu halde öğrenin” anlamıdır. Ancak halkın baskısı ile Moşe bunu yapmamış ve Tanrı’nın İsmi kutsanmamıştır (*Meam Loez*). Moşe ile Aaron’un hataları hakkındaki diğer bazı görüşler için bkz. p. 13 açk.

Targum Yonatan bu pasukla ilgili olarak, açıklamalı ve konuya farklı bir bakış katan şu çeviriyi yapar: “İkiniz, halkın gözleri önünde, kayalığa Tanrı’nın Büyük ve Açık İsmi ile bir yemini kabul ettirin. Suyunu versin. Ve suyunu çıkarmayı reddederse sen elindeki asayla ona vur”.

⁴ Hem, Tanrı'nın toplumunu neden bu çöle getirdiniz? Biz ve sürülerimiz ölelim diye mi?

⁵ Ve bizi neden bu berbat yere getirmek üzere Mısır'dan çıkardınız? Ne ziraata uygun bir yer, ne de incir, asma ve nar [var]! İçecek su [bile] yok!”

⁶ Moşe – ve Aaron – toplum[sal tepki] nedeniyle Buluşma Çadırı'nın girişine geldi ve [ikisi] yüz üstü kapandılar. Tanrı'nın Onuru onlara göründü.

[98. Kayadan Su]

⁷ Tanrı, Moşe'ye konuşarak şöyle dedi:

⁸ “Asayı al ve cemaati topla – sen ve ağabeyin Aaron. Onların gözleri önünde kayalığa konuşun ve [kayalık,] suyunu verecektir. [Böylece] Onlar için kayalıktan su çıkaracak, cemaate ve sürülerine içireceksin.”

4. Getirdiniz – Hitap Moşe ve Aaron'a yöneliktir; zira yukarıda halkın onlara karşı birleştikleri söylenmektedir (p. 2). Halkın Moşe ile birlikte sorumlu gördüğü Aaron'un ismi, Moşe'ninkiyle birlikte p. 2, 6, 10 ve 12'de açık bir şekilde geçmekte, şimdiki ifadenin yanında sıradaki pasukta da ima edilmektedir. Ancak “*Halk Moşe ile tartıştı*” (ö.p.) sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla Moşe'ye yönelik şikâyet daha şiddetlidir (İbn Ezra). Bu nedenle Tanrı, bu protestolara cevap verecek işlemi yapmak için özellikle Moşe'yi görevlendirmiş, Aaron'u da onun yanına katmıştır (p. 7-8). Her durumda halkın şikâyetlerinin asıl muhatabının Tanrı olduğu açıktır. Gerçi onlar casusların zamanındaki günahı (14:3) tekrarlamayıp, orada ve Korah'ın isyanında verilen cezalardan korkarak Tanrı'dan açık bir şekilde bahsetmemişlerdir. Fakat Tora, onların asıl sorunlarının Tanrı ile olduğunu, konunun en sonunda vurgulamaktadır (bkz. p. 13; *Daat Mikra*).

Biz ve sürülerimiz ölelim diye mi? – Tam çeviriyle “*orada [=çölde] ölmek için mi – biz ve sürülerimiz?*”.

5. Bizi neden... Mısır'dan çıkardınız? – Bu sözler de, suçlamanın ilk planda Moşe'ye yönelik olduğunu göstermektedir. Nitekim halkı Mısır'dan çıkardığı söylenen kişi her zaman Moşe olmuştur (bkz. Şemot 32:1). Benzer bir “suçlamayı” Datan ile Aviram da yapmışlardır (16:13-14). Yine de, Mısır'dan Çıkış'ın üstünden geçen kırk sene sonra, o neslin ön plandaki yaş grubu da ölmüşken, şimdiki neslin özellikle “Mısır'dan çıkarılmış” olmaktan yakınması, olasılıkla gerçek bir şikâyet değil, sadece kendi babalarının şikâyet ederken defalarca kullandığı bu tezi, “her zaman geçerli olan bir şikâyet bahanesi” olarak görmelerinin bir sonucudur. Zira bu nesil Mısır'dan çıkanlar arasında ya yoktu, ya da o zamanlar daha çocuk yaştaydılar; bu nedenle Mısır'a yönelik özelemleri gerçek bir özlemden çok, hayal güçlerinin bir ürünüdür (*Daat Mikra*).

Ne ziraate uygun bir yer, ne de incir ... [var] – Krş. *Targum Onkelos*. Alternatif olarak “*ziraate uygun bir yer değil; incir, asma ve nar [yetiştirmeye de uygun değil]*”. Tam çeviriyle “*tohum yeri değil – ve incir, asma ve nar*”.

Bu şikâyet, Datan ve Aviram'ın öne sürdükleri yakınma ile benzerlik taşımaktadır. Onlar “tarla ve bağ” olan bir yere getirilmediklerini belirterek isyan etmişlerdir (16:14). Burada da halk çölün “ziraate uygun bir yer”, yani “tarla” olmadığını söylemekte, incir, asma, nar gibi elle tutulur ağaç meyvelerinin de bulunmadığını, yani buranın bir “bağ/bahçe”yle taban tabana zıt olduğunu belirtmektedirler.

6. Toplum[sal tepki] nedeniyle – Krş. İbn Ezra; krş. Şemot 17:4. Tam çeviriyle “*toplumun önünden*” ya da “*toplumun yüzünden*”.

Yüz üstü kapandılar – Tam çeviriyle “*yüzleri üstüne düştüler*”. Yani “dua etmek (İbn Ezra; Ralbag; Rabenu Behaye), Tanrı'dan haber almak (İbn Ezra; bkz. Bereşit 17:3; Yehezkel 1:28) ya da protestocuları yatıştırmak (Ralbag) için yere kapandılar” (krş. 14:5, 16:4 ve 16:22). Tanrı'nın cevabı, Tanrı'nın Moşe'ye 38 yıllık aradan sonraki ilk hitabı olabilir (*Talmud – Taanit* 30b; Vayikra 1:1, *Torat Koanim* o.a.). Bkz. Devarim 2:16.

Tanrı'nın Onuru onlara göründü – Yani “Moşe ile Aaron'a göründü” – ama halkın geri kalanına görünmedi (Rabenu Behaye).

8. Asayı – Bir görüşe göre bu, Aaron'un, *Kodeş Akodaşim*'e yerleştirilmiş olan asasıdır (bkz. 20:9, 17:25; Raşbam; *Hizkuni*; *Keli Yakar*; *Zera Berah* 7). Başka bir görüşe göre ise Moşe'nin, normalde *Mişkan*'ın içinde tutulan asasından bahsedilmektedir (*Lekah Tov*; Abravanel; krş. *Targum Yonatan*). Asanın üzerine Tanrı'nın İsmi hakkedilmiştir (*Midraş Agada*). Bir görüşe göre ise Tanrı Moşe'ye kendi asasını almasını söylemiş, ama Moşe Aaron'un asasını almıştır (*Tsafenat Paaneah*).

ט ויקח משה

את-המטה מלפני יהוה כאשר צוהו: י ויקהל משה ואהרן
את-הקהל אל-פני הסלע ויאמר להם שמעו-נא המרים
המן-הסלע הזה נוציא לכם מים:

9. [Tanrı'nın] Kendisine emretmiş olduğu üzere – Tora bu ifadeye özellikle bu noktada yer vererek bir imada bulunmaktadır. Moşe sadece bu noktaya kadar Tanrı'nın emrini yerine getirmiştir. Bundan sonra yaptıkları ise Tanrı'nın emrine bire bir uygun değildir (*Daat Mikra*).

Tanrı'nın Huzuru'ndan – Moşe asayı, *Kodeş Akodaşim*'de sürekli olarak durduğu, *Aron Aberit*'in önündeki yerinden almıştır (İbn Ezra).

10. Halkı kayalığın önüne topladılar – Burası Tora'daki, belirli bir mekânın, kapasitesinin çok üstünde insanı alabildiği mucizevi örneklerden biridir (*Midraş – Vayikra Raba* 10:9; Raşi). Zira 600.000 yetişkin erkeği içeren çok büyük nüfuslu bir topluluğun tek bir kaya kütesinin önünde toplanabilmesi, mucize olmadığı takdirde mümkün değildir (*Minhat Yeuda; Sifte Hahamim*). Bunun gibi başka örnekler Şemot 9:8, Vayikra 8:3 ve Yeşua 3:9'da görülmektedir.

Asiler – İbranice *A-Morim*. Raşi bu sözcük için üç olasılık öne sürer: [1] “*Asiler*”. [2] Bu sözcüğün Yunanca'daki benzerinden yola çıkarak: “*Aptallar*”. [3] “*More – Öğretmen*” sözcüğüne bağlı olarak “öğretmenlerine öğretmeye kalkışanlar!”. Yani “öğretmenlerine gereken saygıyı göstermekten aciz küstah insanlar”.

Bir görüşe göre, Moşe'nin cezalandırılmasının bir nedeni burada halka “asiler” diye hitap etmesidir. Oysa Moşe'nin, Avraam, Yitshak ve Yaakov'un çocuklarına bu şekilde hitap etmemesi gerekirdi (bkz. Devarim 1:1 açık.). İbn Ezra bu açıklamayı kabul etmez; zira Moşe daha ileride de halka hitap edenken benzer sözcükler kullanmıştır (Devarim 9:7, 9:24 ve 31:27). Bazılarına göre ise burada sorun ne söylediği değil, nasıl söylediğidir. Moşe daha ileride benzer sözleri, sakın bir tavırla ve geçmişten ders verme amacıyla söylemiştir. Ama buradaki problem, öfkesine hâkim olamamasından kaynaklanmaktadır. Ancak başkaları bu görüşü de reddederler ve Moşe'nin burada da öfkeyle değil, terbiye amacıyla bu sözleri kullandığını belirtirler ve ayrıca bunun Aaron'un da

cezalandırılması için sebep olmadığına işaret ederler.

Sonuç olarak, Hahamlarımız'ın çeşitli açıklamalar yaparken, aslında kendileri de bu açıklamalarının çürütülebilecek taraflarının bilincinde olmalarına karşın, yine de bundan kaçınmadıklarını görüyoruz. Zira Hahamlarımız'ın bir amacı metin hakkında açıklayıcı bilgiler vermek iken, belki de bundan çok daha önemli olan diğer bir amacı da bizleri eğitmektir. Dolayısıyla verdikleri açıklamalarda önemli olan, bize hangi mesajı vermek istediklerini yakalamaktır. Örneğin bahsedilen iki açıklamadan öğrenilecek bazı noktalar şöyle sıralanabilir: [1] Bene-Yisrael, Avraam, Yitshak ve Yaakov'un torunlarıdır ve hata yapsalar, hatta berbat günahlar işleseler bile, onlara olumsuz sözlerle, küçük düşürücü sıfatlarla hitap etmek ciddi bir ihlaldir. Hahamlarımız'ın söyledikleri gibi: “*Afilu Şehata, Yisrael U – Hata işlemişse bile, o Yisrael'dir [ve ona saygıda kusur edemezsin]*”. [2] Herhangi bir konuşmada ne söylediğiniz değil, nasıl söylediğiniz önemlidir. Bazen insan sakın ve sevecen ses tonu kullandığında, ağır sözler söylese bile karşısındaki onun kendi kötülüğünü değil, iyiliğini istediğini anlayabilir. Buna karşılık bir kişi, hiç kırıcı olmayan sözleri çıkışan ve suçlayıcı bir tonda söylese, karşısındakinin alınmasına yol açabilir.

Bu kayalıktan mı su çıkaralım? – *Midraş* açıklar: Miryam ölmeden önce halka su sağlayan kaya, diğer kayalıkların arasında bir yere karışmıştır ve Moşe ile Aaron onu bulmakta güçlük çekmektedirler. Ancak halk baskısını artırır. “Hangi kayadan olduğu ne fark eder? Bize su verin!” demektedirler. Olasılıkla halk, biraz da Moşe'yi ve hatta belki de Tanrı'yı test edencesine başka bir kayayı göstermişler ve “bize bu kayadan su çıkarın” diye meydan okumuşlardır (*Mizrahi; Sefer Zikaron*). Moşe'nin cevabı ise sert olmuştur: “*Şimdi dinleyin asiler [ya da aptallar]! Size bu [gösterdiğiniz] kayadan mı su çıkaralım? Bunu nasıl yapabiliriz ki? Tanrı bize başka bir kayadan su çıkarmamızı söyledi. Bize emretmemiş olduğu bir kayadan su çıkarabilir miyiz!?”* (Raşi).

⁹ Moşe, [Tanrı'nın] kendisine emretmiş olduğu üzere, asayı Tanrı'nın Huzuru'ndan aldı.

¹⁰ Moşe ve Aaron toplumu kayalığın önüne topladılar. [Moşe] Onlara “Şimdi dinleyin asiler!” dedi, “Size bu kayalıktan mı su çıkaralım?”

Suyunu verecektir – Ya da “sularını verecektir”. Başka bir deyişle su başka bir yerden gelip kayadan çıkmayacak, tamamen kayadan kaynaklanacaktır (Rabenu Behaye).

Tanrı, Moşe'ye kayalığa konuşmasını söylemesine rağmen, bu konuşmada ne söyleyeceğini belirtmemiştir. Bu açıdan belki de “suyunu verecektir” sözleri, “kayalığa konuşun, suyunu versin” şeklinde de anlaşılabilir. Yani bu bakışla Moşe kayaya “suyunu ver” diyecektir (*Daat Mikra*).

Tora'nın mucizelerini doğal olaylarla açıklayarak bunların mucizevîliğini inkâr etme hevesindeki bazı araştırmacılar, burada kayadan suyun çıkmasına da kendilerince bir açıklama getirmişlerdir. Sinay yarımadasında bulunan özel bir tebeşir kayası damlalar halinde su verir ve üst tabakasını yaracak kadar hızlı bir vuruş, kayanın içinde birikmiş olan suyun dışarı akmasını sağlar. Söz konusu araştırmacılar, buradaki olayın da aslında bir mucize olmadığını, sadece bahsedilen türde bir kayadan bahsedildiğini öne sürmüşlerdir. Oysa burada anlatılan kayadan suyun çıkması mucizesini jeolojik tezlerle açıklamak mümkün değildir. Böyle kayalar mevcut olsa bile, birkaç milyon insan ve devasa sürülerden oluşan büyük bir topluluğun su ihtiyacını karşılayabilirler mi? Dahası, bunu bilen sadece Moşe miydi? O kadar insan içinde Moşe'den başka bunu akıl edebilecek tek kişi çıkamaz mıydı? Kısacası, bu ve benzeri birçok “gerçekçi” yaklaşım, aslında gerçekçilikten daha uzaktır (*Daat Mikra*).

Onlar için kayalıktan su çıkaracak[sın] – Tanrı'nın mucizesiyle kaya suyunu verecektir, ardından Moşe peygamberlik gücüyle bu suyun halkın tüm kesimlerine ulaşmasını sağlayacaktır (Rabenu Behaye).

Cemaatine ve sürülerine – Tanrı'nın burada sürülerden bahsetmesine gerek yoktur; zira p. 11'de kayadan su çıktıktan sonra hayvanların da su içtiği açık bir şekilde söylenmektedir. Ancak Tanrı'nın burada hayvanlardan yine de bahsetmesi, Bene-Yisrael'in servetine değer verdiğini ve merhamet ettiğini gösteren örneklerden biridir (*Midraş – Tanhuma* 9; Raşi; *Maskil Ledavid*. Krş. Vayikra 14:36). Ayrıca bu bölüm içinde sürülerden tam üç kez bahsedilmektedir. Bu da, kayadan çıkan suyun ne kadar bol olması gerektiğine dair bir vurgudur (*Daat Mikra*).

İbranice **Et Aeda VeEt Beiram**. Halk kendisi ve sürüleri için susuzluktan yakındığı zaman ise “**Anahnu Uv'irenu** – Biz ve sürülerimiz” demiştir. Arada bir nüans göze çarpmaktadır. Tanrı'nın buradaki cevabında iki kez bulunan **Et** sözcüğü, yakınmada yer almamaktadır [aynı durum suyun çıktığı p. 11'de de görülmektedir]. Bu farklılık dikkat çekicidir. **Et** sözcüğü “cemaat” ve “sürüleri” sözcükleri arasında ayırıcı bir etkidir. İnsanlar su istediklerinde, bu sözcüğü kullanmayarak kendilerini hayvanlarla eşdeğer göstermişler, suya olan fiziksel bağımlılığın tüm canlı varlıklarda aynı olduğunu ima etmişlerdir – ama Tanrı bunu reddettiğini göstererek **Et** sözcüğüne yer vermektedir. Halkın bir şeyi anlamasını istemiştir: Besinlerde insanı besleyecek ve doyuracak manevi bir bereket vardır ve bunu kavrayabilme açısından insanlar, hayvanlardan çok farklıdır. Bu nedenle **Et** sözcüğünü kullanarak suyu insanların içişiyle, hayvanların içişi arasında bir fark olması gerektiği mesajını vermiştir. Yine de ne yazık ki, Moşe ile Aaron, Tanrı'nın öngördüğü şekilde O'nu halkın gözü önünde kutsal kılmaktan geri kalmışlar (bkz. aşağıdaki çeşitli açıklamalar), halk da bu nedenle söz konusu kutsiyet mesajını alamamıştır. Sonuç olarak suyu içmelerinde, Tanrı'nın beklediği ayrımı yapamamışlar, bu nedenle de Tora p. 11'de onların suyu içmelerini tanımlarken, “cemaat” ve “sürüleri” sözcükleri arasında **Et** sözcüğünü yerleştirmemiştir (*Meşeh Hohma*).

İçireceksin – Ya da “cemaati ve sürülerini sulayacak[sın]”.

9-13. Moşe ve Aaron'un hataları. Kendisine emredildiği şekilde, Moşe asayı alıp, Aaron'la birlikte cemaati toplar. Halka kayadan su çıkaracak ve böylece Tanrı'nın İsmi toplumun gözleri önünde kutsal kılınacaktır. Moşe kayadan su çıkarmayı başarır, ancak Tanrı'nın İsmi'ni, en azından kendisine emredildiği şekilde veya derecede kutsamayı başaramaz. Moşe ve Aaron'un hatalarının tam olarak ne olduğu Tora'da açıklanmamaktadır. Bu konuda farklı otoritelerin görüşleri aşağıda ele alınmıştır. Ama hata ne olursa olsun, Moşe ve Aaron için oldukça pahalı olmuş ve normal şartlarda girmemeleri için hiçbir neden olmayan Erets-Yisrael'e girme haklarını kaybetmişlerdir.

יֵא וְיָרֵם מֹשֶׁה אֶת־יְדֹוּ וַיֵּךְ

11

אֶת־הַסֵּלַע בְּמַטְהוֹ פַּעַמִּים וַיֵּצְאוּ מֵיָם רַבִּים וַתִּשָּׁתּ הָעֵדָה

וּבְעֵינֵיהֶם: ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יֵצֵן

לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ
אֶת־הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם:

oynamıştır: Halkın gerçekten suya muhtaç olması ve bu olay sonucunda Tanrı'nın İsmi'nin herkesin huzurunda kutsal kılınması.

12. Bana [gereken düzeyde] inanç oluşturmadingiz – Raşi'ye göre çeviri "*Bana inanmadınız; inanç göstermediniz*" şeklindedir. Buna göre pasuğun mesajı şöyledir: "Eğer Bana yeterince güvenseydiniz ve kayalara konuşmaya devam etseydiniz, su, uygun kayadan çıkacak ve İsmim kutsanmış olacaktı. Tüm halk da, 'ne duyan ne konuşan, ne de yiyeceğe muhtaç olan şu kaya bile Tanrı'nın sözünü dinliyorsa, bizler haydi haydi dinlemeliyiz' sonucuna varacak, böylece bu olayda amaçlanan dersi alacaktı" (Raşi).

Öte yandan Ramban'a göre, Moşe ve Aaron'da kişisel inanç elbette eksik değildi. Bu nedenle pasuk "*bana inanmalarını sağlamadınız*" şeklinde anlaşılmalıdır, zira Moşe görevini kendisinden beklenen şekilde yerine getirseydi, diğerlerini de Tanrı inancı ile doldurabilirdi. Çevirimiz bu görüş doğrultusundadır. Benzer şekilde "Bene-Yisrael'in inançlı olması için yeterli gayreti göstermediniz" (Saadya Gaon; Ralbag).

Tora'da, Moşe ve Aaron'un Erets-Yisrael'e girmelerini engelleyen tek hata olarak burada açıklanan olay verilmektedir. Başka bir deyişle bu hataları olmasa, Moşe ve Aaron da bu yıl içinde ölmeyecekler, halkla birlikte Erets-Yisrael'e gireceklerdir (Raşi; krş. 27:13 açık.). Aslında *Tanah*'ta "*suçu affedilen, hatası örtülen kişiye ne mutlu*" (Teilim 32:1) diye söylene de, burada Moşe ve Aaron'un günah işledikleri [günahın niteliği açıklanmadan da olsa] açık bir şekilde söylenmektedir. Amaç bu iki büyük insanı onurlandırmaktır. Böylece onların Erets-Yisrael'e girmemelerinin sebebinin, çöl nesli ile aynı hatayı işlemiş olmaları olduğu sonucuna varmamızın önüne geçilmiştir (*Maskil Ledavid*). Bkz. 27:14 açık.

Aslında objektif bir bakışla, Moşe'nin Tanrı'nın

kudretini sorgular görüldüğü başka bir örnek, buradakinden daha ağır bir günah gibi görünmektedir. Tanrı tüm halka et sağlayacağını söylediği zaman, Moşe bunun mucizeyle bile mümkün olmadığını ima eder sözler kullanmıştı (bkz. 11:22). Ancak Tanrı'nın onu bu nedenle cezalandırdığını görmemekteyiz. Bunun olası nedeni, oradaki sözlerinde Tanrı ile baş başa olmasıdır. Burada ise olay halkın gözleri önünde Tanrı'nın İsmi'nin kutsal kılınamamasına yol açtığından daha ciddidir. Zira bu son derece önemli bir fırsatın kaybı anlamına gelmektedir (*Tosefta* – *Sota* 6:4; *Midraş* – *Tanhuma* 10; Raşi). Ancak Moşe ve Aaron Tanrı'nın İsmi'ni bu kez kutsal kılmayı başaramadıkları için, bu işlev, onların Erets-Yisrael'e girmeden ölmelerine dair kararlar yerine gelmek zorunda kalmıştır (*Akedat Yitshak*; bkz. s.p. açık.).

Tora bu olaya atıfla, bazı yerlerde Moşe ile Aaron'un Tanrı'ya "ihanet ettikleri" (Devarim 32:51) ve "isyan ettikleri" (27:14) gibi ağır, başka yerlerde ise Tanrı'nın Moşe'ye halkın yüzünden [ya da halkın iyiliği için (Hirsch)] öfkelenildiğini belirten üstü kapalı ifadeler kullanılmaktadır (ör. Devarim 3:26). Tora bu ifadelerle, az miktarda ipucu vermekte, ama olayın büyük bölümünü örtülü bırakmaktadır. Verilen bilgiler ışığında çıkarılabilecek kesin sonuçlar burada bir yanlışın olduğu ve bunun karşılığında verilen ağır cezanın halkın iyiliğini amaçladığı şeklindedir. Zira bu şekilde halk da Tanrı'ya yönelik tavrının nasıl olması gerektiği hakkında kuvvetli bir mesaj almıştır. Bunun dışında, bu olay hakkındaki tüm ifadeleri tek tek değerlendirmek, "inanç göstermediniz", "isyan ettiniz", "ihanet ettiniz", "kutsal kılmadınız" ifadelerinin hangisinin hangisinden ve hangi ölçütlere göre daha ağır olduğunu belirlemek bizi aşmaktadır.

Öyleyse [yemin ediyorum] – İbranice *Lahen*. Tam çeviriyle "*bu yüzden*"; "*bunun bir sonucu*

¹¹ [Ardından] Moşe elini kaldırdı ve kayalığa asasıyla iki kez vurdu. Bol miktarda su çıktı ve hem cemaat içti hem de sürüleri.

[99. Moşe ve Aaron Cezalandırılıyor]

¹² Tanrı, Moşe ve Aaron'a "Madem Beni Bene-Yisrael'in gözleri önünde kutsal kılacak şekilde Bana [gereken düzeyde] inanç oluşturmadınız" dedi, "öyleyse [yemin ediyorum ki], bu toplumu, kendilerine verdiğim Ülke'ye [siz] getirmeyeceksiniz!"

Bir başka görüşe göre Moşe'nin sözleri meydan okur niteliktedir. Kayaları tek tek göstererek "Size bu kayadan mı su çıkaralım? Yoksa bundan mı?" demektedir. Amacı, halkın "Siz suyu sadece belirli bir özelliğini bildiğiniz bir kayadan çıkardınız. Ama başka bir kaya olsaydı bunu yapamazdınız" gibi bir iddiayla gelmesinin önüne geçmektir: "Su çıkarmamızı istediğiniz kayayı siz seçin" (*Daat Mikra*).

11. Kayalığa asasıyla iki kez vurdu – Raşi'ye göre, Tanrı, Moşe'ye, daha önce su vermiş olan (Şemot 17:6) kayaya *konusmasını* emretmiştir; ama Moşe o kayayı bulamayınca, farklı bir kayaya konuşur. Ancak bu bir sonuç vermez [Moşe, doğru kayayı bulması durumunda konuşmanın yeterli olacağını düşünmüştür. Ama o kayayı bulamayınca, Tanrı'nın asayı alma konusundaki emrinin boşuna olmadığını farzederek, Şemot 17:6'da yaptığı şekilde, kayaya vurması gerektiği sonucuna varır ve böyle yapar (*Beer Mayim Hayim*)]. Moşe kayalığa vurur ve bu sırada Tanrı'nın konuşmasını emrettiği asıl kayaya rast gelir [zira özellikle o kaya olmasa, daha önce konuştuğu diğer kayalardan su çıkmadığı gibi, şimdi de su çıkmayacaktır] (*Mizrahi; Sifte Hahamim*). Moşe bu kayaya vurur; ancak Tanrı'nın emri vurmak değil, konuşmak şeklinde olduğundan, kayadan sadece birkaç damla su çıkar. Halk içinde insanlar onunla alay etmeye başlarlar. Bunun üzerine Moşe, ikinci bir kez vurur ve bol miktarda su salıverilir (Raşi). *Midraş'a* göre, Moşe'yle alay edenler, içmeye layık olmadıkları bu şiddetli suda sürüklenip yok olmuşlardır. Ayrıca *Midraş*, sadece Moşe'nin vurduğu değil, çöldeki tüm kayaların yanılarak su salıverdiğini belirtir. Bunun amacı, halk içindeki bazı kişilerin "demek ki o kayanın belirli bir özelliği vardı; başka kaya olsaydı böyle bir şey olmazdı" demelerini önlemektir (*Meam Loez*). Anlaşıldığı kadarıyla, Moşe'nin hatası, gerçek kayayı bulana kadar kayalara konuşmaya devam etmemesidir. Ancak halkın sabırsızlık ve baskısı onun sinirlenmesine neden olmuştur. Hahamlarımız'ın söyledikleri gibi, öfkelendiği için yargı hatasında bulunmuş ve kayaya vurarak Tanrı'nın

İsmi'nin kutsal kılınması şeklindeki amacı zayıflatmıştır (bkz. 31:21, Raşi o.a.). Moşe kendisine öfkelenme izni tanımış olmasaydı, konuşmuş olduğu kaya su vermese bile, ona asasıyla vurmazdı (*Kitsur Mizrahi*).

Moşe'nin burada kendi asasını kullandığı görüşü doğrultusunda, Hahamlarımız bu asanın iki yanında Tanrı'nın İsmi'nin yer aldığını ve bunlardan birinin suyu kurutma, diğerinin de kuruluşu suya çevirme özelliğine sahip olduğunu belirtirler. Moşe öfkelendiği için hata etmiş ve kayaya, Kızıldeniz'in kurumasına yol açan İsim'in olduğu yanla vurmuş; ama istenen etki olmayınca, bu kez doğru tarafla vurmuştur (*Yalkut Reuveni; Keli Yakar; Meam Loez*).

Bir görüşe göre bunun anlamı "ikinci kez" olabilir. Yani Moşe, Refidim'deki ilk olayda olduğu gibi, "ikinci kez" su çıkarma amacıyla kayaya vurmaktadır (*Aktav Veakabala; Mehilta DeRaşi*).

Başka bir kaynağa göre ise burada Moşe'nin kendinden emin tavrı ön plana çıkarılmaktadır. Refidim'deki ilk olayda her şey Tanrı'nın verdiği talimatlar doğrultusunda uygun bir şekilde meydana gelmiş, Moşe'nin kayaya asasıyla vurmasıyla, halkın ileri gelenlerinin gözleri önünde su çıkmıştır. Burada ise Tanrı, Moşe'ye kayaya konuşmasını söylemiş, ama vurmasını [en azından açık bir şekilde] söylememiştir. Bu nedenle Tora, burada ilk olayla olan farkı daha ayrıntılı bir şekilde vermektedir. Örneğin Moşe'nin elini kaldırdığını söylemektedir. Oysa bu ayrıntı çok gerekli değildir; kayaya vurduğu söylendiğine göre, elini bunun öncesinde kaldırdığı açıktır. Ama Tora burada ayrıntılara girmektedir. Aynı nedenle Moşe'nin kayaya iki kez vurduğu detayına yer vermektedir. Bu da Moşe'nin, vurduğu kayanın doğru kaya olduğu [ya da hangi kayaya vurursa vursun su çıkacağı] konusunda emin olduğu için, iki kez vurmuştur. Emin olmasaydı, ikinci vuruş için başka bir kayayı seçerdi (*Daat Mikra*).

Bol miktarda su çıktı – Emir, verildiği şekilde yerine getirilmemesine karşın, Tanrı'nın su verme vaadi yerine gelmiştir. Bunda iki nokta rol

יגְהֵמָה מִי מְרִיבָה אֶשְׂרֵי־רַבִּן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה וַיִּקְדָּשׁ בָּם

Aaron'un hangisi nedeniyle cezalandırıldığını söylemektedir: "[Tanrı'nın] onlarla kutsal kıldığını Tartışma Suları [Horev'deki değil,] bunlardır" (Ramban).

☞ Moşe ve Aaron'un hatası.

Otoritelerin neredeyse tümü, Moşe ve Aaron'un hatasının tam olarak ne olduğunu belirlemek için çabalamaktadır. Açıklamaları içinde, Ramban, "işin gerçeği, buradaki hata, Tora'nın gizemleriyle ilgili olan büyük bir sırdır" der. Yine de en basit düzeyde bazı görüşler öne sürülebilir. Bütün ana görüşlere yer vermek, bu kitabın kapsamını aşmaktadır. İbn Ezra, Abravanel ve Or Ahayim birçok farklı görüşü özetlemektedir. Biz aşağıda, bazı görüşleri sıralıyoruz.

[a] Konuya dair açıklamalar içinde Raşi'nin görüşüne yer verilmişti. Özetle, Raşi'nin görüşüne göre buradaki hata, Moşe'ye kayaya konuşması emredilmiş olmasına karşın, Moşe ile Aaron'un, bunun farklı bir kayada etkili olmayacağı düşüncesiyle, önlerindeki kayalığa vurma gerektiği sonucuna varmalarındır. Her ne kadar Ramban, vurmak ya da konuşmak arasında bir fark olmadığı, zira her ikisi de açık birer mucize olduğu görüşündeyse de, Raşi, konuşmanın etkisinin daha üst düzeyde olduğu kanısındadır. Zira cansız bir kaya bile konuşma karşısında tüm mevcudiyetini suya dönüştürebiliyorsa, insanlar da bundan gerekli sonuçları çıkaracaklardır. Bunun yanında, Raşi'nin görüşü, terbiye konusunda tercih edilen yol hakkındaki düşüncesini de ortaya koymaktadır. İnsanlar için belirli bir mesajı alma açısından kendilerine "konuşulması" yeterli olmalıdır. Kendilerine "vurulmasını", ceza tehdidini beklememelidirler.

[b] Ramban [Pirke Avot'a yaptığı açıklamalara yazdığı sekiz bölümlük, Şemona Perakim adlı önsözünde] Moşe'nin hatasının öfkelenmek olduğu görüşünü öne atar. Moşe, şikâyet eden halka, "Şimdi dinleyin asiler!" (p. 10) şeklinde çıkışıp öfkeliğinde günah işlemiştir. Halk Moşe'nin her sözünü Tanrı'nın görüşünün bir yansıması olduğunu düşündüğü için, onun öfkesinin, Tanrı'nın öfkesini yansıttığı sonucuna varmış, bu da Moşe'nin öfkesinin sebep olduğu olumsuz etkiyi katlamıştır. Oysa, bu bölüm boyunca gördüğümüz üzere, Tanrı'nın öfkeliğini ima edecek tek bir ifade bile yoktur.

[c] Ramban, Rabenu Hananel'in şu görüşünü benimser. Rabenu Hananel'e göre buradaki sorunlu ifade "size bu kayalıktan mı su çıkaralım?"dır.

Buradaki "çıkartalım" sözcüğü sanki kayadan su çıkarma kuvveti kendilerine aitmiş gibi bir hava yaratmaktadır. Oysa Moşe'nin "Tanrı size bu kayalıktan mı su çıkarırsın?" demesi gerekirdi. Elbette Moşe kendilerinde Tanrısal bir güç olduğunu ima etme amacından çok uzaktır; ancak yine de bu sözler "halkın üzerinde" böyle bir hava yarattığı için, Tanrı'nın İsmi'ni kutsal kılmamakla sorumlu tutulmuştur. Tanrı bu olayla ilgili olarak daha ileride "Mealtem Bi – Bana ihanet ettiniz" (Devarim 32:51) sözleriyle, buradaki davranışlarının kutsal bir şeyi kişisel yarar için kullandıklarını (Meila; bkz. Vayikra 5:15 açık.) ima etmiştir. Yani sözleri Tanrı'ya ait bir güç kendilerininmiş gibi bir hava yarattığı için Meila olarak tanımlanabilecek bir günah işlediklerini söylemiştir. Biraz aşağıda da "Meritem Pi – Bana isyan ettiniz" (p. 24) demiştir; çünkü Tanrı onlara emretmemiş olmasına karşın buradaki sözleri sarf etmişlerdir. Ramban'ın konu hakkındaki bir başka açıklaması için bkz. p. 8 açık. [Bu açıklamada da bir davranış dersi söz konusudur. Moşe elbette kendisini Tanrı'nın yerine koymayı aklından bile geçirmemiştir. Ancak onun sözlerini "halkın bu şekilde algılaması olasılığı" olduğundan, bu yeteri kadar sorunludur. Ders açıktır: İnsan sözlerine çok dikkat etmelidir. Zira bu sözlerde kendi niyetinden çok, dinleyenin onları nasıl anlayabileceği önem kazanır. Bu nedenle ağızdan çıkacak her sözcük, yapabileceği etkiler önceden düşünülerek dikkat ve duyarlılıkla değerlendirilmelidir.]

[d] Abravanel, Moşe'nin esas günahının kayaya konuşmak yerine vurması olduğu konusunda Raşi ile hemfikiridir; ama bunun altında yatan bir de neden olduğu görüşündedir. Moşe ve Aaron daha önce de hata işlemişlerdir, ama Tanrı, bu günaha kadar onları cezalandırmamıştır. Aaron, ne kadar iyi niyetle olursa olsun, ulusun mahvolmasına neden olan Altın Buzağı'nın aktif olarak yapımına bulaşmıştır. Moşe ise, Tanrı böyle bir emir vermemesine karşın, halkın isteği doğrultusunda yanlış rapor verip bütün ulusun 40 yıl çölde dolaşmasına ve o neslin tümünün ölümüne neden olan casusların yollanmasından sorumludur. Böylece o nesil Erets-Yisrael'e giremezken, Moşe ve Aaron'un girebilmeleri haksızlık gibi görünecektir. Dolayısıyla, onlar da burada cezayı hak edebilecek küçük çaplı sayılabilecek bir hata işleyince, Tanrı, geçmişteki hataları da buna ekleyerek onların da ulusun geri kalanı gibi, Erets-Yisrael'in dışında kalmalarına hükmetmiştir. Midraş Tanhuma da benzer bir görüşe yer verir.

¹³ Bene-Yisrael'in Tanrı'yla tartıştığı ve [Tanrı'nın] onlarla kutsal kılındığı Tartışma Suları bunlardır.

olarak". Bu bir yemin sözcüğüdür (Raşi. Bkz. Bereşit 4:15, Şemot 6:6, Yirmeyau 2:33, 16:14 vs., Yehezkel 16:8). Tanrı kararını açıklarken en baştan itibaren bir yemin sözcüğü kullanmış, böylece Moşe ile Aaron'a, bu kararı iptal ettirmek için çok fazla dua etme girişiminde bulunmamaları sinyali vermiştir (Raşi).

Aslında Şemot 6:1'de Tanrı, Moşe'ye Erets-Yisrael'e giremeyeceğinin sinyali vermiştir. Orada bunun sebebi, Moşe'nin, Tanrı'nın Bene-Yisrael'in bu kadar eziyet çekmesine izin vermesini sorgulaması olarak görülmektedir. Oysa şimdi açık olarak belirtilen sebep, burada açıklanan olayda Tanrı'nın İsmi'ni kutsal kılmamış olmalarıdır. Hangisi doğrudur? Raşi burada cevabı vermektedir. Aslında Tanrı bu konudaki kararını Şemot 6:1'de Moşe Kendisi'ni sorguladığı zaman vermiştir. Ancak o noktada bu karar henüz bir yeminle desteklenmemiştir ve dolayısıyla dua yoluyla iptal edilme olasılığı halen mevcuttur. Ancak şimdi, Tanrı kararını bir yeminle bildirerek, onun geri dönülmez olduğunu vurgulamıştır (İmre Şefer; Mişmeret Akodeş; bkz. Devarim 4:23 açık.).

13. Bene-Yisrael'in Tanrı'yla tartıştığı – Oysa yukarıda Bene-Yisrael'in "Moşe ile" tartıştığı söylenmiştir (p. 3). Tora bir mesaj vermektedir: Tora öğretmenine karşı gelen kişi, Tanrı'yla tartışmış kabul edilir (*Talmud – Sanedrin* 110a).

Verilmek istenen anlam "*Bene-Yisrael'in Tanrı'yla tartışmasına neden olan*" şeklindedir.

Onlarla kutsal kılındığı – Tora "onlarla" derken kimi kastetmektedir? Pasuğun gidişatından anlaşıldığı kadarıyla Tanrı, burada mucizevî bir şekilde ortaya çıkan "sularla" kutsal kılınmıştır. Ama ne şekilde?

Raşi'ye göre, Moşe ve Aaron bu sular nedeniyle ceza gördükleri için, bu, Tanrı'nın İsmi'ni kutsal kılan bir olaydır. Çünkü Tanrı'nın, Kendisi'ne yakın kişilere bile iltimas göstermeyip onları da, hatta normalde başkaları yapsa vereceğinden daha da ağır bir cezayla cezalandırması, insanların O'na yönelik saygısını ve çekinme duygusunu kuvvetlendiren bir durumdur. Tanrı "yakınlarıyla kutsanır" (bkz. Vayikra 10:3 açık.; Şemot 29:43 açık.). İbn Ezra da benzer görüştedir; ama Tanrı'nın İsmi'nin kutsanmasının sular değil, doğrudan Moşe ve Aaron yoluyla gerçekleştiğini belirtir.

Ramban'a göre ise Tanrı'nın İsmi'nin kutsal kılın-

masını sağlayan, olaydaki mucizedir. Zira Ramban, kupkuru bir kayanın coşkulu bir su kaynağına dönüşmesinin, başlı başına bir mucize olduğu ve bunun kayaya konuşmakla ya da vurmakla gerçekleşmesi arasında, mucizenin gücü açısından bir fark olmadığı görüşündedir. Burada Tanrı tüm halkın gözleri önünde kutsal kılınmıştır. Zira önceki benzer olayda Moşe kayadan su çıkardığında buna sadece yetmiş ileri gelen şahit olmuşken (17:6), burada açıklanan olay, tüm halkın gözleri önünde gerçekleşmiştir ve bu açıdan çok daha büyük bir *Kiduş Aşem*'dir. Sonuç olarak Tanrı'nın sular yoluyla kutsal kılınması yine de gerçekleşmiştir (Raşbam); ama Moşe ile Aaron bundan ciddi bir kayıpla çıkmışlardır. Sforno'ya göre ise bu suların Tanrı'nın İsmi'ni kutsal kılmaları, başka bir şekilde ve başka bir yerde olmuştur (bkz. 21:16 açık., Sforno).

"Kutsal kılındı" şeklinde çevrilen sözcük *Vayikadeş*'tir. Bazı kaynaklara göre burasının *Kadeş* olarak anılmasının sebebi bu olaydır (*Midraş – Bamidbar Raba*; *Midraş – Tanhuma* 11; *Hizkuni*).

Tartışma Suları bunlardır – İbranice *Me Meriva* (bkz. p. 24; Teilim 81:8, 95:8 ve 106:32. Ayrıca bkz. 27:14, Devarim 32:51; Yehezkel 47:19 ve 48:28. Krş. Şemot 17:7).

Tora'nın burada kullandığı ifadeler, buradaki "suların" sanki daha önceden sözü ima yoluyla geçmiş olup burada açıklama bulmuş sular olduğunu belirtir gibidir. Tora, "daha önceden bahsetmiş olduğumuz sular bunlardır" demektedir. Hangi sulardır bunlar?

Hatırlanacağı üzere, Mısır kralı Paro, doğan tüm erkek bebeklerin nehre atılması emrini vermişti (Şemot 1:22). Bu emrin arkasında, astrologlarının kendisine verdikleri bir bilgi vardı. Astrologlar "Yıldızlarda gördüğümüz kadarıyla, Bene-Yisrael'in kurtarıcısı yakında doğmak üzere. Yine yıldızlarda gördüğümüz kadarıyla onun sonu sularla bağlantılı olacak" demişlerdi. Ancak astrologlar burada hangi sulardan bahsedildiğini belirleyememişlerdi. Bu yüzden Paro, doğan erkek çocukların nehirde boğdurulması denemesinde bulunmuştu. Ama vardığı sonuç yanlıştı. İşte Tora, burada, Bene-Yisrael'in kurtarıcısının sonunu getiren suların, bu olayda kayadan çıkan sular olduğunu belirtmektedir (*Talmud – Sanedrin* 101b; Raşi).

Alternatif olarak, kayadan suyun çıktığı toplam iki olay olduğu için, Tora burada Moşe ve

kudretine sahiptir. Bu, tamamen maneviyata bağlı bir durumdur ve fiziksel hareketlerden daha üst düzeydedir. Moşe'nin sözlerinin ardından isyancıların altındaki toprağın açılarak onları yutması (16:31) veya Yeşua'nın güneşe durmasını emretmesi (Yeşua 10:12) bu tipte mucizelere örnektir.

Bu açıklamaların ardından, Moşe ile Aaron'un buradaki hatalarını daha iyi anlayabiliriz. Tanrı'nın yapmayı istediği, hem Kendisi'nin üstün kudretini ortaya koymak hem de elçisi Moşe'nin uygun kişi olduğunu kanıtlamak ve bu şekilde halkın iki yönlü kabahatinde öne sürdüğü tezleri çürüterek onları *teşüvaya* sevkettir. Bu yönde, her iki amaca da hizmet eden bir mucize gerçekleştirecektir. Kayalık, "*suyunu verecektir*". Yani [mucizeyle bile olsa] başka bir yerden gelen su kayadan akacak değildir – kayanın kendisi suya dönüşecektir [Kral David'in bu olaya atıfla Tanrı hakkında söylediği gibi: "*Kayayı su havuzuna, çakmaktaşı pınara dönüştüren*" (Teilim 114:8)]. Ve bu, hiçbir şekilde doğa kurallarına bağlanamayacak bir durum olduğundan, ortaya çıkan, üçüncü gruptaki bir mucize olacaktır. Bu nedenle mucize Moşe'nin "konuşmasıyla" gerçekleşecektir. Böylelikle Moşe'nin uygun yönetici olduğu açıklığa kavuşacağı gibi, Tanrı'nın iyiliği ve büyüklüğü de gözler önüne serilecek, halk da Mısır'dan çıkarılıp çöle getirilmelerinin çok iyi amaçlara hizmet etmek için ön gereklilikler olduğunu görerek gerekli mesajı alacaktır. Tanrı bunun ötesinde Moşe'ye asayı da almasını söylemiştir. Zira sadece kayadan suyun çıkması yeterli değildir; tüm halkın gelip suyu o kayanın olduğu yerden içmesi rahat bir durum olmayacaktır. Böylece Moşe, asayla "ikinci gruba" dâhil olan bir başka mucizeyi gerçekleştirerek, akan suyun devasa kampın her köşesine uygun bir şekilde ulaşmasını sağlayacaktır (bkz. p. 8 açk., *Onlar için kayalıktan su çıkaracak[sm] k.b.*). Bu da onun uygun manevi lider oluşunu kanıtlayacaktır.

Plan budur. Ancak Moşe ile Aaron hata ederler. Halkın isyankâr tavrı karşısında Tanrı'nın üçüncü gruba ait bir mucizeyi yapmaya tenezzül etmeyeceği konusunda hemfikir olduklarından, sadece ikinci gruba dâhil mucizeyi gerçekleştirmeye karar verirler. Böylece Moşe, üçüncü grubun gerektirdiği "konuşma" yoluyla mucize başlatmak yerine, ikinci grubun gerektirdiği "bir fil" ile mucize başlatma yolunu seçer, kayalığa konuşmak yerine asayla vurur. Böylece üçüncü tipte olacağı şekilde kayalık suya dönüşmez, ikinci

tip mucizeye özgü bir şekilde, başka bir kayaktan gelen sular (bkz. 21:16 açk.) bu kayalıktan bol bir şekilde akmaya başlar; pasukta söylendiği gibi "*bol miktarda su çıkar*" – ama asıl amaç olan "[kendi] *suyunu*" vermez. Bu tip mucize sadece elçinin geçerliliğini göstermek için yeterliyken, Tanrı'nın büyüklüğünü ve iyiliğini ortaya koyan üçüncü tipteki mucizenin yokluğunda, Moşe ile Aaron, Tanrı'nın İsmi'nin kutsal kılınması konusunda başarısız olurlar. Dolayısıyla Tanrı onlara "*Beni Bene-Yisrael'in gözleri önünde kutsal kılacak şekilde Bana [yeteri kadar] inanç oluşturmamız* (p. 12) – [yani] sözlerimi yerine getireceğim yönünde bana güvenmediniz; *Bana ihanet ettiniz* (Devarim 32:51) – [yani] isyankârlara aptallıklarını güçlü bir şekilde göstermeyerek Benim Onurum'u ihlal ettiniz; ve size verdiğim emri harfiyen uygulamamakla *Bana isyan ettiniz*" (p. 24) demiştir.

❧ **Sonuç.** Tüm bu açıklamaların ardından, bir noktayı belirtmekte fayda vardır. Ramban'ın belirttiği gibi, aslında Tora, buradaki hatanın tam olarak ne olduğunu açıklamamıştır. Hahamlarımız buna çeşitli olasılıklar öne sürmüşlerse de, detaylar konusunda tam bir görüş birliği olmadığından, [yukarıda verdiğimiz ve vermediğimiz açıklama olasılıklarının her birine saygıda kusur etmeksizin] belki de Tora'nın bu günahı tam olarak açıklamamasının amacının, bizlere de Moşe ile Aaron'un hareketlerini didikleyip onlarda suç aramaya kalkışmamamız mesajını vermek olduğunu kabul etmemiz gerekir. Tora bize açıklamamışsa, bizim onlara günah yakıştırmamamız daha doğrudur [Hahamlarımız'ın verdikleri tüm olasılıklarda da asıl amaç onlara günah yakıştırmak değil, biz öğrencilere çeşitli mesaj ve dersler vermektir]. Bu konuda Rabi Yeuda ben Betera'nın Rabi Akiva'ya yaptığı sert çıkış aklımızda olmalıdır (bkz. 12:9 açk.). Yine de Tanrı'nın bu iki ulaşılmaz düzeydeki insanı – Moşe ve Aaron'u – cezalandırması, o muhteşem neslin dev liderleri olan bu iki kardeşin de sonuç olarak insanüstü varlıklar olmadığını bizlere hatırlatmaktadır. Tora'da süper kahramanlar yoktur. Kimse insan olmanın getirdiği, hataya düşebilirlik sınırının ötesine geçmiş gibi lanse edilemez – Moşe Rabenu bile. Yahudi büyüklerini büyük yapan, hatasız olmaları değil, hatalarını tanıyıp ondan dönmeyi bilmeleridir (ayrıca bkz. bu cildin önsözü). Tora'daki bu ve benzeri kısımların temelindeki asıl mesaj budur (*Daat Mikra*).

[e] *Hiduşe Arim*, Moşe ve Aaron'un hatalarını "**Leeneem** – Onların gözleri önünde" (p. 8) ifadesinde görür. Görmekten kaynaklanan bilgi, sadece duymaktan kaynaklanan bilgiye göre karşılaştırılmayacak kadar güçlüdür. Sinay'daki olağanüstü tecrübe sırasında, halk "sesleri görmüştür" (bkz. Şemot 20:15) [yani Tanrı'ya olası en üst düzeydeki bir bilgiyle tanık olmuştur]. Hahamlarımız bu ifadenin, Tora'nın alınışı sırasında halkın algı kapasitesinin insanın normal fiziksel sınırlarının ötesine geçtiğini gösterdiğine işaret ederler. Benzer şekilde bu örnekte de, Tanrı, Moşe'nin kayaya konuşmasını Bene-Yisrael'in "görmesini" – yani Tanrı'nın, insanların O'nun isteklerini yerine getirme yönünde gereksinim duydukları her türlü ihtiyaçlarını giderme kudretine sahip olduğunu herkesin tartışmasız bir bilgiyle bilmesini – istemiştir. Bu düzeye ulaşmayı başarabilselerdi, inancın önündeki tüm engeller ortadan kalkacak ve ulus, yeni yüksekliklere doğru kanat açabilecekti. Sonuçta kaya su vermiş, ama Moşe, insanları bu anlayışla doldurmayı başaramamıştır.

[f] Raşbam'a göre burada Tanrı'nın asayı alması konusundaki emrinin amacı, Refidim'dekinden (Şemot 17:6) farklı olarak, kayaya vurulması değildir. Zira orada bu açık bir şekilde söylenmiştir. Buradaki amaç ise halka asi bir tutum içinde olduğunu göstermektir; zira [bu görüş doğrultusunda] söz konusu asa Aaron'un çiçek açıp badem veren asasıdır; bu asa asiler için işaret amaçlı bir yadigar olarak *Aron Aberit*'in önünde yer almaktadır (17:25) ve dışarı çıkarılması isyankârlara açık bir mesajdır. Asanın tüm işlevi budur. Moşe'nin halka "*asiler*" diye hitap etmesi de buna bağlıdır. Öte yandan Moşe kayaya vurmamalı, sadece konuşmalıdır. Kayaya yönelik sözleri sonrasında oradan su çıkacaktır. Ancak Moşe asayı almasının aynı zamanda kayaya vurma amacına hizmet edeceğini düşünerek, öfkeli bir şekilde kayaya iki kez vurmuştur. Bunun işe yarayıp yaramayacağını bilmemektedir; ama önce vurma yolunu denemiştir ve eğer su çıkmasa, bu kez konuşacaktır. Tanrı onun bu düşüncesini kabul etmiş ve sadece vurmasıyla bile su vermiştir; ancak Tanrı Kendisi'ne yakın olanlara karşı yargısını daha üst ve katı standartlara göre işlettiği için, Moşe'nin bu kasıtsız davranışını sertçe cezalandırmıştır.

[g] Son olarak Sforno'nun analitik yaklaşımını vermek yerinde olacaktır. Şöyle der Sforno: Eğer Tanrı kayaya sadece konuşmalarını istiyor idiyse, neden asayı almalarını emretmiştir? Ve eğer

Moşe'nin hatası böyle bir emir almadığı halde kayaya vurmak idiyse, Aaron'un suçu nedir? Aslında konuya yoğunlaşırsak, her şeyden önce halkın sadece [p. 3'te söylendiği gibi] Moşe'yle değil, aynı zamanda [p. 13'te söylendiği gibi] Tanrı'yla da tartıştığını ve Tanrı'nın bu olay için belirlediği çözüm yönteminin halkın bu iki yönlü kabahatinin her iki yönü için de düzeltme imkânı taşıdığını görürüz. Zira Tanrı, günahkârların ölmelerini değil *teşuva* yapmalarını ister. Ancak Moşe ile Aaron, Tanrı'nın bu amacını yerine getirmekte başarı gösteremedikleri için ceza görmüşlerdir. Halkın Moşe'ye yönelik kabahati, onu, kendilerini susuz ve berbat bir ortam olan çöle getirmekle itham etmeleri ve yöneticiliğini sorgulamalarıdır. Tanrı'ya yönelik kabahatleri ise, Mısır'dan çıkmış olmaktan şikâyet etmeleridir. Bunun üzerine Tanrı onlara hatalı oldukları mesajını verip her iki yönde de hatalarından dönme fırsatı tanımak istemiştir.

Konuyu anlamak için bir noktaya yoğunlaşmak gerekir. *Tanah* boyunca anlatılan mucizeler üç ana grupta toplanabilir: [1] İlk gruptakiler, Tanrı'nın doğa kurallarının ardına gizlediği mucizelerdir. Örneğin kuraklıkta yağmurun yağması, sıkıntı ve hastalıklardan kurtuluş vs. bunlar arasında sayılabilir; zira bunların mucize olmayıp doğal işleyişin bir parçası olduğu her zaman söylenebilir. Bu tip mucizeleri yüksek düzeyli insanlar dualarıyla elde edebilirler (bkz. Bereşit 20:17, Şemot 21:7). [2] İkinci grupta, doğanın tam olarak aynı şekilde olmasa da, zamanın ilerleyişiyle farklı zincirleme olaylar sonucunda yapabileceği türdeki açık mucizeler vardır. Tanrı bu tip mucizeleri, Kendisi'ne yakın yüksek düzeyli kulları aracılığıyla gerçekleştirir. Böyle bir kişi, belirli bir ön hareket yaparak bu mucizeyi herkesin görebileceği bir şekilde başlatır. Örneğin Mısır'daki mucizelerde Moşe ya da Aaron'un asayla başlattıkları mucizeler bunlar arasında sayılabilir. Herkes, ortaya çıkan mucizenin doğal kurallar tarafından bir anda gerçekleştirilemeyeceğini bildiğinden bunlar açık mucizelerdir; ama yine de bunlar üçüncü gruptakilere göre daha düşük düzeydedir. [3] Üçüncü gruptaki mucizelerin özelliği, bunların doğanın kurallarıyla hiçbir şekilde açıklanamaz nitelikte olmasıdır. Bu tip mucizeleri, Tanrı, yine Kendisi'ne yakın yüksek düzeyli kulları aracılığıyla, ama sadece sözler yoluyla gerçekleştirir. Konuşma yeteneği insanın Tanrı'ya olan benzeyişinin dışavurumlarından biridir ve insan, bu yeteneği uygun şekilde kullanmayı bildiği takdirde, Tanrı'nın isteği doğrultusunda yeni oluşumlar ortaya çıkarma

יְיִשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקֶּדֶשׁ אֶל־מֶלֶךְ 14
 אֲדֹם כֹּה אָמַר אֲחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר 15
 מִצַּאתָנוּ: טו וַיֵּרְדּוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרִימָה וַנָּשָׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים 16
 וַיִּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלֹא־בִתְיָנוּ: טז וַנִּצְעַק אֶל־יְיָ וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ
 וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיִּצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְּקֶדֶשׁ עִיר קִצֵּה
 גְּבוּלְךָ:

alamadığı için, Erets-Yisrael'deki değil, Seir'deki toprakları tercih etti (Bereşit 36:6) ve [önceki pasukta belirtildiği gibi] “*tüm dertleri*” Yaakov’a bıraktı. Böylece benim atam Yaakov Mısır’a indi ve Tanrı’nın vaadinin ön şartını tüm zorluklarıyla birlikte yerine getirdi. Sonuç olarak Erets-Yisrael’in üzerinde sizin sahip olmadığınız hakka biz sahibiz (*Midraş – Bereşit Raba* 82:13; Raşi). Her ikimizin çekmesi gereken sıkıntıyı ben tek başıma çektiğim için bana rahat geçiş sağlama borcun var”. Kısacası Edom kralına “kardeş olduklarını” hatırlatırken, Moşe, onların kardeşlik duygularıyla hareket etmeleri yönünde bir istekte bulunmamıştır; zira tıpkı Edom gibi, Esav’ın soyuna mensup olan Amalek, ne tür bir kardeşlik beslediğini Bene-Yisrael Mısır’daki kölelikten yeni kurtulduğunda onlara yaptığı kallesçe saldırıyla zaten gözler önüne sermiştir (Şemot 17:8-15). Moşe’nin tüm bu sözleri, Edom’un adalet duygusuna yöneliktir; ama çok geçmeden, böyle bir duygunun da olmadığını öğrenecektir (*Beer Basade*).

Uzun bir süre – Tam çeviriyle “çok günler”. 210 yıl (*Seder Olam*; bkz. Şemot 12:40 açık).

Mısırlılar bize kötülük ettiler – Bu ifadenin amacı Mısırlılar’ın kötülüğünü vurgulamak değildir. Moşe bu sözlerle Bene-Yisrael’in çektikleri acılara parmak basmakta ve aslında Esav ve Yaakov’ın ortak bir şekilde çekmesi gereken dertleri Bene-Yisrael’in tek başına çektiğinin altını çizmektedir (Raşi; *Sefer Zikaron*).

Ve babalarımıza – Basit anlamda bu sözcüğün eklenmesinin amacı, Mısır’daki eziyetin bir nesille sınırlı olmayıp uzun bir dönem boyunca sürdüğünü vurgulamaktır (İbn Ezra). Babaları Mısır’daki sürgün sırasında ölmüşlerdir (Rabenu Behaye).

Öte yandan eğer Moşe kendilerinden hemen önceki nesilden bahsediyor olsaydı, “Mısırlılar

babalarımıza ve bize kötülük ettiler” demesi gerekirdi; zira önceki nesildeki babaları, çocuklarından daha önce acı çekmiştir. Ama kullandığı söz sıralaması [İbranice dizilişle: “*Kötülük ettiler bize Mısırlılar, ve babalarımıza*”] Mısırlılar’ın asıl olarak çocuklara acı çektiğini, babaların acısının da çocuklarının çektikleri bu acıdan kaynaklandığını gösterir (*Mişmeret Akodeş*; *Beer Basade*). Buradan, Yisrael acı çektiğinde, Atalar’ın kendi mezarlarında acı çektikleri mesajı verilmektedir. Bene-Yisrael Mısır’da eziyet gördükleri zaman, Avraam, Yitshak ve Yaakov da mezarlarında onlarla birlikte acı çekmişlerdir (*Midraş – Tanhuma* 12; Raşi; bkz. Devarim 4:37, Raşi o.a.; Rabenu Behaye).

16. Haykırdık – Yani “dua ettik” (*Targum Onkelos*).

Sesimizi duydu – Yani “duamızı kabul etti” (a.k.). Bkz. Şemot 2:23-25.

Moşe’nin sadece “duydu” ya da “bizi duydu” demesi yeterli olurdu. Ama “sesimizi duydu” demekle, Moşe “seslerinin” özelliğine dikkati çekmektedir (*Devek Tov*): “Ortak atamız Yitshak bize özel bir kuvvet olarak dua etme gücünü bahşetti. “*Akol, Kol Yaakov – Ses, Yaakov’un Sesidir*” (Bereşit 27:22). Nitekim Tanrı, ona haykırdığımız zaman sesimizi duyup bizi kurtarmakla, Yitshak’ın bu berahasını onayladı.” Moşe Rabenu bu kez gözdağı vermektedir: “Bizim duamız etkilidir; bize karşı çıkmadan önce bu gücümüzü göz önünde bulundur” (*Midraş – Tanhuma, Beşalah* 9; Raşi). Ayrıca Tanrı’nın Bene-Yisrael’in dualarını duyarak onları Mısır’dan kurtarması, onların Erets-Yisrael’e girmelerini istediğinin bir kanıtıdır ve bu nedenle Edom onlara engel olmamalıdır (*Gur Arye*).

Gerçekte Yitshak “Ses, Yaakov’un sesi” demiştir; ama devamında “*eller, Esav’ın elleri*” de demiştir (Bereşit 27:22). Yani Bene-Yisrael nasıl dualarıyla

[100. Edom'la Yüzleşme]

¹⁴ Moşe, Kadeş'ten Edom kralına [şu mesajla] elçiler gönderdi: “Şöyle diyor kardeşin Yisrael: Karşılaştığımız tüm dertleri biliyorsun.

¹⁵ Atalarımız Mısır'a indiler ve Mısır'da uzun bir süre kaldık. Mısırlılar bize kötülük ettiler – ve babalarımıza.

¹⁶ Tanrı'ya haykırdık. Sesimizi duydu ve bir elçi göndererek bizi Mısır'dan çıkardı. Ve işte biz Kadeş'teyiz – topraklarının ucundaki şehirde.

14-21. Edom, Yisrael'e geçiş izni vermeyi reddediyor. Bene-Yisrael'in, Erets-Yisrael'e girme zamanı gelmiştir. Erets-Yisrael'in güneyindeki çöldedirler ve Ülke'ye giden en kısa yol, kuzeyden, Edom topraklarından geçmektedir. Bilindiği üzere, Edom, Esav'ın lakabıdır ve bu halk onun soyuna mensuptur (bkz. Bereşit 25:30 ve 36:43). Moşe, Edom kralına bir heyet gönderir ve onların bölgesinden geçmek için izin ister. Ancak kral bu isteği reddeder ve ulusu Edom bölgesinin etrafından, önce doğuya sonra kuzeye doğru dolaşmaya zorlar. Bu da, Yarden nehrinin doğu kıyısındaki Sihon ve Og adlı kuvvetli Emori krallarının topraklarından geçmek ve Erets-Yisrael'e, Yarden nehrini doğudan batıya geçme suretiyle girmek anlamına gelmektedir. Peraşanın sonlarına doğru gördüğümüz üzere, halkın Sihon ve Og'la savaşp onları yenmesi gibi, aslında burada da Edom'la doğrudan çatışp topraklarını ele geçirmesi zor olmazdı. Ama Bene-Yisrael bunu yapmamışlardır; zira Tanrı, bu bölgeyi Edom halkına verdiğini söylemiş ve Bene-Yisrael'in onlara sataşmalarını yasaklamıştır (Devarim 2:4-5).

14. Kadeş'ten – Bu olay Miryam'ın Kadeş'teki ölümünden sonra gerçekleşmiştir (krş. *Seder Olam* 9). Bkz. Devarim 2:4-8. Josephus'a göre ise Miryam bu olaydan sonra ölmüştür.

Edom kralına – Tora biraz ileride Emori kralları Sihon ve Og'un isimlerini vermiş olmasına karşın buradaki Edom kralının ismini açıklamamıştır. Sihon ve Og, kendi dönemlerinde çok ünlü, bölgede büyük güç sahibi iki kraldı; dolayısıyla Bene-Yisrael'in onları yenilgiye uğratması, Tanrı'nın Bene-Yisrael'in yanında oluşunu herkese en iyi şekilde vurgulamıştır. Ancak Edom kralı gerçek bir tehdit oluşturmadığı için ismi de o kadar önemli değildir (Ramban). Bene-Yisrael'in onunla savaşmaktan kaçınmasının nedeni de onun kuvveti değil, Tanrı'nın bunu yasaklamış olmasıdır (Devarim 2:4-5). Ayrıca Tora genel olarak özellikle Bene-Yisrael'in yenilgiye uğratıp topraklarını ele geçirdiği kralların isimlerine yer verir. Edom bunlardan biri değildir (Ramban). Bir kaynağa göre buradaki kral,

Bereşit 36:39'da ismi geçen Adar'dır (*Sefer Ayaşar*, s. 217).

Elçiler gönderdi – Krş. Bereşit 32:4. Ya da “*kuryeler / koşucular*” [=hızlı ulaklar] (*Targum Onkelos*). Moşe, Tora'nın bundan önce aktarmış olduğu olay sonucunda artık halkı Erets-Yisrael'e kendisinin sokamayacağı yönündeki acı haberi kesin olarak bilmektedir. Ancak bu durumun, onun görevini yerine getirme konusundaki motivasyonunda hiçbir değişiklik yapmadığını görüyoruz. Halkın Erets-Yisrael'e kadar getirilmesi görevi doğrultusunda, Moşe gerekeni yapmakta ve geçiş için Edom kralına elçiler göndermektedir (p. 12, Rabenu Behaye o.a.; ayrıca bkz. 31:3 açık.).

Kardeşin Yisrael – Buradaki “*kardeşin*” sözcüğü “akraban” anlamındadır. Nitekim Tora'nın çeşitli yerlerinde sözcüğün bu anlamla kullanıldığını görmüştük (ör. Bereşit 12:10-20 açık. ve 13:8). Sonuç olarak Yaakov'un soyundan gelen Yisrael ulusunun, onun ağabeyi Esav'ın soyuna mensup Edom ulusuna “kardeşim” şeklinde hitap etmesi hem doğaldır hem de buradaki istek göz önünde bulundurulduğunda doğru bir stratejidir (*Daat Mikra*; bkz. Bereşit 25:30, 36:1, 36:8-9 ve 36:19). Ancak Raşi'nin belirttiği üzere buradaki “*kardeşim*” sözcüğünün ardında başka mesajlar vardır (bkz. s.p. açık.).

Karşılaştığımız – Tam çeviriyle “*bizi bulan*”.

15. Atalarımız Mısır'a indiler – Bu sözler belki neden geçiş izni istediklerini açıklama amaçlıdır. Ancak sonuçta elbette Edom halkı da Bene-Yisrael'in Mısır'dan çıktığını duymuşlardı (bkz. Şemot 15:15). Öyleyse Moşe'nin bu tarihi açıklamaları yapmasına ne gerek vardır?

Hahamlarımız, Moşe'nin buradaki sözleriyle Edom'a uyarıcı imalarda bulunduğunu açıklarlar: “Bizim Erets-Yisrael'deki hakkımız, Tanrı'nın, her ikimizin ortak atası olan Avraam'a verdiği sözden kaynaklanıyor” der Moşe. “Ancak bu toprakları alabilmenin ön şartı Tanrı'nın bildirdiği bir kölelik süresini tamamlamış olmaktır (bkz. Bereşit 15:13-19). Ancak senin atan Esav bunu göze

17 יִזְעַבְרָה-נָא בְּאַרְצָךְ לֹא נַעֲבֹד בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתָּה
 מִי בָּאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נִלְךְ לֹא נִטָּה יָמִין וּשְׂמֹאל עַד אֲשֶׁר-נַעֲבֹד
 18 גְּבֻלָּךְ: יִהְיֶה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אָדָם לֹא תַעֲבֹד בִּי פֶן-יִבְחָרְבּ אֶצְא
 לְקִרְאָתְךָ:

ticaret yolunun ismi olduğu da göz ardı edilemez. “Kral Yolu” Mısır’dan başlayıp, Sinay yarımadası boyunca uzanarak Akabe’ye ulaşır, oradan da Şam ve Fırat nehri yönünde kuzeye dönerdi. Aralarında Edom, Moav, Amon ve çeşitli Arami uluslarının bulunduğu birçok antik krallık, ticaret için Kral Yolu’na bağlıydı. Yisrael ve Yeuda krallıkları döneminde Bene-Yisrael’in Yarden nehrinin doğusundaki bazı krallıklarla gerçekleştirdikleri mücadelelerin büyük bölümü, olasılıkla, en azından Kral Yolu’nun kontrolünü elde bulundurmaya yönelikti (*Wikipedia*). Daha ileri bir dönemde Romalılar bu yolu geliştirmişlerdir ve günümüzde bile izleri görülebilir. Sonuç olarak Moşe, o dönemde herkesçe bilinen bir geçiş yolu olan Kral Yolu’nu kullanabilmek için izin istemekte olabilir.

Moşe’nin bu pasukta söylediği sözler sembolik anlamlarıyla da değerlendirilebilir. Şöyle demektedir Moşe: “Biz, Bene-Yisrael, girdikleri ülkelerde yerel halka eziyet eden, kadınların namusuna göz dikerek tecavüz edilmemiş kadın bırakmayan barbar halklar gibi değiliz. Aksine “tarladan geçmeyeceğiz” – bakire kızlara elimizi sürmeyeceğiz; “bağdan geçmeyeceğiz” – nişanlanmış kızlara dokunmayacağız; “kuyu suyu içmeyeceğiz” – evli kadınlara yaklaşmayacağız. “Kral’ın yolundan ilerleyecek, ... sağa sola sapmayacağız” – Krallar Kralı Tanrı’nın bize emretmiş olduğu ahlak yolundan ilerleyecek, ondan sağa ya da sola sapmayacağız” (*Targum Yonatan; Meam Loetz*).

Sağa sola sapmayacağız – “Hayvanlarımızın ağzını da kapayacağız ki sağdan soldan bir şeyler yemesinler” (*Beer Basade*’ye göre Raşi). Öte yandan bu açıklama “Kral yolundan ilerleyeceğiz” sözlerine yönelik de olabilir. Buna göre “kral yolu” ifadesi, “krallara yaraşır tarzda” anlamında değerlendirilebilir: “Hayvanlarımızın sağdan soldan yemek yemelerine izin vermek bir krala

yaraşmaz. Kral, hayvanları için yiyeceğe ihtiyaç varsa, parasını verip satın alır. Biz de krallara yaraşır tarzda ilerleyeceğiz ve hayvanlarımızın sağa sola sapmasına izin vermeyeceğiz” (*Mişmeret Akodeş*’e göre Raşi).

18. Edom [kralı] – Tam çeviriyle sadece “Edom”. Dolayısıyla kralın verdiği ret cevabına, tüm halkı iştirak etmiştir (Ramban).

Benden geçmeyeceksin – Yani “bölgeinden geçmeyeceksin” (*Targum Onkelos*); veya “şehrimden geçmeyeceksin” (Rabenu Behaye). Belki de Edom kralı “benden geçmeyeceksin” demekle, Bene-Yisrael’in Edom topraklarından geçişini sadece ülkesi için değil, yönetici olarak bizzat kendisi için ağır bir hakaret olarak kabul edeceğini bildirmektedir. Bu nedenle hemen arkasından tehdit gelmektedir: “Karşına kılıçla çıkmayayım!” (*Daat Mikra*).

Karşına kılıçla çıkmayayım! – “Kılıçla” anlamındaki sözcük **BeHerev** değil **BaHerev**’dir. Bu kullanım herhangi bir kılıç değil, belirli bir kılıcı işaret etmektedir. Zira Yaakov’un dua gücüyle mübarek kılınması gibi, Esav da kılıcıyla yaşamak üzerine mübarek kılınmıştır (*Bereşit 27:40; Sefer Zikaron*). Böylece kinayeli bir şekilde, Edom kralı, Moşe’nin üstü kapalı gözdağına tehditle karşılık vermektedir. Edom kralı “atan Yaakov’un dua etme gücüyle böbürlenme” demektedir. “Benim atam Esav da kılıcı ile yaşama konusunda beraha aldı!” (*Midraş – Tanhuma, Beşalah 9 ; Raşi*).

¹⁷ Lütfen [izin ver]; ülkenden geçelim. Tarladan bağdan geçmeyeceğiz, kuyu suyu da içmeyeceğiz. Kral yolundan ilerleyecek, topraklarından geçene kadar sağa sola sapmayacağız.”

¹⁸ Edom [kralı] ona “Benden geçmeyeceksin!” dedi. “Karşına kılıçla çıkmayayım!”

etkili iseler, Esav’ın soyu da savaş güçleriyle etkilidir. Nitekim Yitshak Esav’a verdiği özel berahada, onun “kılıcıyla yaşayacağını” söylemiştir (Bereşit 27:40). Ama Moşe burada, Yaakov ve Esav arasında hiçbir zaman güç dengesi olmayacağına dair kehaneti hatırlatmaktadır. Tarih boyunca bazen Yaakov, bazen de Esav kardeşine üstün gelecektir (bkz. Bereşit 25:23 açık.). Biri yükseldiğinde diğeri alçalacaktır. Böylece Moşe “[Tanrı] sesimizi duydu” demekle, şu sıralar üstünlüğün Yisrael’de olduğu, dolayısıyla Edom’un, kılıcını kınına sokması gerektiği mesajını vermektedir (*Divre David*). Ama Edom bu mesajdan etkilenmemiştir (p. 21).

Elçi – İbranice **Malah** (bkz. p. 14). Melekler de Tanrı’nın görevlileri olduklarından *Malah* olarak adlandırılırlar. Edom kralına gelen heyet, Tanrı’nın görevlendirdiği elçiden, yani Moşe’den bahsetmektedir. Burada daha çok melekleri tanımlayan bu sözcüğün kullanılması, aynı zamanda Moşe’nin peygamberlik özelliğini vurgulama amaçlıdır; nitekim *Tanah*’ta peygamberlere *Malah* (melek) diye hitap edildiği görülmektedir (bkz. Hagay 1:13 ve *Divre Ayamim* II 36:16; Raşi). Ayrıca Moşe fiziksel konulardan artık uzaklaşmış olduğu için halk onu bir melek düzeyinde görüyordu (Rabenu Behaye). İbn Ezra’ya göre ise burada kelimenin tam anlamıyla bir melekten bahsedilmektedir. Rabenu Behaye de basit anlamın bu olduğu görüşündedir. Yani Moşe, Mısır’dan çıkarken Bene-Yisrael’e bir meleğin eşlik ettiğini söylemektedir. Belki bu da bir tür gözdağıdır.

Topraklarının – İbranice **Gevuleha**. Tam çeviriyle “sınırın”. Ancak *Tanah*’ta “sınır” sözcüğü bazen sınır çizgisini (ör. 34:3), bazen de sınırın çevirdiği bölgeyi, yani ülke topraklarını belirtir. Burada ikinci anlam söz konusudur (*Daat Mikra*). Alternatif olarak “mıntakanın”.

17. Ülkenden geçelim – “Erets-Yisrael üzerinde miras iddian yok; zira Avraam’ın borcunu biz tek başımıza ödedik. Sadece bize biraz yardımcı ol ve

ülkenden geçiş hakkı tanı” (*Midraş – Tanhuma* 12; Raşi). Edom halkı Ölü Deniz’in güneyindeki bölgede yaşardı (krş. *Aderet Eliyau*).

Bene-Yisrael bu istekleri sırasında nereye gittiklerini bildiriyor gözükmemektedirler. Ancak bu kadar kalabalık bir halkın kendisine yerleşim yeri aradığını anlamak zor değildir. Edom kralının isteği reddetmesinin arkasında bu olabilir. Belki de Bene-Yisrael’in kendi topraklarını ele geçirme niyetinde olduklarından şüphelenmiştir (*Daat Mikra*).

Kuyu suyu da içmeyeceğiz – Basit düzeyde, Moşe Edom kralına Bene-Yisrael’in herhangi bir maddi zarar vermeyeceklerine dair güvence vermektedir (İbn Ezra). Öte yandan Moşe’nin burada “kuyulardan su içmeyeceğiz” gibi genel bir ifade yerine tekil bir dille “kuyu suyu içmeyeceğiz” demesi dikkati çekicidir. Nitekim *Midraş* Moşe’nin buradaki sözlerini “Bizim yanımızda dolaşan mucizevî bir kuyu var. Ama sırf sizin maddi çıkarınız uğruna bu kuyunun suyundan içmeyecek, ücreti karşılığında sizin suyunuzu kullanacağız” şeklinde açıklar. Buna göre Tora burada bir nezaket dersi vermektedir. Bir misafir, yabancı bir şehir ya da ülkede konakladığı zaman, kendi yiyecek-içeceği varsa bile, onları kullanmamalı, orada kendisine bu imkânı sağlayan yerel halka maddi katkıda bulunmak üzere parası karşılığında bu ihtiyaçlarını onlardan sağlamalıdır (*Midraş – Tanhuma* 12; Raşi; *Meam Loez*).

Kral yolundan – Yani “normalde kralın [=Edom kralının] geçtiği ana yollardan” ya da “kralın bize göstereceği yoldan” (İbn Ezra). Eski dönemde müttefik bir devlet, başka bir yere saldırıya giden orduya topraklarından geçiş hakkı tanır, ancak bu sırada halkla sürtüşme olmaması ya da geçen ordunun çeşitli zararlar vermemesi için o orduya rehberler verirdi (Sforno).

Öte yandan bu tanımın aynı zamanda eski dönemlerde ortadoğudaki hayati öneme sahip bir

- 19 יֵשׁ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִסְלָה נַעֲלָה וְאִם־מִמֶּיֶד
נִשְׁתָּה אֲנִי וּמִקְנִי וְנִתְּתִי מִכָּרָם רַק אִין־דָּבָר בְּרַגְלִי אֶעֱבְרָה:
20 כִּי וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אָדוֹם לִקְרֹאתוֹ בָּעָם כָּבֵד וּבִיד חֲזָקָה:
21 כֹּא וַיִּמָּאֵן | אָדוֹם נָתַן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֹבֵר בְּגִבְלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיוֹ:
22 פ חֲמִישִׁי שְׁלִישִׁי כִשְׁהֵן מְחוּבְרִין כִּב וַיִּסְעֻו מִקֹּדֶשׁ וַיִּבְאוּ
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הָרַח הָהָר:

Tanrı'nın elindedir (Mizrahi)]. Ancak günah işledikleri için bu turu atmak zorunda kalmışlardır.

❧ **Sonuç.** Erets-Yisrael'e gidiş yolunda, Bene-Yisrael, Edom, Moav ve Amon topraklarından geçmek durumundadırlar; ama Tanrı onların bu üç ulusa saldırmalarını yasaklamıştır (bkz. Devarim 2:5, 2:9, 2:19). Bu toprakların ele geçirilmesi, ancak Emori kralının geçiş hakkı vermeyi reddetmesi ve Bene-Yisrael'e savaş açması ile başlamıştır (p. 23-26). O zaman Bene-Yisrael sadece Emori topraklarını değil, aynı zamanda Sihon'un komutası altındaki Emoriler'in daha önce Moav'dan aldıkları toprakları da ele geçirmiştir (p. 26-31 ve Şofetim 11:12-28). Ayrıca bkz. Yeşua 13:25.

22-29. Aaron'un ölümü. Tanrı, Tartışma Suları olayından sonra Erets-Yisrael'e girmeden ölmelerine karar verdiği Moşe ile Aaron'un bir kerede ölmesini istememiştir. Abravanel'in belirttiği gibi, her ikisini birlikte kaybetmek, ancak yeni yeni uyumlu bir halk haline gelmenin eşiğindeki Bene-Yisrael için büyük bir darbe olacaktır. Ayrıca Yeşua yeterli düzeye gelene kadar, Moşe'nin liderliğine halen ihtiyaç vardır. Bu nedenle önce ikisi içinde üç yaş daha büyük olan Aaron ölür. Moşe de ondan yedi ay sonra ölecektir (Daat Mikra).

22. Tüm cemaat – “Eksiksiz bir şekilde”. Edom'la yüzleşmeleri ve savaşın eşiğinde olmalarına karşın, bu gerçekleşmemiş, kimse eksilmemiştir (İbn Ezra). Ya da Tora burada, artık casusların günahı sonrası verilen çölde ölme kararının bağladığı kimsenin kalmadığını vurgulamaktadır. Başka bir günah işlemeseler, hepsi Erets-Yisrael'e girebilecek konumdadır (Raşi; krş. p. 1 açık.)

Or Aar'a – Tam anlamıyla “Dağ Or” [yani “Or dağı”] (Targum Onkelos) veya “dağın dağı”. Buraya

bu ismin verilmesinin nedeni, dağın görünüşünün, birbiri üzerinde duran iki dağa benzemesidir. Dağ, büyük bir dağın üstünde küçük bir dağ varmış gibi bir görüntüye sahiptir (Midraş – Bamidbar Raba 19:16; Raşi).

Her ne kadar Onur Bulutları göl yüzeyinde Bene-Yisrael'in yürüdüğü istikametdeki tüm çukurları doldurup tüm yükseltileri indiriyor ve halk için düz bir zemin hazırlıyorsa da, üç dağ bu konuda istisna kalmıştır: Üzerinde Tora verildiği için Sinay dağı, Aaron'un gömülmesi için Or dağı ve Moşe'nin gömülmesi için Nevo dağı (Midraş – Tanhuma 14; Raşi).

[E-Vav-Reş harfleriyle yazılan] Or dağı, bazılarınca, Ölü Deniz'in yaklaşık 92km. güneyindeki, Petra şehrinin de güneyinde kalan bir bölgede yer alan Cebel Nebi Harun (=Peygamber Harun [=Aaron] Dağı) ile özdeşleştirilir. Nitekim burasının Edom topraklarının sınırında olduğu söylenmiştir (19:23, 33:37). Başkaları ise bunun Ölü Deniz'in kuzeybatısındaki Cebel Macra veya Cebel Akar olduğu görüşündedir (krş. Josephus).

Targum Yonatan'ın çevirisi “Umanos dağı” şeklindedir. Şir Aşirim kitabında “Amana” (Şir Aşirim 4:8; Mişna – Şevu'it 6:1) ismiyle geçen bu yer, Erets-Yisrael'den daha kuzeydedir. Burası Hatay bölgesindeki Amanos dağları olabilir. Ayrıca bkz. Devarim 10:6. Ancak kesin olan, Aaron'un Erets-Yisrael'in kuzeyinde değil, güneyinde, Edom toprakları sınırında öldüğüdür. Dolayısıyla Targum Yonatan'ın bahsettiği Or Aar başka bir yerdir. Nitekim Tora, Erets-Yisrael'in sınırlarını verirken, kuzeyde Or Aar adlı başka bir yerden daha bahsetmektedir (34:7). Sonuç olarak iki tane Or Aar vardır: Biri güneyde Aaron'un öldüğü dağken, diğeri ise Erets-Yisrael'in kuzey sınırının ötesini işaretleyen başka bir dağdır. Targum Yonatan'ın bu noktada neden bu ismi kullandığı ise açık değildir.

¹⁹ Bene-Yisrael ona “Patikadan çıkacağız” dediler. “Ve eğer ben ya da sürülerim suyunu içerse, ücretini vereceğim. [Endişelenecek] Hiçbir şey yok. Yayan geçeceğim.”

²⁰ Ama [Edom kralı] “Geçmeyeceksin!” dedi ve Edom [halkı] muazzam bir kalabalık ve gövde gösterisiyle [Yisrael’in] karşısına çıktı.

²¹ Böylece Edom, Yisrael’in, topraklarından geçmesine [izin] vermeyi reddetti. [Bu yüzden] Bene-Yisrael [o bölgenin] yanından yolunu değiştirdi.

[101. Aaron’un Ölümü]

²² Kadeş’ten yola çıkmışlardı. Bene-Yisrael – tüm cemaat – Or Aar’a geldiler.

19. Bene-Yisrael – Olasılıkla ikinci başvuru da Moşe adına yapılmaktadır. Ancak Tora’nın “Bene-Yisrael” demesi, bu ikinci başvuruyu yapma isteğinin, artık bunda bir anlam olmadığını görmüş olan Moşe’ye değil, halkın diğer liderlerine ait olduğuna işaret ediyor olabilir (*Daat Mikra*).

Patikadan çıkacağız – Yani “Erets-Yisrael yönünde giden yolcuların her zaman geçtiği ve düzleşerek bitki yetiştirmeyen toprak haline gelmiş şehir dışı yolundan gideceğiz”. İbranice *Mesila*. Ya da “açılmış yoldan” (Radak, *Şeraşim*) ya da “dağ yolundan” (*Septuaginta*; krş. Divre Ayamim II 9:11).

Moşe, alternatif bir öneride bulunmaktadır. Başta sadece ülkeden geçme yönünde izin istediği için, Edom kralı bunu halkın şehirlerin içinden geçeceği şeklinde yorumlamış olabilir. Bu nedenle Moşe şimdi, krala, halkın şehirlerin dışından geçen çevre yolunda kalacaklarını söylemektedir. Dahası normalde herkesin içmekte serbest olması gereken kaynak ve nehir sularını içtikleri takdirde bile bunun için ücret ödeyeceklerini vurgulamaktadır (Ramban; Rabenu Behaye).

[Endişelenecek] **Hiçbir şey yok** – Ya da “[sana zarar verebilecek] hiçbir şey yok” (Raşi). Veya “kötü bir niyet yok” (*Targum Onkelos*); “kaybedecek bir şeyin yok” (Ramban).

Yayan geçeceğim – Tam çeviriyle “ayaklarım ile geçeceğim”. Ya da “piyadelerimle geçeceğim” (Rabenu Behaye; krş. Şemot 12:37).

Sforno’ya göre Moşe ile Edom kralı arasındaki mesaj diyalogu şöyle gerçekleşmiştir. Moşe izin için ilk mesajı gönderdikten sonra Edom kralı “karşına kılıçla çıkmayayım” diyerek Edom halkının kan dökmeye yatkın olduğunu, buna bağlı olarak sudan bir sebeple bile Bene-Yisrael ile yerel halk arasında bir sürtüşme çıkabileceğinden endişe ettiğini ve bu yüzden izin vermek istemediğini belirtir. Moşe ise buna cevaben,

“patikadan çıkacağız” der. Yani: “Bu söylediğin olasılık eğer şehirden yerel halkla bire bir temas ederek geçtiğimiz takdirde geçerli. Ama biz şehirden değil, şehir dışından geçmek istiyoruz. Böylece halkını rahatsız edecek bir yakın temas olmayacak.” [Sforno buradaki “Hiçbir şey yok. Ayaklarım ile geçeceğim” sözlerini farklı açıklar: “Ayaklarımda hiçbir şey yok. Geçeyim.”] Moşe “ayaklarımda hiçbir şey yok” diyerek, Bene-Yisrael’de Edom halkını kışkırtacak herhangi bir özellik olmadığını belirtmiş ve bu durumda öne sürülen endişenin yersiz olduğunu söyleyerek üsteleştir: “Geçeyim”. Bunun üzerine Edom kralı sınıra büyük bir kalabalık yığmıştır.

20. Geçmeyeceksin! – İkinci cevap ilkinden bile daha kısa ve kesin gelmiştir (*Daat Mikra*).

Muazzam bir kalabalık – Tam çeviriyle “kalabalık bir halk”. Ya da “kalabalık bir ordu” (*Targum Onkelos*).

Gövde gösterisiyle – Deyimsel çeviri “güç gösterisiyle” şeklinde de yapılabilir. İbranice *Beyad Hazaka*. Tam çeviriyle “kuvvetli elle” (bkz. Şemot 3:19). Ancak “muazzam bir kalabalık”, gövde gösterisi anlamına zaten gelmektedir. Dolayısıyla burada amaç “el” sözcüğünü vurgulamaktır (*Gur Arye*). Edom bir kez daha “Esav’ın Eli”ni (Bereşit 27:22) hatırlatmaktadır (Raşi).

21. Geçmesine [izin] vermeyi reddetti – Ya da “Yisrael’i topraklarından geçme izninden mahrum etti.”

Yolunu değiştirdi – Tanrı, Edom’a saldırmayı yasakladığı için, Edom kralı geçiş izni vermeyince yapacak başka bir şey kalmamıştır (Ramban). Raşi [Devarim 2:1’deki açıklamalarında] halkın yol değiştirmek zorunda kalmasının nedenini, çöl yolculuğunda günah işlemiş olmaları olarak açıklar. Eğer halk günah işlememiş olsaydı, Tanrı onların Erets-Yisrael’e doğrudan güneyden girmelerini sağlayacaktı [zira kralların kalbi

23 כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה
 24 וְאֶל-אַהֲרֹן בְּהֵרָה קֹהֵר עַל-גְּבוּל אֶרֶץ-אֲדָוִם לֵאמֹר: כֹּד יֵאָסֶף אַהֲרֹן
 25 אֶל-עַמּוּי כִּי לֹא יבֹא אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל
 26 אֲשֶׁר-מָרִיתֶם אֶת-פִּי לְמַי מְרִיבָה: כֹּה קַח אֶת-אַהֲרֹן וְאֶת-אַלְעָזָר
 27 בָּנָיו וְהַעֲלֵם אֹתָם הַר הָהָר: כֹּה וְהַפֹּשֵׁט אֶת-אַהֲרֹן אֶת-בְּגָדָיו
 28 וְהִלְבַּשְׁתֶּם אֶת-אַלְעָזָר בָּנוֹ וְאַהֲרֹן יֵאָסֶף וּמֵת שָׁם: כֹּה וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
 29 כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּעֲלוּ אֶל-הַר הָהָר לְעִינֵי כָל-הָעֵדָה: כֹּה וַיִּפְשֹׁט
 מֹשֶׁה אֶת-אַהֲרֹן אֶת-בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׂ אֹתָם אֶת-אַלְעָזָר בָּנוֹ וּמֵת
 אַהֲרֹן שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר מִן-הָהָר: כֹּס וַיֵּרְאוּ
 כָּל-הָעֵדָה כִּי גֹעַ אַהֲרֹן וַיִּבְכוּ אֶת-אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית
 יִשְׂרָאֵל: ם

yerine getirmek kendisi için çok zor olmasına rağmen geciktirmede (Midraş – Tanhuma 17; Raşi).

Aaron ... öldü – Aaron 1 Av 2487 tarihinde 123 yaşındayken ölmüştür (bkz. 33:38-39).

Raşi [Sifre, Devarim 339'dan alıntı yaparak] Aaron'un ölümünü şöyle anlatır: Moşe, Aaron'u, içinde hazır bir yatak ve yanan bir kandilin bulunduğu bir mağaraya götürür. Aaron'a "yatağa çık" der; Aaron çıkar. "Kollarını uzat" der; Aaron uzatır. "Ağzını kapat" der; Aaron kapatır. "Gözlerini yum" der; Aaron yumar. Tora biraz ileride Aaron'un ölümünün "**Al Pi Ašem** – [Tam çeviriyle] Tanrı'nın Ağzıyla" gerçekleştiğini belirtmiştir (33:38). Bu ölüm şekli Mitat Neşika olarak adlandırılır (bkz. p. 1 açık.). Moşe, Aaron'un böyle huzurlu bir şekilde öldüğünü görünce, Tanrı'ya kendisinin de aynı şekilde ölmek istediğini söyleyip dua eder. Tanrı onun bu duasını kabul eder ve ölüm zamanı geldiğinde, ona ağabeyi Aaron'un öldüğü şekilde öleceğini bildirir (bkz. 27:13 ve Devarim 32:50).

Yine de Aaron'un bu şekilde öldüğünü, burada, yani öldüğü noktada söylemek varken, Tora bunu neden daha ileride belirtmeyi tercih etmiştir? Rabenu Behaye bunun sebebini şöyle açıklar: Tanrı burada Aaron'un "Sözüm'e [tam çeviriyle: Ağzım'a] itaatsizlik ettiğiniz için" (p. 24) Erets-Yisrael'e girmeden önce öleceğini belirtmiştir. Dolayısıyla "Ağz'a itaatsizlik"ten dolayı ölümden bahsedildiği yerde, bu ölümün, itaatsizliğin hede-

fi olan "Tanrı'nın Ağzı" ile gerçekleştiğini söylemek uygun değildir. Bu ayrıntı bu nedenle burada söylenmemiş ve daha ileride açıklanmıştır (33:38).

29. Tüm cemaat Aaron'un öldüğünü gördü – Tam çeviriyle "gördüler". Buradaki "gördü" sözcüğü "anladı" şeklinde de anlaşılabilir (Daat Mikra). Buna göre Moşe ve Koen Gadol giysileri giymiş olan Elazar, yanlarında Aaron olmaksızın dağdan inince, halk durumu anlamıştır. Ancak Tora bu anlamı vermek isteseydi, "cemaat ... gördü" demesi yeterli olurdu; "tüm" sözcüğü gerekli değildi. Tora "tüm cemaat ... gördü" demekle, tüm halkın bunu aynı anda gözleriyle gördüğünü belirtmektedir (Pirke DeRabi Eliezer 17, Rabi David Luria o.a.). Nitekim Midraş'a göre halk, Aaron'un gelmediğini görünce hemen bir sonuca varmaz, Moşe'ye Aaron'un nerede olduğunu sorar. Moşe "öldü" cevabını verince ona inanmazlar. "Ölüm Meleği'nin karşısında durup salgını durdurabilmiş bir kişiye (bkz. 17:13) Ölüm Meleği hükmedebilir mi?" derler. Bunun üzerine Moşe dua eder ve melekler tüm halka Aaron'un yatakta yatar halini gösteren bir görüntü sunarlar. Böylece insanlar "görürler" ve inanırlar (Midraş – Tanhuma 17; Raşi).

Tüm Yisrael Ailesi – Tam çeviriyle "Tüm Yisrael Evi" (bkz. Şemot 16:31). Aaron bir barış timsaliydi. Barışı seven ve barışı kovalayan biriydi; insanları sever ve onları Tora'ya yaklaştırdı

²³ Tanrı, Edom Ülkesi'nin bitişiğindeki Or Aar'da Moşe'ye ve Aaron'a şöyle dedi:

²⁴ "Aaron halkına katılacak, çünkü Bene-Yisrael'e verdiğim Ülke'ye girmeyecek – Tartışma Suları'nda Sözüm'e itaatsizlik ettiğiniz için.

²⁵ "Aaron'u ve oğlu Elazar'ı alıp onları Or Aar'a çıkar.

²⁶ Aaron'un giysilerini çıkar ve onları oğlu Elazar'a giydir. Aaron [atalarına] katılacak ve orada ölecek."

²⁷ Moşe, Tanrı'nın emrettiği şekilde yaptı. [Üçü,] Tüm cemaatin gözleri önünde Or Aar'a çıktılar.

²⁸ Moşe, Aaron'un giysilerini çıkardı ve onları, oğlu Elazar'a giydirdi. Aaron orada, dağın başında öldü. Moşe ve Elazar dağdan indi[ler] ²⁹ ve tüm cemaat Aaron'un öldüğünü gördü. Aaron için tüm Yisrael Ailesi otuz gün yas tuttu.

23. Edom Ülkesi'nin bitişiğindeki – Bulunulan yerin Or Aar adlı diğer yerden (bkz. ö.a.) farklı bir nokta olduğunu belirtmek için Tora bunun Edom Ülkesi'nin bitişiğindeki Or Aar olduğunu vurgulamaktadır (*Daat Mikra*).

Öte yandan eğer Tora, bu ifadeyle sadece Or Aar'ın konumunu belirtmeyi amaçlamış olsaydı, bunu Or Aar'dan ilk bahsedilen yer olan önceki pasukta yapardı (*Beer Basade*). Dolayısıyla ifadenin burada kullanılması, ek bir mesaj verir: Tabakhaneye giren bir kişi, oradan mutlaka üzerine kötü koku sinmiş şekilde çıkar. Benzer şekilde bir insan kötü bir ortamla haşır neşir olmaktan olumsuz etkilenir. Aynı şey uluslar için de doğrudur. Burada Bene-Yisrael, kötü Esav'ın soyu Edom ile biraz iletişim kurdukları için, bu hemen onlara olumsuzluk olarak yansımış, bir *tsadiki*, yani Aaron'u kaybetmişlerdir (*Midraş – Tanhuma* 14; Raşi; krş. Divre Ayamim II 17:3-6). Hahamlarımız'ın söyledikleri gibi: "Vah kötüye, vah komşusuna".

Moşe'ye ve Aaron'a – Tanrı'nın Aaron'a "Aaron halkına katılacak" demesi biraz uyumsuz görünmektedir. Dolayısıyla olasılıkla Tanrı sadece Moşe'ye hitap etmektedir ve buradaki ifadenin anlamı "Tanrı, Aaron hakkında Moşe'ye şöyle dedi" şeklindedir (*Aamek Davar; Daat Mikra*). Başka bir deyişle Tanrı, Moşe'ye, Aaron'u vakti gelen ölümü hakkında uygun bir dille bilgilendirmesini söylemektedir. *Tsadikler*, yüksek konumlarını çocuklarına devretmeleri ve onların kendilerinin yerine geçtiğini görebilmeleri için yaklaşan ölümleri hakkında bilgilendirilirler (*Meam Loez*). *Midraş*, Moşe'nin Aaron'a bunu bildirmesini uzun ve kederli bir diyalog şeklinde sunar. Bu diyalogda Moşe, Aaron'a Tora'da daha önce anlatılan ölüm olayları hakkında sorular sorarak onu konuya hazırlar.

24. Aaron halkına katılacak – "Bu nedenle kendisini hazırlasın ve dağa çıksın" (İbn Ezra).

Tartışma Suları'nda – Bkz. p. 13. Ya da "Tartışma Suları nedeniyle" (İbn Ezra).

25. Alıp – "Alma" fiili insanlara yönelik kullanıldığında sözlerle motivasyon anlamı taşır (bkz. 8:6 açık.). Moşe, Aaron'u: "Ne mutlu sana ki ölürken oğlunun senin yerini aldığını görebiliyorsun. Bu, benim layık olamadığım bir şey" sözleriyle teselli etmiştir (*Midraş – Tanhuma* 17; Raşi). Tanrı, Aaron'u *Koen Gadol* olmak üzere yaklaştıran kullandığı sözlerin aynısını, şimdi onu dağa çıkarmak için kullanmaktadır: "Aaron'u al" (bkz. Vayikra 8:2; Rabenu Behaye).

26. Giysilerini çıkar – Tam çeviriyle "Aaron'u soy, giysilerini". Ya da "Aaron'a, giysilerini çıkarmasını söyle" (İbn Ezra; *Daat Mikra*).

Aaron *Mışkan*'da günün işlemlerini tamamladıktan sonra, Moşe onu üzerindeki *Koen Gadol* giysileriyle birlikte dağa götürür. *Koen Gadol*'un normal *Koenler*'e göre fazla olan dört giysisini çıkarır ve o sırada dört giysi giymekte olan Elazar'a giydirir. Böylece Elazar, *Koen Gadol* statüsü kazanır (Raşi; Ramban; Sforno). [Ancak bunun için ayrıca mesh yağıyla meshedilecektir]. Böylece Aaron, dört beyaz giysisiyle kalır. Aaron *Yom Kipur*'da *Kodeş Akodaşim*'e girip Tanrı ile sözün gelişi "baş başa" kaldığı zaman da bu dört beyaz giysiyi giyerdi. Dolayısıyla Aaron, Tanrı'nın melekleri gibi olmayı simgeleyen (bkz. Vayikra 16:4 açık.) bu dört giysiyle ölmüştür (Sforno).

Basit anlamda Moşe, Aaron'a giysilerini çıkarttırıp kefen giydirmiş, o sırada gündelik giysilerini giymekte olan Elazar'a da bunları çıkarttırıp *Koen Gadol* giysilerini giydirmiş de olabilir (Ramban).

[Atalarına] Katılacak – Tanrı bunu daha önce de söylemiştir (p. 24). Buradaki tekrarın amacı, Aaron'un, özel giysilerini çıkardıktan sonra öleceğini bildirmektir (İbn Ezra).

27. Tanrı'nın emrettiği şekilde yaptı – Bu emri

א וישמע הכנעני מלך-ערך ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב | ממנו שבי:

terbiye değneği olmuştur. Bene-Yisrael ne zaman bir felaketi hak etse, Amalek [ya da onun manevi mirasçıları Yahudi karşıtları] amaçlarına ulaşma fırsatı elde ederler (Midraş – *Tanhuma* 18; Raşi).

Bir kaynak, buradaki kralın, Emori krallarından Sihon olduğu yönündedir (*Talmud – Roş Ašana* 3a; bkz. p. 21 v.d.). Sihon bir Emori kralıdır ve Emoriler de Kenaan uluslarından biri olduğu için “Kenaanlı” olarak tanımlanmaktadır (Rabenu Behaye).

Öte yandan bu ulus her kimse, [Amalekse ya da başka bir Kenaani ulus ise] Kenaan Ülkesi’nin “içinde” oturmaktadır. Nitekim Bene-Yisrael’in çöl yolculuğunda konakladığı yerlerin listesi verilirken, bu saldırıya da değinilmekte ve bu ulusun “güneyde [ya da Negev’de], **Kenaan Ülkesi’nde**” oturduğu söylenmektedir (33:40) [ve her ne kadar Reuven, Gad ve yarı-Menaşe kabilelerinin Yarden’in doğusunda toprak alması sonrasında (Perek 32) Erets-Yisrael oraya kadar genişlemiş kabul edilse de, “Kenaan Ülkesi”, Yarden nehrinin batısını tanımlar] (Ramban; bkz. s.a.).

Kenaanlı Arad kralı – Tam çeviriyle “Arad kralı, Kenaanlı”, ya da “Kenaanlı, Arad kralı”.

Arad – Burası Yeuda kabilesinin toprakları içinde, Negev bölgesinde Hevron’un güneyinde, Ölü Deniz’in yaklaşık 20km. batısında, Beer Şeva ile Ölü Deniz arasındaki mesafenin tam ortasına yakın bir noktada bulunan Tel Arad’dır. Bkz. 33:40, Yeşua 12:4.

Yisrael’in – Yani Bene-Yisrael’in. Bu üç pasuk boyunca Bene-Yisrael’den “Yisrael” tekil ismi ile bahsedilmektedir.

Casusların yolundan – *Targum Onkelos*; Raşbam. İbranice **Dereh A-Atarim**. Buradaki **Atarim** sözcüğü “araştıranlar” (14:6; **A-Tarim**) anlamında değerlendirilebilir. Bu durumda bu noktada Bene-Yisrael, bunun 38 yıl öncesinde Erets-Yisrael’i araştırmak üzere güney yönünden Ülke’ye giren casusların izlediği yolu takip etmektedirler (Raşi; Ramban; bkz. 13:17, 13:21-22). Arad kralının bu yolu bu şekilde tanıması, casuslar geldiği zaman yerel halkın bunu fark ettiklerine işaret eder. Şimdi Bene-Yisrael’in aynı yönde geldiklerini haber alınca, onların saldırıya hazırlandığı yönünde endişelenmiş olabilir. Bu nedenle onlardan önce davranmak için casus-

ların izlediği yolu takip ederek Bene-Yisrael’in kampına ulaşmış ve saldırıya geçmiştir (Ramban; Rabenu Behaye). Alternatif olarak bu “**Dereh A-Tayar A-Gadol** – Büyük Öncünün Yolundan” şeklinde de anlaşılabilir. Bahsedilen öncü, Bene-Yisrael’e “dinlenme yeri hazırlamak üzere” [İbranice: {**Atarim** ile aynı köke sahip} **LaTur**] üç günlük yol önünde ilerleyen Antlaşma Sandığı’dır (bkz. 10:33) (*Midraş – Tanhuma* 18; Raşi). Bu görüş doğrultusunda Aaron’un ölümü sonrasında Onur Bulutları’nın dağıldığını ve halkın sadece sandık tarafından yönlendirildiğini gören Amalek saldırmaya karar vermiştir (*Mizrahi*; *Sifte Hahamim*). Amalek’in, tıpkı Bene-Yisrael’e Mısır Çıkışı sonrasında ihtişamının doruk noktasındayken saldırmaktan çekinmediği gibi, şimdi de “büyük öncü”den çekinmediğini gösterme amacıyla saldırdığı da düşünülebilir (*Divre David*; bkz. Devarim 25:18, Raşi o.a.).

Alternatif olarak “Atarim” bir yer ismi olabilir (Saadya Gaon; *Septuaginta*); ki bu durumda çeviri “**Atarim yolundan**” şeklindedir. Olasılıkla Negev’in içinden Beer Şeva’ya uzanan ana yoldan bahsedilmektedir. Bir başka alternatif çeviri de “**dolambaçlı bir yoldan**” şeklinde olabilir (*Hizkuni*).

Duyunca – Basit anlamı takip eden çevirimize göre, duyduğu şey Bene-Yisrael’in casusların yolundan geldiğidir. Öte yandan Bene-Yisrael’in yaklaşmakta olduğu gerçeği çok büyük bir sır değildir. Birkaç milyondan oluşan bir kalabalığın gittikçe yaklaştığı, o bölgede şüphesiz gayet iyi bilinmektedir (*Gur Arye*). Dahası, Tora bu olayı hatırlattığı 33:39-40’ta, kralın duyduğu şeyin Aaron’un ölümü olduğunu ima etmektedir (bkz. o.a.) (*İmre Sefer*). Dolayısıyla burada da, duyduğu şeyin Bene-Yisrael’in yaklaşmakta olduğu değil, [hemen önceki kısımda anlatılan olay, yani] Aaron’un ölümü ve sonrasında koruma bulutlarının ortadan kaybolması olduğu söylenebilir. Hahamlarımız buna dayanarak, *Midraşsal* bir bakışla “**tüm cemaat Aaron’un öldüğünü gördüler (Vayiru)**” (p. 29) ifadesini farklı bir bakışla “**tüm cemaat, Aaron’un ölümü üzerine gördüler (Vayerau)**” şeklinde değerlendirirler. Zira Aaron ölünce bulutlar dağılmış ve Bene-Yisrael artık açıkça görünür, yani savunmasız hale gelmiştir (*Talmud – Roş Ašana* 3a; Raşi; Rabenu Behaye).

Tutsak aldı – Tam çeviriyle “**tutsak esir aldı**”.

[102. Kenaan İle Yüzleşme]

21

¹ Güneyde oturan Kenaanlı Arad kralı, Yisrael'in casusların yolundan gelmekte olduğunu duyunca, Yisrael'e karşı savaştı ve ondan tutsak aldı.

(Mişna – Pirke Avot 1:12). Anlaşmazlığa düşmüş kişileri barıştırmak için özel bir yöntemi vardı. Birine gidip, diğerinin pişmanlık duyduğunu ama bunu söylemeye cesaret gösteremediğini söyler; sonra diğerine gidip aynı sözleri ona da iletirdi. Böylece tarafları yumuşatır, barışmaları için uygun zemini hazırlardı. Bunun yanında Aaron, aile içinde karı-koca arasındaki barışın tesisi için de çok çaba harcardı. Bu nedenle ölümünden sonra “Tüm Yisrael Ailesi” – kadın-erkek herkes onun için yas tutmuştur (Avot DeRabi Natan 12:3; Rabenu Behaye). Öte yandan Moşe öldükten sonra Tora'nın aynı ifadeyi kullanmadığını görmekteyiz. Onun hakkında sadece “Bene-Yisrael'in” yas tuttuğu söylenmektedir (Devarim 34:8). Bu da halk içinde genel bir yas olduğunu, ama Aaron'daki kadar buna “herkesin” katılmadığını gösterir. Barış adamı olan Aaron'dan farklı olarak, Moşe bir hukuk insanıydı ve baktığı birçok davada elbette haksız ya da suçlu olan tarafları cezalandırmak onun göreviydi. Dolayısıyla bu durumun, bazılarının ona duyduğu sevgiyi azaltması doğaldır. Alternatif olarak “Bene-Yisrael” ifadesi özellikle erkekleri ifade ediyor olabilir. Bu durumda da Moşe için daha çok erkeklerin yas tutmasının nedeni, Moşe'nin, halkın öğretmeni olarak özellikle erkeklere ders vermesidir; ama kadınlar onu erkekler kadar yakından tanıyamadıkları için, tuttukları yas, erkeklerinki kadar derin olmamış olabilir (bkz. Vayikra 10:4 açık.).

Otuz gün – Krş. Bereşit 50:3; Devarim 34:8. Buradan sonra anlatılan bazı olaylar söz konusu otuz gün içinde meydana gelmiştir; bkz. 21:12 açık. Bene-Yisrael, bu yas dönemi sona erdikten sonra Sihon'la savaşımlardır; bkz. 21:21.

21.

Aaron'un ölümünden sonra, Bene-Yisrael, Erets-Yisrael'e doğru yaptıkları ve yas nedeniyle ara verdikleri yolculuklarına devam ederler. Tıpkı Miryam'ın büyüklüğünün sadece ölümünden sonra anlaşılması gibi – ki insanlar suyun, Miryam'ın erdemi sayesinde kendilerine bahşedildiğini ancak o zaman anlamışlardı – Aaron'un büyüklüğünün yeni bir boyutunu da ancak o öldükten sonra görmüşlerdir. Zira Hahamlarımız, Aaron'un ölümünden sonra, ulusa rehberlik edip onları her yönden koruyan

Onur Bulutları'nın halkı terk ettiğini öğretirler (Talmud – Roş Aşana 3a). Bunu haber alınca Bene-Yisrael'in korunmasız kaldığını zannederek bunu onlara saldırma izni olarak yorumlayan düşman bir kral, durumdan istifade etmek için onlara karşı sürpriz bir saldırıda bulunur (Talmud – Taanit 9a).

1. Güneyde oturan – Tam çeviriyle “güney oturanı”, “güney sakını” (Targum Onkelos). Buradaki “güney” olarak çevrilen sözcük **Negev**'dir. Burası Erets-Yisrael'in güney kısmında uzanan çöllük Negev bölgesini de ifade ediyor olabilir. Bu durumda çeviri “Negev sakını” şeklinde olacaktır (bkz. 13:17 açık.).

Bu ulusun güneyde oturduğu bilgisi çok mu gereklidir? Öyle görünmediğine göre, bu kullanımanın bir amacı olmalıdır. Daha önce güney ya da Negev bölgesinde Amalek ulusunun yaşadığını görmüştük (13:29). Ancak Tora burada sözü geçen kralı “Kenaanlı” olarak tanıtmaktadır; oysa Amalek, Esav'ın soyundandır [dahası Kenaaniler güneyde değil Yarden ve Akdeniz'in kıyılarında oturmaktadırlar (13:29)]. Midraş burada Bene-Yisrael'e saldıran ulusun gerçekten de Amalek olduğunu belirtir [pasukta “güneyde oturan” detayının verilmesinin amacı buna işaret etmektir]. Fakat kral, Bene-Yisrael'in asıl gücünün duasında olduğunu ve bir duanın mümkün olduğu kadar belirgin sözlerle dile getirilmesi gerektiğini bildiği için, askerlerine Kenaan diliyle konuşmalarını emreder. Böylece Bene-Yisrael Tanrı'ya “Kenaaniler'i elime teslim et” diye dua edecekler, ama aslında savaştıkları kişiler Kenaanlı değil Amalek oldukları için, bu dua bir işe yaramayacaktır [bu nedenle Tora kraldan “Kenaanlı” diye bahsetmektedir]. Ancak onun bu taktiği işe yaramaz. Saldırganların bir yandan Kenaan dili konuştuğularını, ama diğer yandan Amalek giysileri giydiklerini gören Bene-Yisrael dualarını daha genel bir dille yaparak “Eğer **bu halk** elime teslim edersen...” (p. 2) derler ve galip gelirler (Raşi).

Söz konusu halkın, hem de Bene-Yisrael kendisinden çok uzakta iken, hiçbir provokasyon olmadan saldırması da, bu halkın Amalek olduğu görüşünü destekler niteliktedir (Amar Nake); zira bu, Amalek'in daha önce de yapmış olduğu bir şeydir (Şemot 17:8-15). Gerçekte Amalek daima Bene-Yisrael'i cezalandırmak için bekleyen bir

בַּיּוֹד יִשְׂרָאֵל נָדָר

לִיְהוָה וַיֹּאמֶר אֶם-נָתַן תִּתֵּן אֶת-הָעַם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי

אֶת-עַרְיָהֶם: גַּוְשָׁמַע יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת-הַכִּנְעָנִי וַיַּחֲרֹם

אֹתָהֶם וְאֶת-עַרְיָהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם-הַמָּקוֹם חֲרָמָה: פ

saldırıncı, halk Tanrı'nın verdiği zaferle saldırganları yok etmiştir ve bu, şimdi olmuştur. Ancak Bene-Yisrael'in Tanrı'nın huzurunda yaptığı vaadin (Neder) diğer bir şartı saldırgan halkın oturduğu bölgeyi de ele geçirdiği zaman, buradaki tüm ganimeti Tanrı'ya adamak şeklindedir. Ve bunu ancak Erets-Yisrael'e girdikten sonra yapabilecektir. Nitekim Bene-Yisrael, Yeşua'nın ölümünden sonra bu vaatlerini yerine getirmişlerdir. Tanah'ta okuduğumuz gibi: "Moşe'nin kayınpederi Keni'nin [=Yitro'nun (bkz. 10:29 açık.)] oğulları, Yeuda-oğullarıyla birlikte hurmalar şehrinde [=Yeriho'dan], Arad'ın güneyindeki Yeuda çölüne çıktılar; gidip halkla birlikte yerleştiler. Yeuda, kardeşi Şimon'la gitti ve Tsefat'ta [=Arad'ın başka bir ismi] yaşayan Kenaani'yi vurdular; [şehri] yok ettiler [=herem ilan ettiler] ve şehrin ismini Horma koydular" (Şofetim 1:16-17). İşte Tora, bu noktada telaffuz edilen ve Yeşua'nın ölümünden sonra tamamlanan vaadin gelecekte tamamlanacağını, şimdiden söylemektedir: "şehirlerini herem ilan etti ve o yere Horma adını verdi" (bu pasuk). Kısacası Tora burada gelecekte olacak bir olayla ilgili açık bir kehaneti açıklamaktadır. Benzer bir durum Man'la ilgili olarak da görülmektedir. Tora, kırk yıllık çölde dolaşma cezasından çok daha önce, halkın Erets-Yisrael'e gelene kadar Man'ı kırk yıl boyunca yiyeceğini söylemiştir (bkz. Şemot 16:34-35). Man, Moşe öldükten sonraki ilk Pesah bayramına kadar yağmaya devam etmiştir (Ramban). [2] Alternatif olarak bu pasukta söylenen "onları yok etti ... ve o yere Horma adını verdi" ifadesi tam olarak buradaki savaşı tanımlıyor olabilir. Ancak her durumda, "şehirlerini herem ilan etti" ifadesi, Erets-Yisrael'e girdikten sonra yaptıklarını tanımlıyor olmalıdır. Nitekim edilen vaat de özellikle şehirlerle ilgilidir (ö.p.) (a.k.).

[3] Fakat Sforno'ya göre "şehirlerini de herem ilan etti" ifadesinin anlamı "Erets-Yisrael'e girip bu şehri ele geçireceği zaman oradaki menkulleri herem ilan edeceğine dair vaatte bulundu" şeklinde değerlendirilebilir. Yani bu noktada, sadece vaatten bahsedilmektedir; heremin ilanından

değil. [4] Bazılarına göre ise, Şofetim'de anlatılan savaş, aslında şimdi Moşe'nin zamanında meydana gelen savaştır. Ancak eğer Arad Erets-Yisrael'in içindeyse, henüz Erets-Yisrael'e girmemiş olan Bene-Yisrael'in burayı herem ilan etmesini anlamak güçtür.

[5] İbn Ezra'ya göre buradaki Arad ile Şofetim kitabında sözü geçen Arad iki farklı yerdir. Onun görüşü doğrultusunda burada her ne kadar "Kenaanlı" deniyorsa da, söz konusu Arad kralının ve halkının yaşadığı yer Yarden nehrinin doğusunda kalan bölgedir ve burada anlatılanla Şofetim kitabında anlatılan iki farklı olaydır. Nitekim Mısır firavunu Şişak'ın ele geçirdiği yerlerin listesinde Arad Yeruham ve Arad Rabat adlı iki yer bulunmaktadır. Bu durumda şimdiki savaş Arad Yeruham'da, Şofetim kitabında anlatılan ise Arad Rabat'ta meydana gelmiş olabilir (Daat Mikra).

Horma – Aynı isim daha önce, kendilerinden bu hak alınmasına karşın Erets-Yisrael'e girmeye çalışan bir grubun Amalek ve Kenaani güçleri tarafından imha edildiği bir yere de verilmiştir (Devarim 1:44; bkz. 14:45 açık.). Belki de aynı yere bu kez Bene-Yisrael'in düşmanını imha etmesinin ardından aynı isim tekrar verilmiş olabilir. Zira anlaşıldığı kadarıyla buradaki savaş yaklaşık [ya da tam] olarak aynı bölgede meydana gelmiş görünmektedir. (14:45, Sifte Hahamim o.a.). Burası, Arad'ın 50km. kadar batısındadır. Bazı kaynaklara göre ise 14:45'teki Horma ile buradaki Horma iki farklı yerdir (Hizkuni).

4-9. Yeni yakınmalar. Tanrı'nın Edom halkına saldırmayı yasakladığı Bene-Yisrael, Edom kralı onlara geçiş izni vermeyince (20:20-21), onun topraklarının çevresinden uzun bir tur atmak durumunda kalmıştır. Bunun anlamı, Erets-Yisrael'e ve onların gözlerinde "normal" olan doğal yiyeceklerle bu kadar yaklaştıktan sonra, tekrar çöl yönüne ve dolayısıyla zor koşullara dönmektir. Erets-Yisrael'e girmekten men edilen babalarının kaderini paylaşma düşüncesi halkın

² Yisrael [ulusu] Tanrı Adına bir vaatte bulundu ve “Eğer bu halkı elime teslim edersen, şehirlerini *herem* ilan edeceğim” dedi.

³ Tanrı, Yisrael’in sesini duydu ve Kenaanlı’yı [onun eline] teslim etti. [Yisrael] Onları [imha], şehirlerini de *herem* ilan etti ve o yere Horma adını verdi.

Basit anlamda “bazı tutsaklar aldı” (*The Living Torah*). Yani bu savaşta düşmanın gösterdiği askeri başarı, tutsak almakla sınırlıdır; Bene-Yisrael’den kimseyi öldürememişlerdir (Ramban; Sforino). Ancak Hahamlarımız bunun bile beklenmedik bir başarı olduğu üzerinde dururlar; zira *Tanah* boyunca görüldüğü gibi, Bene-Yisrael, Tanrı’ya bağlı oldukları sürece, savaşta en ufak bir kayba bile uğramazlar. Hele burada, Moşe’nin yönettiği bu savaşta ya da öncesinde Bene-Yisrael’in Tanrı’ya bağlılığında herhangi bir sorundan bahsedilmediği için, saldırganların başarısı olası en asgari düzeyde kalmış olmalıdır. Nitekim Tora “insanları tutsak aldı” ya da “kadın ve çocukları esir aldı” gibi ifadeler yerine [tam çeviriyle] “*tutsak esir aldı*” demekle, saldırganların zaten “tutsak” konumunda olan birini esir aldıklarını ima etmektedir. Bu nedenle, saldırganların başarısını olası en düşük düzeyde gören Hahamlarımız, [tekil olan] “*tutsak aldı*” ifadesini “tek bir esir kadını tutsak aldı” şeklinde açıklarlar (Raşi; Ramban). Söz konusu tutsağın kadın olması da burada “*tutsak*” anlamında kullanılan *Şevi* sözcüğünün, başka bir bağlamda, kadın hizmetkârı ifade eden *Şifha* ile denk anlam içermesidir (bkz. Şemot 11:5 ve 12:29; Ramban). Sonuç olarak düşman, Bene-Yisrael’in elinde esir konumunda bulunan bir kadını geri almıştır. Öte yandan *Targum Yonatan*’a göre çeviri “*birçok esir aldı*” şeklindedir.

Midraşşal bilgilere göre Arad kralının ilk saldırısını savuşturan Bene-Yisrael, koruyucu bulutların yokluğunda bu savaşın tekrarlanmasından çekinerek Mısır’a doğru kaşıya başlarlar. Böylece yedi konaklama yeri geriye giderek, Mosera’ya ulaşırlar (bkz. Devarim 10:6 ve Bamidbar 33:31). Ancak daima Tanrı’ya bağlı kalmış olan Levi kabilesi, düşük nüfusuna rağmen diğer kabilelerin karşısına dikilir ve sonuçta ciddi bir iç savaş çıkar. Bu savaşta, Şimon kabilesinden bir, Binyamin kabilesinden beş, Aşer kabilesinden de bir tane olmak üzere, halktan toplam yedi aile yok olur. (bkz. 26:51 açık., *Sonuç* k.b.). Mücadelede Levi kabilesinden de dört aile ölür (*Talmud Yerusalmi* – *Sota* 1:10; Devarim 10:6 açık., Raşi o.a.). Yaşanan trajedi sonrasında, halk tüm bunların başlarına Aaron için yeteri kadar yas tutmamalarından dolayı

geldiği sonucuna varır ve onun için Moserot’a tekrar yas tutarlar. Bu yas o kadar derin olur ki, Tanrı bunu sanki Aaron orada ölmüş gibi kabul eder (Raşi; Rabenu Behaye; *Talmud Yerusalmi* – *Yoma* 1, *Yefe Enayim* o.a.; bkz. Devarim 10:6 açık.). Bu arada takipteki Kenaaniler [ya da Amalekler], ilk saldırılarında Bene-Yisrael’e esir düşen bir kızı geri kurtarırlar. Sonunda geri kaçmakla Tanrı’nın vermiş olduğu söze güvensizlik göstererek günah işlediğine ve tüm bunların başına bu nedenle geldiğine hükmeden halk tekrar Kenaan’a karşı savaşmak üzere Erets-Yisrael’e doğru yola çıkar ve bu noktada, Tanrı’nın düşmanı ellerine teslim etmesi durumunda şehirlerini *herem* ilan edeceğine dair vaatte bulunur (bkz. s.p.; *Sifte Koen*; *Targum Yonatan*; *Targum Yerusalmi*; *Meam Loez*).

2. Teslim edersen – *Targum Onkelos*. Tam çeviriyle “*veriş verirsən*”. Yani “*kesin bir zaferle teslim edersen*”.

Şehirlerini herem ilan edeceğim – Yani “şehirlerindeki menkul her şeyi *herem* ilan edeceğim” (Raşbam). Bir eşyanın *herem* ilan edilmesi, onun katı kurallarla bağlı olacak şekilde Kutsal Mekân’a adanması anlamına gelir (bkz. Vayikra 27:28-29 açık.).

3. Onları [imha], şehirlerini de herem ilan etti – Tam çeviriyle “*onları ve şehirlerini ‘herem’ yaptı*”. Ancak *herem* sözcüğü, sadece cansız nesneler için “Tanrı’ya [yani Kutsal Mekân’a] adama” anlamı taşır. Ama aynı sözcük bir insan için kullanıldığı zaman, onun öldürülmesi kastedilir (bkz. Vayikra 27:29 açık.). Dolayısıyla Tora “*onları ve şehirlerini herem ilan etti*” derken, “onları öldürdü, şehirlerini yakarak, oradan elde ettiği tüm ganimeti de *herem* adı altında *Mişkan*’a adadı” anlamını kastetmektedir (Raşi).

Öte yandan yukarıda belirtildiği üzere Arad şehri Erets-Yisrael’in içindedir. Dolayısıyla henüz Erets-Yisrael’e girmemiş olan Bene-Yisrael’in bu şehri ele geçirip ganimeti *Mişkan*’a bağışlaması nasıl anlaşılabilir? Bunun birkaç olası açıklaması vardır:

[1] Tora gelecekte olan bir olayı, şimdi bu noktada bildirmektedir. Arad kralı Bene-Yisrael’e

דַּוִּסְעוּ מֵהָרָ

הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹּב אֶת־אֶרֶץ אֲדוֹם וּתְקַצֵּר נֶפֶשׁ־הָעָם
 בַּדֶּרֶךְ: הַ וַיְדַבֵּר הָעָם בְּאַלֹהִים וּבַמֶּשֶׁה לֵּמָּה הָעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם
 לָמוֹת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לָחֶם וְאֵין מַיִם וְנִפְשָׁנוּ קָצָה בִּלְחֶם הַקֶּלֶקֶל:
 6 וַיִּשְׁלַח יְהוָה בָּעָם אֶת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרָפִים וַיִּנְשָׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת
 עַם־רַב מִיִּשְׂרָאֵל:

anda susuzluk baş göstermiştir. Kısacası Bene-Yisrael'in yiyecek ve içeceği, kendi davranışlarına bağlıdır. Hata yapıp yiyecek ve içecekten mahrum kalma korkusu, sürekli bir endişedir. Ancak anlaşılan halk tüm bunların ardındaki amacı görmekten aciz kalmıştır. Tanrı'nın yiyeceği günlük porsiyonlar halinde vermesinin temelinde, halka Tanrı'ya yönelik inanç ve güveni aşılacak vardır. Kişi bugün elinde olandan memnuniyet duymalı, yarın için endişe etmemelidir. Elbette yarın da elde etmek için çalışmalıdır; ama bunun için sürekli kendini yememelidir. Tanrı'ya güvenmeli ve O'na karşı gelen insanlara bile yardımını kesmezken, Kendisi'ne bağlı kalan insanları da elbette aç bırakmayacağına inanmalıdır.

Cisimsiz ekmekten – Ya da “ağırlıksız” (Saadya Gaon; İbn Canah). İbranice **Lehem A-Kelokel**. Halk, *Man*'ın mucizeviliğinden şikâyet etmektedir. Manevi özellikteki *Man*, hiçbir atık madde üretmeden, beden tarafından tamamen özümsemektedir. Bu nedenle son derece “*Kal – Hafif*”tir; yani sanki hiçbir maddi yanı yokmuş gibi “*Kelokel – Hafifin hafifi*” özelliktedir (İbn Ezra; Raşi; Radak, *Şeraşim*; *Septuaginta*). Bu özellik halkı rahatsız etmektedir: “Günün birinde bu *Man* karnımızı çatlatacak; yiyip de çıkarmayan insan var mı?” demektedirler (*Sifre* 88; *Talmud – Yoma* 75b; *Talmud – Avoda Zara* 5a-b; Raşi). Kısacası halkın hiçbir tuvalet ihtiyacı yoktur. [Bu bakımdan *Kelokel* sözcüğünün anlamı “[sindirim sistemini] bozan (*Mekalkel*)” şeklinde de olabilir (*Meam Loetz*).] Tora Ki Tetse perâşasında savaşa çıkıldığında kampın dışında tuvalet için bir yer ayrılmasını emrettiği zaman da (Devarim 23:13), *Man* değil, çevre halklardan satın alınan yiyecekler nedeniyle oluşan atıkları kastetmektedir (*Sifte Hahamim*).

Bıktık – Tam çeviriyle “canımız tiksindi”. Bu da

ruh daralması gibi sıkıntı ve iğrenme belirten bir deyimdir (Raşi).

6. Zehirli yılanlar – İbranice **A-Nehaşim A-Serafim**. Buradaki *Nahaş* sözcüğü “yılan” [normalde “yakmak” anlamına gelen] *Saraf* ise onların yakıcı ve ölümcül zehrini tanımlamaktadır (*Midraş – Tanhuma* 19; Raşi). Yılanların dışlarındaki zehir, kurbanlarına yanma hissi vermektedir.

Tanrı, halkı “kısasa kısas”, yılanlarla cezalandırmıştır. Halk burada Tanrı'ya ve Moşe'ye karşı konuşmakla *Laşon Ara* günahından sorumludur. Bu günahı işleyen ilk varlık, Hava'ya Tanrı hakkında *Laşon Ara* konuşan yılanlar [Türkçe'deki “yılan dili” deyimini de bununla alakalı olsa gerektir]. Bu nedenle günahkârların cezası yılanlarla verilmiştir. Öte yandan aynı günahı sorumlu olan casuslar başka bir şekilde cezalandırılmışken (bkz. 14:37 açık.), burada halk neden yılanların sokmasıyla cezalandırılmıştır? Çünkü halk burada özellikle yiyecek konusunda haksız yere *Laşon Ara* konuşmuştur. Tanrı hakkında *Laşon Ara* konuştuğu zaman, yılan da yiyecek konusunda bir cezaya çarptırılmış, hayatı boyunca yediği her şeyden sadece toprağın tozunun tadını almak zorunda kalmıştır. Sadece bir tad alabilmekle cezalandırılan yılanın ağzıyla sokulmak, istenen her tadı alabilen *Man*'dan (bkz. 11:5 açık.) yakınan halk için uygun bir cezadır (*Midraş – Tanhuma* 19; *Midraş – Bamidbar Raba* 19:22; Raşi).

Hatırlanacağı üzere, Onur Bulutları'ndan önde gideni, halkı yol üstündeki yılan, akrep gibi zararlı hayvanlardan korumaktaydı. Bu bulut, söz konusu hayvanları yakıp yok ediyordu. Nitekim buradaki **A-Serafim** sözcüğü farklı bir bakışla “**A-Serufim** – Yanmış Olanlar” şeklinde okunabilir; zira bu yılanlar, normal şartlarda Tanrı'nın koruması nedeniyle yanmış olması gereken

[103. Yılanlar; Yolculuğun Devamı]

⁴ Edom Ülkesi'ni[n çevresinden] dolaşmak üzere, Or Aar'dan Kızıldeniz yönünde yola çıktılar. Yolda halkın ruhu daraldı.

⁵ Halk Tanrı'ya ve Moşe'ye karşı konuşarak “Bizi neden çölde öldürmek için Mısır'dan çıkardınız?” [dedi.] “Ekmek yok, su yok! Bu cisimsiz ekmekten de bıktık!”

⁶ Tanrı, halka zehirli yılanlar musallat etti ve [bu yılanlar] halkı soktular. Yisrael'den büyük bir topluluk öldü.

cesaretini kırar ve sabırsız davranmasına yol açar. İnsanların genelde sabırlarını kaybettikleri zaman, bunu dile getirmek için en ufak şeyi bile bahane etmeleri gibi, burada da halk içinde huzursuzluklar, yakınmalar başlar ve nihayet Moşe'ye ve Tanrı'ya dil uzatacak kadar ileri gidilir. Tanrı'nın öfke gösterisi, ancak Moşe'nin, hatasını anlayıp hemen *teşuva* yapan halk için dua etmesi sonucunda sona erer (Raşi).

4. Dolaşmak üzere – Edom geçiş izni vermediği için halk çevreden dolaşmak durumunda kalmıştır (Raşi).

Kızıldeniz yönünde – Bahsedilen, Kızıldeniz'in Akabe körfezi koludur (*The Living Torah*). Aaron'un ölümü ve ardından gelen savaş sonrasında, Edom'un geçiş izni vermemesi nedeniyle Bene-Yisrael, casusların neden olduğu günahın sonrasında geldikleri yoldan geri dönmek zorunda kalan bir önceki nesle benzer şekilde, kendilerini Erets-Yisrael'den tekrar uzaklaştıracak bir yolculuğa başlamaktadırlar (bkz. Devarim 1:40).

İbn Ezra'ya göre halk bu çıktığı turda Tsalmona, Punon ve sonraki yerlere ulaşmıştır (bkz. 33:42 v.d.). Başka kaynaklara göre, Mosera'da tutulan yastan sonra (bkz. p. 1 açk.), oraya gelene kadar geri gidilerek uğranan yedi konaklama yeri boyunca tekrar ilerlenmiş ve sonrasında Tsalmona ile Punon'a doğru devam edilmiştir (*Daat Zekenim*; *Lekah Tov*; p. 10, *Hizkuni* o.a.).

Ruhu daraldı – Bu tam çeviridir ve Türkçe'dekine benzer şekilde sıkıntı, ümit kaybı ve sabırsızlık belirtir (krş. Şemot 6:9). Bahsedilen huzursuzluk Tsalmona'da başlamış, yılanlar ise Punon'da saldırmıştır. (33:41-42, *Targum Yonatan* o.ç.; krş. p. 10, *Lekah Tov* o.a.).

Halk yolun zorlukları dolayısıyla sıkıntı çekmektedir (Raşi). Alternatif olarak Erets-Yisrael'e bu kadar yaklaşmışken tekrar geri dönmek onların cesaretini kırmıştır. Her ne kadar Man istenen her tadı alıyorsa da, şeklinde bir değişiklik yoktur. Bu nedenle halk artık “normal” yiyecek yiyebileceği için bu kadar heveslenmişken tekrar çöle

dönmek durumunda kalmak halkın zoruna gitmiştir. Man'dan şikâyet etmelerinin nedeni de budur (*Daat Zekenim*).

5. Tanrı'ya ve Moşe'ye – Halk Moşe'nin yaptığı her şeyin aslında Tanrı'nın emri olduğunu bilmektedir; ama Moşe'yi, Erets-Yisrael'e en çabuk ve en kısa yoldan ulaşmaları için Tanrı'ya yalvarmamakla suçlamaktadırlar (Or Ahayim). Halk burada sadece Moşe'ye karşı şikâyette bulunuyor olsaydı “bizi neden Mısır'dan çıkardınız?” derlerdi. Yakınma sadece Tanrı'ya yönelik olsaydı “bizi neden Mısır'dan çıkardı?” demeleri gerekirdi. “Bizi neden Mısır'dan çıkardınız?” demekle, halk, Moşe ile Tanrı'yı bir tutmuştur ve “kul ile Efendi'yi eşit tutmak” ciddi bir günahıdır (Midraş – Tanhuma 19; Raşi). Talmud'da belirtildiği gibi “Tanrı hakkında O'nun bir ortağı varmış gibi konuşan kişi bu dünyadan elimine edilir” (Talmud – Sanedrin 63a).

Ekmek yok, su yok! – İnsanlar çölde öleceklerinden neden bu kadar emin olduklarını açıklamaktadırlar: çünkü etraf tarıma uygun olmayacak kadar ıssız ve kuraktır. Oysa her gün yiyecek ihtiyaçları Man, su ihtiyaçları da yanlarında ilerleyen kuyu ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla halkın öne sürdüğü, sudan gerekçelerdir. Gerçekte ihtiyaç duymadıkları yiyecek ve su nedeniyle şikâyet etmeleri sonucunda cezalandırılmayı hak etmişlerdir (Ralbag).

Öte yandan halkın yakınmalarının temelinde daha derin sebepler olabilir. Evet; yiyecek ve suları vardır, ama bu diğer uluslarınkine göre çok farklıdır. Başka ulusların istedikleri kadar yiyebilecekleri ekmekleri ve bol suları vardır. Ama Bene-Yisrael'in yiyeceği sadece bir günlük gelmekteyken, ertesi günkü yiyecek henüz ellerinde değildir. Bir insan, elinde yiyeceği olduğunu bildiği zaman, onu yemeyecekse bile içi rahattır. Oysa Bene-Yisrael için böyle bir durum söz konusu değildir. Dahası su gibi, tüm insanların ulaşımına açık olması gereken temel içecek için bile garantileri yoktur. İşte, Miryam ölmüş, [halk ona gerekli saygıyı göstermediği için] bir

7 וַיִּבֹּא הָעָם אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חֲטֵאֵנוּ כִּי-דִבַּרְנוּ
 בִּיהוָה וּבְךָ הַתַּפְּלִל אֶל-יְהוָה וַיִּסַּר מִעֲלֵינוּ אֶת-הַנֶּחֱשׁ וַיִּתְּפֹל
 8 מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם: ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה עֲשֵׂה לָּךְ שִׁרְיָ וְשִׁים
 9 אֹתוֹ עַל-גֵּם וְהָיָה כָּל-הַנָּשׂוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי: ט וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נֶחֱשׁ
 נְחֹשֶׁת וַיִּשְׁמְחוּ עַל-הֵגֶם וְהָיָה אִם-נָשַׁךְ הַנֶּחֱשׁ אֶת-אִישׁ וְהָבִיט
 אֶל-נֶחֱשׁ הַנֶּחֱשֶׁת וְחָי: ש שי

eşeklerin bile insanları ısırıldığını ve bu ısırığın ölümcül zarar verdiğini öğretirler. Ancak yine de bu ısırıkla yılanın ısırığı arasında fark vardır. Başka hayvan ısırıldığında tehlike nispeten daha hafiftir; bu nedenle burada sadece “*ısırlan herkes, onu görünce hayatta kalacak*” denmektedir. Yani bu kişilerin Moşe’nin yaptığı yılanı sadece göz ucuyla görmeleri bile iyileşmeleri için yeterli olacaktır. Ancak “*yılan bir kişiyi soktuğu takdirde [yani bir kişiyi, başka bir hayvan değil de özellikle yılan ısırıldığı zaman, o kişi] bu bakır yılanı baktı ve hayatta kaldı*” (s.p.). Başka bir deyişle yılanın ısırığı diğerlerinininkine göre daha öldürücü olduğu için yılanı sadece görmek yeterli değildir – ona dikkatle bakmak gerekir (*Talmud Yerusalmi – Roş Ašana 3:9*; Raşi). Elbette, sıradaki pasukta geniş bir şekilde açıklanacağı şekilde burada sadece görmek ve bakmanın ötesinde bir kavram yatmaktadır (bkz. s.p. açk.).

9. Bakır bir yılan – İbranice *Nehaş Nehošet*. Tanrı, aslında Moşe’ye yılanı yapma emri verdiğinde bunu hangi malzemeden yapması gerektiğini söylememiştir. Ancak Moşe özellikle bakırı seçmiştir. “*Nahaş – Yılan*” ve “*Nehošet – Bakır*” sözcükleri aynı kökleri taşır. İbranice, “*Leşon Akodeş – Kutsal Lisan / Kutsiyet Lisanı*” olduğu için aynı köklere sahip sözcükler arasında yakın bir içsel bağ vardır. Burada yılan ve bakır arasındaki bağ çok açık olmasa da, Moşe, iki sözcüğün aynı kökten gelmesine bakarak, aralarında böyle bir bağ olduğunu bildiğinden, eğer yapacağı yılan heykelinin gerçek bir yılanı en yakın özellikte olmasını istiyorsa, bunun için en uygun maddenin bakır olduğu sonucuna varmıştır (*Midraş – Bereşit Raba 31:8*; *Talmud Yerusalmi – Roş Ašana 3:9*; Raşi; *Gur Arye*; *Beer Basade*). [Gerçi Tanrı, Moşe’ye *Nahaş* değil *Saraf* yapmasını söylemiştir (ö.p.). Ancak kastettiği yılanıdır (*Nahaş*); zira önce de belirtildiği üzere *Saraf* sözcüğü, yılanın kendisini değil, onun

zehrinin yakıcı özelliğini tanımlar (*Beer Basade*). Tanrı’nın *Nahaş* değil de *Saraf* sözcüğünü tercih etmesinin nedeni, yılanın (*Nahaş*) dünyaya günah kavramının, dolayısıyla cezanın ve ölümün gelmesine sebep olan varlık olmasıdır ve Tanrı onu dile getirmek istememiş, sadece tanımlayıcı özelliğiyle ima etmiştir (Rabenu Behaye).]

Baktı ve hayatta kaldı – Yılanlar tarafından ısırılan kişiler, Moşe’nin bakır yılanına baktıklarında iyileşmişlerdir.

Talmud şöyle bir olay aktarır: Bir kasabaya ölümcül bir yılan dadanır ve gelip geçenleri sokarak zarar vermeye başlar. Gelip Rabi Hanina ben Dosa’ya haber verirler. Onun isteği üzerine yılanın yaşadığı deliği kendisine gösterirler. Rabi Hanina ben Dosa topuğunu bu deliğe dayar; yılan çıkıp onun topuğunu sokar ve ölür. Rabi Hanina onu omzuna atıp kasabanın *Bet-Midraşı*’na [Öğrenim Evi’ne] getirir ve halka seslenir: “Görün evlatlarım: Yılan öldürmez; günah öldürür” der. Çevresindekiler de cevap verirler: “Vah yılanla karşılaşan insana ve vah Rabi Hanina ben Dosa ile karşılaşan yılanı” (*Talmud – Berahot 33a*).

Bu olayın verdiği mesaj açıktır. Hahamlarımız bizim konumuzla ilgili sorarlar: “Bir yılan ölüme ya da yaşama sebep olabilir mi?” [yani “gelen yılanlar, Tanrı izin vermeseydi insanları sokup öldürebilir miydi?” {bu sorunun cevabı Rabi Hanina ben Dosa’yla ilgili olaydan açıktır.}. Peki ya “Moşe’nin yaptığı yılan heykelinin insanlara yaşam verme gücü olduğu düşünülebilir mi?!” {Alternatif olarak soru iki yönüyle “bu yılan heykeline bakıp bakmamak yaşayıp yaşamama konusunda belirleyici olabilir mi?}] Ve cevabı verirler: “Isırılan kişiler yılanı bakmak üzere bakışlarını kaldırarak, göklere bakıp kalplerini

⁷ Halk Moşe'ye geldi. "Tanrı'ya ve sana karşı konuşmakla günah işledik" dediler. "Tanrı'ya dua et ve üzerimizden yılanı çeksın."

Moşe halk için dua edince ⁸ Tanrı, Moşe'ye "Kendine bir zehirli [yılan şekli] yapıp onu yüksek bir direğe yerleştıir" dedi. "Isırılan herkes, onu görünce hayatta kalacak."

⁹ Moşe bakır bir yılan yapıp onu yüksek bir direğe yerleştıirdi. [Herhangi bir] Yılan bir kişiyi soktuğu takdirde [o kişi] bu bakır yılanı baktı ve hayatta kaldı.

hayvanlardır. Ama şimdi Tanrı bu korumayı geçersiz kıldığından, "yanmış olma" şeklindeki konumları, "yakıcı olma" şeklinde değışmiştir (Rabenu Behaye).

Musallat etti – İbranice *Vayşalah*. Bu "kesin bir göndermeyi", "tamamen serbest kalacak şekilde salıvermeyi" ifade eder (krş. Şemot 7:16 ve 21:26-27). Bir bela olarak gönderilen hayvanlar için kullanıldığında da, onların doğal olan ya da olmayan saldırı güdülerini tetikleyerek serbest bir şekilde saldırmaları yönünde onları kışkırtma anlamı verir (krş. Şemot 8:17).

Soktular – Tam çeviriyle "ısırdılar". Bir kanıya göre bazı kişiler normal yiyecek bulmak üzere kampı terk etmiş, yılanlar da onları bu sırada sokmuştur (Rabi Yeuda Ehasid).

7. Günah işledik – Burada Bene-Yisrael'in *teşuva* yaptıklarını görüyoruz. Bunun bir gereğı olarak şimdi günahlarını itiraf etmektedirler (Rabenu Behaye; bkz. 5:7 ačk.).

Tanrı'ya dua et – Moşe'nin duasına ihtiyaç vardır; çünkü doğal bir güç bir kez salıverildi mi, buna sebep olan günah affedilse bile, onu ortadan kaldırmak veya ondan korunmak için özel liyakate ihtiyaç vardır (*Or Ahayim*). Sonuçta buradaki yılanlar sadece bu ceza için yaratılmış mucizevî varlıklar değil, Bene-Yisrael'in günahı sonrasında Tanrı'nın onlar üzerindeki özel korumasını kaldırmasıyla halkı sokmaya başlayan doğal varlıklardır. Bunu yapmayı durdurmaları için, Moşe'nin duası gereklidir. Benzer dualar, Mısır'daki belaların bazılarının sona ermesi için de gereklidi.

Moşe halk için dua edince – *The Living Torah*. Tam çeviriyle "Moşe halkın uğruma dua etti". Halk Moşe'ye karşı ileri geri konuşmuş olmasına karşın, dua etmesi için Moşe'ye başvurunca, o bu isteğı geri çevirmemiştir. Bu da bir ders öğretir: Kendisinden af dilenen kişi, acımasız olmamalı, hemen karşı tarafı affetmelidir (*Midraş – Tanhuma* 19; Raşı). Tanrı halkın yaptığı *teşuvanın* samimi olduğunu bilmesine karşın, belayı giderecek formülü açıklamadan önce onların Moşe'den

ricada bulunmalarını ve Moşe'nin de bu ricayı kabul etmesini beklemiştir. Bunu yapmasının amacı, Moşe'nin söz konusu ders konusunda bizler için bir örnek teşkil etmesini sağlamaktır (*Leket Bahir*). Bu konudaki başka bir örnek de Avraam'dır. Pelişti kralı Avimeleh ona karşı işlediğı kabahatten döndüğünde Avraam buna hemen olumlu cevap vermiştir (bkz. Bereşit 20:17).

8. Kendine – Moşe bu yılanı kendi parasıyla yapacaktır (*Talmud – Avoda Zara* 44a). Alternatif olarak "senin için yap". Tanrı, Moşe'ye şöyle demiştir: "Senin duan nedeniyle Bana karşı sarfettikleri sözleri affediyorum. Ama sana karşı konuşmalarını affetmiyorum. Bu yüzden *senin için [=sana karşı işlenen günahın affı için] bir zehirli [yılan şekli] yap*. Peygamberime karşı konuşan kişinin Huzurum'da büyük öfkeye sebep olduğunu herkesin görmesini sağlamak için gözle görülür bir şey yapman gerekiyor" (Rabenu Behaye).

Zehirli [yılan şekli] yap – Bunun büyü ya da başka türdeki bir amaç taşımadığı açıktır. Nitekim yılan heykeli Tanrı'nın emri üzerine yapılmıştır ve "sadece buradaki olay için" bir anlam taşımaktadır; yani kullanımı bir kereliktir (bkz. s.p. ačk.).

Direğe – İbranice *Nes*. Bu sözcüğün gerçek anlamı "işaret"tir. Çeşitli bağlamlara göre bu sözcük "mucize" anlamı taşır; zira mucizeler Tanrı'nın kudretini kanıtlayan işaretlerdir. Buradaki gibi başka bağlamlarda ise yüksek ve kolay görülebilecek yerleri belirtir; zira buraları belirgin işaretlerdir. Burada da Moşe yaptığı yılanı herkesin görebileceğı yükseklikte bir direğe takacaktır.

Direğe sarılmış yılan sembolü tıp bilimi tarafından tanımlayıcı bir işaret olarak seçilmiştir.

Isırılan herkes – İbranice *Kol Anaşuh*. Yan, "her ısırılan". Sadece "ısırılan" denmesi de yeterli olurdu. Ama bu kullanım "her türlü şekilde ısırılan" anlamını da ima eder. Nitekim Hahamlarımız bu belada sadece yılanların değil, köpek ya da

י וִיסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאַבְתָּ:

10

יָא וִיסְעוּ מֵאַבְתָּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵי הָעֵבְרִים בְּמִדְבַּר אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי מוֹאָב

11

מִמִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ:

yılan heykeli de bu tipteki tapınmanın hedefi olmuştur. *Tanah*'ta, bu olaydan yaklaşık yedi yüzyıl sonra tahta çıkan büyük kral Hizkiyau'nun "[putperest tapınmada kullanılan] yüksek yapıları kaldırdığını, anıtları kırdığını, aşeraları kestiğini ve Moşe'nin yaptığı bakır yılanı paramparça ettiğini – zira Bene-Yisrael'in o günlere kadar ona tütsü yaktığını – ve ona [aşağılayıcı bir sıfatla] Nehuştan adını verdiğini" okumaktayız (Melahim II 18:4).

Tora burada anlatılan olayın tam olarak ne zaman meydana geldiğini açıklamamaktadır. Bundan sonraki konu sırasında Bene-Yisrael artık Moav topraklarının doğusundadır. Yani Seir dağının çevresindeki dolaşmalarını tamamlamışlardır. Dolayısıyla buradaki olayın Seir dağının çevresindeki zorlu yolculuk sırasında meydana geldiği, yani anlatımın kronolojik sırayı takip ettiği söylenebilir (*Daat Mikra*). Bkz. 33:41-43 açık.

10. Yola çıktılar – Tora şimdi Bene-Yisrael Edom ülkesinin çevresini dolaştıktan sonraki yolculuklarına geçmektedir. Şu anda yola çıktıkları yerin adı Punon'dur (bkz. krş. 33:43, İbn Ezra). Artık Ölü Deniz'in güneydoğusunda kalan bir bölgededirler ve onun hemen doğusunda yayılan Moav topraklarına girmeden onun doğu sınırı boyunca kuzey yönünde ilerleyeceklerdir.

Ovot'ta – Bkz. 33:43. Bir kaynağa göre Bene-Yisrael, kendilerine yılanların saldırdığı yolculuğun ardından buraya gelmişlerdir (*Daat Zekenim*). **Ovot** sözcüğünün anlamı "su tulumları"dır. Su tulumları genelde su pınarından doldurulduğuna göre, buraya bu ismi verenin buradaki bir pınar olduğu düşünülebilir. Ovot'un tam olarak nerede olduğu tartışma konusudur. Buraya gelmeden önceki yer, Punon, Ölü Deniz'in 35km. kadar güneyinde, Edom yamaçlarındaki bazı çaylarla beslenen verimli bir yer olan Hirbat Pinan ile tanımlanır. Dolayısıyla Ovot'un bu bölgede biraz daha kuzeyde olduğu

düşünülebilir (*Daat Mikra*). Bazı kaynaklarca 28km. kadar güneydeki En-Hosob olabileceği düşünülmektedir. Başka kaynaklar ise Ölü Deniz'in 55km. kadar güneyindeki el-Weiba'nın da olasılıklar dâhilinde olduğunu belirtir (*The Living Torah*).

11. Gün doğusu yönünde bulunan – İbranice **Mi-Mizrah A-Şameş**. Tam çeviriyle "güneşin doğuşundan". Yani "Moav topraklarının doğusunda". Bene-Yisrael, Tanrı'nın emri nedeniyle Moav'a karşı savaşmamak için bu bölgeye girmemiştir (Devarim 2:9). Bkz. Şofetim 11:17.

Avarim harabeleri – İbranice **İye A-Avarim**. Daha ileride aynı yerden "**İyim** – Harabeler" olarak bahsedilmektedir (33:45). Dolayısıyla **İye Aavarim** olasılıkla bir özel isim değildir. Buradaki [taamlama halinde olmayan haliyle] **İyim** sözcüğü "yıkıntılar" ya da "yıkıntı yığınları" anlamına gelebilir. **Avarim** ise "geçitler", "geçişler" ya da "iki yaka", "iki taraf" anlamındadır [ama bir özel isim de olabilir]. Bu durumda çeviri "Yıkıntı Geçitleri", "Viran Geçitler", "Geçitlerin Yıkıntıları" (Raşi) şeklinde olabilir (bkz. 33:44). Alternatif olarak "harap diyar geçitleri" (Raşbam). Ya da "ırmakların geçiş yerindeki kaya yığınları" (*Daat Mikra*). Bir kaynağa göre çeviri "ıssız geçitler" şeklindedir (*The Living Torah*). Onkelos bu ifadeyi "Geçenlerin [~Yolcuların] Geçidi" olarak çevirmiştir.

Bunun dışında **Are A-Avarim** [= "Avarim Dağları"] adlı bir yer daha vardır (bkz. 27:12). Bu, Moav ve Emori topraklarını birbirinden ayıran Nevo dağına geçerek Kenaan Ülkesi'ne ulaşmak için kullanılan geçittir (bkz. 33:44 ve 33:47, Devarim 32:49). Pasuklardan anlaşıldığı kadarıyla burası Moav çölünün doğu bölümünde olsa gerektir (*Daat Mikra*).

¹⁰ Bene-Yisrael yola çıktılar ve Ovot'ta kamp kurdular.

¹¹ Ovot'tan yola çıktılar ve Moav'ın karşısında, gün doğusu yönünde bulunan çöldeki ıssız geçitlerde kamp kurdular.

Göklerdeki Babaları'na tabi kıldıklarında iyileşmişlerdir; ve bunu yapmadıklarında, çürüyüp gitmişlerdir" (Mişna – Roş Ašana 3:8; Raşi). [Bazılarına göre bu yılanın işlevi, insanlara kampı terk etmemeleri (Rabi Yeuda Ehasid) ya da Tanrı'ya karşı söz söylememeleri (Rabbi) için bir hatırlatıcı olmaktadır.]

Tanrı'nın *teşuva* yapan kişileri bu yılan olmadan da iyileştirebileceği açıktır. Ancak o zaman bunun mucizeviliği çok açık olmayacaktır. Bunun doğal bir iyileşme olmadığını vurgulamak için bu olayla sınırlı olmak üzere fiziksel bir şekle ihtiyaç duyulmuştur (*Behor Şor*). Basit anlamda yılan şeklinin özellikle seçilmiş olmasının açık bir nedeni yoktur. Normal şartlarda acı bir suyu tathilştirmek için içine ağaç atmak bir yana, bal atmak bile yeterli değilken, Tanrı böyle bir örnekte ağaç dalı atılmasını emretmiş ve su tathilştirmiştir (Şemot 15:25). Orada sorgulanacak bir yan olmadığı gibi, burada da sorgulanacak bir yan yoktur; Tanrı böyle emretmiştir ve olayın mucizeviliğini vurgulamak için bu yeterlidir. Elbette Tanrı'nın hikmeti bizim kavrayabileceğimizin çok üstündedir (İbn Ezra).

Öte yandan bela ile deva arasındaki paralelleliği görmezden gelemeyiz. Halkı yılanlar sokmuştur ve iyileşmesi için bir yılan şekline bakmaları söylenmektedir. İki arasında mutlaka bir bağlantı olmalıdır.

Zoar'a göre bu bağlantı basittir: "Isırılan bir kişi, gözlerini kaldırıp yılan şeklini gördüğünde, kendisini bir yılanın soktuğunu hatırlayarak hemen korkup Tanrı'ya dua etmekteydi. Bir hocanın değneğini gören öğrenci, hemen hocasına yönelik bir çekinme duygusu hisseder. Bu nedenle ısırılan kişi, yılan şeklini [yani Tanrı'nın ceza vermekte kullandığı "değneği"] görünce [Tanrı'yı hatırlayıp *teşuva* yaptığı için] iyileşiyordu."

Burada önemli bir mesaj da vardır: Tanrı, cezalandırmak için kullandığı aracı, iyileştirmek için de kullanabilir: zehir ve panzehir. Yılanla verdiği rahatsızlığın tedavisi için yine yılanı kullanmaktadır (*Daat Zekenim*). Ramban'a göre şekil olarak

özellikle yılanın seçilmesinin amacı buradaki mucizeviliği daha güçlü bir şekilde vurgulamaktır. Dahası Moşe yılanı bakırdan yaparak mucizenin gücünü daha da arttırmayı amaçlamıştır. Şöyle ki; bilindiği üzere, bir kişi kuduz bir köpek [ya da başka bir hayvan] tarafından ısırıldığı zaman o köpeği ya da ona benzer bir görüntüyü gördüğü zaman durumu daha da ağırlaşır. Bu nedenle kuduz bir köpeğin ısırıldığı kişi, suya bakmaktan korkar. Bilimsel açıklamaya göre bunun nedeni yutkunma kaslarında şiddetli ağrıdır. Bazı eski kaynaklara göre ise bunun sebebi nörolojiktir ve korkunun nedeni, ısırılmış kişinin suya baktığında kendisini ısırılan köpeğin hayalini görmesidir. Köpeği hatırlatan her şey durumu daha da kötüleştirir; bu nedenle eski dönemlerde doktorlar ısırılmış bir kişiye köpektan bahsetmeyi bile zararlı addetmişlerdir. Benzer durumlar zehirli herhangi bir hayvanın sokması sonrası için de geçerli olabilir. [Bunu anlamak için ardında mistik açıklamalar aramaya da gerek yoktur. Kişinin, ağır zarar gördüğü bir şeyden sürekli korkması ve bu korkunun onun durumunu daha da kötü hale getirmesi en azından psikolojik bir durumdur.] Durum böyleyken, yılanlar tarafından ısırılan kişilerin görmeye en az ihtiyacı olan şey bir yılan şeklidir. Hele bu şekil, bakır bir yılan olduğunda, sadece yılan (*Nahaş*) şeklinde olmakla kalmayıp yılanı andıran isme sahip bakırdan (*Nehoşet*) mamul bir heykel iken, ona bakan kişi üzerindeki psikolojik etkisi daha da yıkıcı olmalıdır. Ama işte Tanrı, tedaviyi tam olarak bu şekilde getirmiş ve bunun mucizeviliğini vurgulamıştır. Ne öldüren yılan; ne de iyileştiren heykeldir. "*Tanrı'dır öldüren ve yaşatan*" (Şemuel I 2:6).

❧ **Sonuç.** Bene-Yisrael'in tedavisinin temelinde, sadece, bir Yahudi'nin doğal düzenin üstündeki kurallara tabi olduğunu anlamaları vardı. Yılan ve bu yolla göklere bakmakla, *teşuva* yapıyorlar, Tanrı'ya olan güvenlerini tazeliyorlar ve böylece iyileşiyorlardı.

Yine de bu yılan heykeli kolaylıkla putperestliğe kayma etkisi yaratabilirdi. Nitekim ne yazık ki, zamanla Moşe'nin direğe yerleştirdiği bu bakır

יב מִשֶׁם נִסְעוּ וַיִּחַנוּ בְּנַחַל זֶרֶד: יג מִשֶׁם נָסְעוּ
וַיִּחַנוּ מֵעֵבֶר אֶרְנוֹן אֲשֶׁר בְּמִדְבָּר הַיָּצָא מִגְּבֹל הָאֱמֹרִי כִּי אֶרְנוֹן
גְּבֹל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי:

Edom topraklarının çevresinden dolaşmışlardır. Daha sonra Ölü Deniz'in güney ucuna yakın bir yerde doğu kıyısına dökülen Zered çayının doğu kısmında konaklamışlar, ardından kuzeye yönelip Moav topraklarının doğu sınırı boyunca ilerleyerek, Moav topraklarının kuzeydoğusunda Emoriler'le aradaki yeni sınırı işaretleyen Arnon ırmağının Emori tarafında, Sihon'un topraklarının içinde kamp kurmuşlardır (*Daat Zekenim*).

Arnon ırmağı, Moav platosunu boydan boya yaparak Ölü Deniz'in doğu kıyısının orta noktasına yakın bir yere dökülür. Platonun içinde iki tarafı uçurum olan, yer yer 30 metreyi bulan ama çoğunlukla çok dar bir geçidin içinde coşkulu bir şekilde akar. Yağmur mevsiminde suyun derinliği 2,5 metreyi bulabilir [ancak Bene-Yisrael buradan yaz mevsiminin sonunda ya da sonbaharın başında geçmiştir. Ayrıca onların bu geçide inmelerine gerek olmamıştır (bkz. p. 16 açk.)]. Günümüzde bu nehir Wadi al-Mawcib olarak adlandırılmaktadır.

Bazılarına göre bu pasukta sözü geçen Arnon bu nehir değil, onun bölgesindeki birkaç çayın üstünde ve Moav'ın Emori sınırında yer alan bir şehirdir (Ramban). Burası olasılıkla 33:46'da ismi geçen Almon Divlatayma ile bağdaştırılabilir (*Hizkuni; Aderet Eliyau*). Bkz. 24:18. Bazı kaynaklar, p. 19'da sözü geçen Nahaliel'in burayı kastettiği görüşündedir (*Aderet Eliyau*). İbn Ezra da p. 19'daki tüm yerlerin, Almon Divlatayma adlı büyük bölgenin parçaları olduğunu yazar (p. 18, İbn Ezra o.a.).

Arnon ... Moav sınıırıydı – Yani “Arnon, Moav'la Emori arasındaki sınırın Moav tarafında kalıyordu”. Her ne kadar Tora bunu açıkça söylemese de, Tanrı'nın saldırmayı yasakladığı Moav halkı Bene-Yisrael'e topraklarından geçiş

hakkı vermemiştir [Tora'nın vermediği bu bilgiyi, daha ileride Bene-Yisrael'in liderliğini yapan Yiftah'ın Amon kralına gönderdiği mesajdan öğreniyoruz (Şofetim 11:17; Yiftah'la ilgili bu olay, bu peraşanın aftarasında okunabilir). Ama Moşe de Devarim 2:29'da Esav-oğulları, yani Edom halkı ile Moav'ı bir tutarak, tıpkı Edomlular gibi Moaviler'in de Bene-Yisrael'e geçiş hakkı vermediğini ima etmiştir]. Bu nedenle Bene-Yisrael Arnon'un ötesindeki Emori topraklarında kamp kurmuşlardır (Raşi).

14-20. Aşem'in Savaşları Kitabı'ndan Alıntı.

Çevirimiz Ramban'ın açıklaması doğrultusunda yer isimlerinin bir listesi şeklinde yapılmıştır. İbn Ezra da burada geçen çoğu sözcüğün yer ismi olduğu görüşündedir. Öte yandan Raşi'nin de işaret ettiği üzere, Tora'nın her sözcüğü anlam içerdiğine göre, buradaki yer isimleri de aynı zamanda Tanrı'nın Bene-Yisrael için gerçekleştirdiği ve Tora'nın açık olarak belirtmediği büyük mucizelere işaret etmektedir. Aşağıdaki açıklamalarımızda bunlara değineceğiz. Ancak şunu da söylemek gerekir ki, sıradaki iki pasukta Aşem'in Savaşları Kitabı'ndan yapılan alıntı, anlaması ve elbette çevirmesi son derece zor, fazlasıyla muğlâk ifadeler içermektedir.

¹² Oradan yola çıktılar ve Zered çayında kamp kurdular.

¹³ Oradan yola çıktılar ve [eski] Emori sınırından çıkıntı yapan çöldeki Arnon [ırmağının] karşı kıyısında kamp kurdular; zira Arnon, Moav'la Emori arasındaki Moav sınırıydı.

12. Zered çayında – Zered çayı Ölü Deniz'in güneydoğu ucuna yakın bir yerine akar ve Moav'ın güney sınırını belirler. Günümüzdeki ismi Wadi el-Hasa'dır [başka bir kaynağa göre ise Zered çayı Arnon ırmağının güneydoğu kollarından biri de olabilir. Bunun adı Wadi el-Tarpavya'dır (*Daat Mikra*)]. Konunun bağlamında, Bene-Yisrael'in, Zered'in en doğuda kalan ucunda oldukları sonucuna varılmaktadır. Bazılarına göre Zered'den geçişten *Perek 33*'teki listede bahsedilmemektedir (*Lekah Tov*). Ancak başka kaynaklara göre burası, 33:45'te adı geçen Divon Gad'dır (*Daat Zekenim; Hizkuni*) – ki bu durumda Zered'in Wadi el-Tarpavya olması daha akla yakındır. *Daat Zekenim* bu bölümde özellikle yer isimlerinden çok suyollarının isimlerinin ön planda tutulduğuna işaret eder. Bu, p. 17'deki "Kuyu Şarkısı"na bir giriş niteliği taşıyor olabilir. Alternatif olarak burası daha ileride Divon Gad olarak adlandırılmış da olabilir. Zira Divon adlı bu yer (p. 30), daha ileride Gad kabilesinin sınırları içinde kalacaktır (32:34). Bir görüşe göre biraz ileride (21:14, 21:18) Matana olarak kaydedilen yer, Zered çayı civarındaki bu konaklama yeridir (*Aderet Eliyau*).

Mısır'dan çıkan ve çölde ölmeye mahkûm olan neslin son bireyi Zered'de ölmüştür (bkz. Devarim 2:14; *Aderet Eliyau*).

13. [Eski] Emori sınırından çıkıntı yapan çöldeki – Ölü Deniz'in güney ve güneydoğusundaki Edom topraklarının kuzeyinde, Ölü Deniz kıyısı boyunca Moav toprakları uzanmaktaydı. Onun kuzeyinde Sihon'un elindeki Emori toprakları yer alıyordu. Eski sınırlara göre Arnon ırmağı en başta ırmağın her iki kıyısında da egemen olan Moav yönetimi altında iken, aşağıda (p. 14-15) anlatıldığı üzere, Sihon, Moav'ın kuzeydoğu kısmında Arnon ırmağına kadar olan toprakları ele geçirmiş, böylece Arnon'ın doğu kısmı, Moav ile Emori'nin yeni sınırı haline

gelmişti. Kuzey kıyısı Emoriler'in, güney kıyısı ise Moaviler'in elindeydi. Dolayısıyla eski sınırdan Arnon'a kadar olan bu şerit, Emori topraklarından Moav topraklarının içine doğru çıkıntı yapan çöllük bir bölgeydi. Arnon'un, Moav topraklarının Ölü Deniz kıyısındaki kısmında kalan bölümü ise halen Moaviler'in elindeydi.

Tam çeviriyle "*Emori sınırından çıkan*". Çevirimiz *The Living Torah*'ın çevirisi göz önünden tutularak yapılmıştır. Bu çeviriye göre "çıkma" fiilini yapan, çöldür. Yani çöllük alan, eski Emori sınırının ötesinde eski Moav topraklarına girmektedir. Ancak başka kaynaklara göre burada "çıktığı" söylenen, Arnon ırmağı da olabilir. Yani Arnon, Emori sınırının ötesinde kalmaktadır ["*çıkan*" = "*dışında kalan*"]. Buna göre çeviri "*Emori sınırının uzandığı en uç noktadaki Arnon [ırmağının] karşı kıyısında, çölde kamp kurdular*" (*Rashi – The Sapirstein Edition*) şeklinde olabilir. Alternatif olarak anlam "*Emori topraklarından çıkan [=doğan] Arnon [ırmağının karşı kıyısında, çölde kamp kurdular]*" (*Daat Mikra*).

Her iki çeviri, yukarıdaki açıklamayla uyum içindedir. Zira Emori topraklarından Moav'a doğru giren topraklar, Arnon'a kadar uzanmakta, ama Arnon Moav tarafında kalmaktadır. Ayrıca doğuda, Emori topraklarında doğan Arnon, bir süre boyunca iki ülke arasındaki sınırı çizdikten sonra bütünüyle Moav topraklarına girmektedir. *Daat Mikra*'nın açıklamasında ek bir nokta vardır. Arnon birkaç derenin birleşimiyle oluşur. Dolayısıyla halkın "Emori topraklarından doğan Arnon'un [yani Arnon'un Emori topraklarından çıkan kolunun] öte yanında" kamp yaptığı söylenirken, Emori topraklarının içinden çıkarak Arnon'u besleyen kuzeydoğudaki kol kastediliyor olabilir.

Arnon [ırmağının] karşı kıyısında kamp kurdular – Yukarıda belirtildiği gibi, Bene-Yisrael

יד על-כן יאמר בספר מלחמת יהוה את-יהוה בסופה

ואת-הנחלים ארנון:

14

bu anlamlar doğrultusunda verdiği arka plan bilgiler için bkz. p. 16 açk., *Fark edilmeyen mucize* k.b.

Bazılarına göre **Et Vaev** sözcükleri aslında tek bir sözcük olarak değerlendirilmelidir (Radak, *Şeraşim; Hizkuni*). Bu bakışla [önceki paragrafta sözü edilen Yod-Vav değiş-tokuşuyla] **Etyaav** sözcüğünün anlamı “*şahsen verdim*” ya da “*Kendim’e verdim*” şeklinde değerlendirilebilir (Daat Zekenim). **Sufa** ise [tam sözlük anlamı olarak] “*fırtına*” ya da “*kasırga*” anlamındadır (Daat Zekenim; Abravanel; krş. Yeşayau 29:6; Amos 1:14). Dolayısıyla “*kasırga hıızıyla; büyük bir süratle*” anlamı mümkündür. Yani “[*Tanrı, Amon çaylarını [Sihon’a] kasırga hıızıyla [ya da kasırga şiddetiyle] verdi*” (Ramban; *Baal Aturim*). Farklı bir bakışla bu “*Sof – Son; Uç*” olarak da anlaşılabilir (*Hizkuni; Malbim*). Bu durumda, yapılan alıntının ilk kısmı, Tanrı’nın Bene-Yisrael’e hitabını içermektedir: “*Amon çaylarını Kendim’e [yani Beni temsilen sana, Yisrael; sınırlarının] en uç noktası olarak verdim*” (*Hizkuni*) – zira Moav toprakları daha ileride Arnon’a kadar Bene-Yisrael’in eline geçecek (p. 24; Devarim 3:8-12), sınırları Hermon dağından Arnon’a kadar uzanacaktır (Devarim 3:8; Yeşua 12:1; *The Living Torah*).

Bir başka alternatif: Bene-Yisrael Arnon’u geçerek Moav topraklarının karşı kıyısında Emori topraklarında kamp kurmuşlardır. Burası Sihon’un toprakları olmasına ve Sihon Bene-Yisrael’e hiç yakınlık göstermemesine karşın, bu aşamada onlara saldırmamıştır. Sforno’ya göre bu da Tanrı’nın mucizesinin bir sonucudur. Alıntının ilk sözleri de bunu yansıtmaktadır: “[*Tanrı burayı, onlara saldırmak isteyen Sihon’un ordularını] kasırgayla ve nehirlerle [engellerek, Bene-Yisrael’e] verdi*”.

Görüldüğü gibi bu kısa ifade çok çeşitli şekillerde anlaşılabilir. Yine de daha fazla karışıklığa yol açmamak için, verdiğimiz açıklamalarla yetiniyoruz. Ancak okuyucunun bunların dışında birçok olasılık daha olduğunu bilmesinde de fayda vardır. Geniş açıklamalar için bkz. Rabi Arye Kaplan, *The Living Torah*.

🔗 **Tora öğreniminde görüş ayrılıkları.** *Talmud* bu sözlerde Tora öğrenimi ile ilgili bir prensibe

işaret edildiğini belirtir. Buna göre “*Aşem’in Savaşları*” ifadesi aynı zamanda “*Aşem* adına yapılan mücadeleler ve tartışmalar” anlamında değerlendirilebilir. Buradaki “*kitap*” sözcüğü Tora’yı kastetmektedir. **Sufa** sözcüğü, “*Sofa–Sonu*” ile yakındır. Ayrıca “*verme*” anlamı içeren **Vaev** sözcüğü “*Aava – Sevgi*” ile aynı köke sahiptir [zira sevgi, vermektir]. Bu doğrultuda ifade eğitsel düzlemde şöyle değerlendirilebilir: “*Tanrı Adına yapılan Tora’ya dair tartışmaların sonu sevgidir*”.

Tora öğreniminde görüş ayrılıklarının olması kaçınılmazdır. Dahası Tora öğrenimi, farklı görüşler olmadığı sürece gerçek bir öğrenim değildir. *Talmud*, Tora öğrenimi sırasındaki partneri olan dostu ve eniştesi Reş Lakiş’in [=Rabi Şimon ben Lakiş] ölümünden sonra [*Yeruşalayim Talmudu*’nun derleyicisi] Rabi Yohanan’ın çok kederli bir döneme girdiğini anlatır. Diğer Hahamlar, “[*partneri olması için*] kime başvuralım da teselli bulsun” derler. Sonunda “*Rabi Elazar ben Pedat’a gidelim; onun öğrenimi keskindir*” kararına varırlar. [Rabi Elazar ben Pedat] Gelir ve [Rabi Yohanan’ın] önüne oturur. Rabi Yohanan’ın söylediği her sözde, kendisine “*Sizin söylediğinize destek olan bir öğreti var*” der. [Rabi Yohanan kederlenir] “*Sen misin Lakiş’in oğlu [Reş Lakiş] gibi olan?*” der. “*Lakiş’in oğlu, ben bir kelime söylediğim zaman bana yirmi dört tane çelişki bulur, ben de ona yirmi dört tane cevap vermek durumunda kalırdım ve böylece öğrenim geniş kapsamlı olurdu. Ama sen bana beni destekleyen bir öğreti olduğunu söylüyorsun! Ben söylediğimin dayanağı olduğunu bilmiyor muyum ki?!*” Sonunda [Rabi Yohanan] giysilerini yırtar ve ağlayıp sızlanır: “*Neredesin Lakiş’in oğlu; Neredesin Lakiş’in oğlu!*” (*Talmud – Baba Metsia* 84a).

Tora öğreniminde [geleneksel ve ispat edilebilir temelleri olan] farklı görüşler olabilir – olmalıdır; yoksa bu, çok dar kapsamlı bir öğrenim olarak kalır. *Talmud*’un tümü bu görüş ayrılıklarının analizine adanmıştır. Ama her şeyin sonunda önemli olan, barış ve sevgiye ulaşmaktır. *Talmud*’un belirttiği gibi “*Birlikte Tora ile meşgul olan bir baba-oğul ya da bir hoca-öğrenci bile, [öğrenimin başında, fikirlerini sonuna kadar savunma konusunda] birbirlerine düşmandırlar.*

¹⁴ Bununla ilgili olarak, Aşem'in Savaşları Kitabı'nda [şu sözler] yazılıdır: “[Sihon] Sufa'daki Vaev'i, Arnon [çevresindeki] çayları,

14. Bununla ilgili olarak – “Sihon'un Moav'ı yenilgiye uğratmasıyla ilgili olarak” (*Daat Zekenim*). Böylece basit anlama göre Aşem'in Savaşları Kitabı'ndaki alıntı, Moav ve Emori arasındaki mücadeleden bahsetmektedir. Temel amaç, Bene-Yisrael'in, eskiden Moav'a ait olduğu için ele geçirmeleri yasak olan (Devarim 2:9) bu toprakları ele geçirme hakkını nasıl elde ettiğine açıklık getirmektedir. Buraları Sihon alınca, yasak ortadan kalkmıştır. Bu peraşaya ait aftarada okuduğumuz üzere, Amon kralına gönderdiği mesajda Yiftah da aynı tezi kullanmaktadır (bkz. Şofetim 11:12-28) (Ramban; *Daat Mikra*).

İbranice **Al Ken**. Genel anlamı “bu yüzden” olan ifade için bu anlam burada uygun değildir. Dolayısıyla çevirimiz “bununla ilgili olarak” şeklinde yapılmıştır (krş. Raşi). Alternatif olarak bu, Tora'nın başka kaynaklardan yaptığı alıntıları verirken yaptığı klasik bir giriş ifadesi olarak değerlendirilebilir (a.k.; krş. p. 27 ve Bereşit 10:9).

İfadeyi anlamının alternatif bir şekli de burasının Bene-Yisrael'in bir önceki pasuklarda belirtilen yolculuklarına dair olmasıdır: “Bene-Yisrael'in bulundukları yerden geri dönerek Edom topraklarının çevresini dolaşırken yaptıkları bu yolculuklarla ilgili olarak...” (Raşbam).

Aşem'in Savaşları Kitabı'nda – Tüm eski zamanlarda olduğu gibi, o günlerde de, büyük savaşların ayrıntılarını, genellikle şiir ve özdeyiş şeklinde benzetmeler kullanarak kaydeden kişiler vardı. Bu kişiler “**Moşelim** – **Ozanlar**” olarak adlandırılırdı (p. 27). O dönemdeki savaşlar bu isimle anılan bir kitaba kaydedilirdi. Kitabın ismi Tora tarafından “**Aşem'in Savaşları Kitabı**” olarak verilmektedir; zira dünya üzerindeki tüm savaşları asıl yöneten Tanrı'dır (Şemot 15:3) [ama kitap, özellikle de Yahudi olmayanlar tarafından yazılıyorsa, onların kullandığı isim bu olmayabilir]. Söz konusu ozanlar Sihon'un Moav'a karşı üstün gelişinden etkilenecek bunu da söz konusu kitaba kaydetmişlerdir (Ramban). Bazılarına göre bu kitap yabancı uluslarda vardı (Abravanel). İbn Ezra ve onu takip eden Rabenu Behaye ise, nesilden nesle gelişen bu kitabın ilk kayıtlarını olasılıkla Avraam'ın yazdığı tahmininde bulunurlar. Ancak eski dönemlere ait sayısız kitap gibi, bu kitap da zamanla kaybolmuştur (*Daat Zekenim*; *Hizkuni*; Ramban).

Öte yandan söz konusu kitabın aslında bir bütün

olarak Tora'yı (*Targum Yonatan*), özellikle Şemot kitabını (*Midraş Agada*) ya da özellikle Devarim kitabını (*Rabi Yeuda Ehasid*) tanımladığı görüşü de vardır. Bir dereceye kadar bu, yapılan alıntının hangi anlamla değerlendirildiğine bağlıdır. *Targum Onkelos*'un çevirisi şöyledir: “*Bununla ilgili olarak, Kitap'ta, Tanrı'nın Yam Suf'ta [~Kızıldeniz] yaptığı savaşlar ve Arnon ırmağında ki kahramanlıkları anlatılır.*” (krş. s.a.).

Diğer bazı alternatiflere göre bu bir kitap olmayabilir: “*Tanrı'yı methetmek için anlatılanlar arasında [şunlar da yer alır...] (Raşbam; bkz. p. 16 açk., Fark edilmeyen mucize k.b.). Ya da “Aşem'in Savaşları Listesi'nde”, ya da “Aşem'in Savaşları'nın Sayımında / Anlatımında” (krş. p. 17, Rabenu Behaye o.a.).*

Sufa'daki Vaev'i – Yüzeysel bakışla bunlar yer isimleridir (*Midraş Agadol*; İbn Canah; krş. *Septuaginta*). Sufa'yı günümüzde Hirbat Tsufa adlı yerle bağdaştırmak mümkündür. Burası, Medeva'nın güneydoğusundadır. Vaev'in tam yeri ise açık değildir. Anlaşıldığı kadarıyla Tora yazıldığı dönemde de Vaev, daha iyi tanınan Sufa'ya bağlı bir yer olduğu için “Sufa'daki Vaev” tanımı yapılmaktadır (*Daat Mikra*). Olasılıkla Moav sınırında yer almaktadır (*The Living Torah*). **Vaev** sözcüğü kelime anlamı olarak “vermek” ile bağlantılı olduğundan, aşağıda p. 18'de adı geçen, “armağan” anlamındaki *Matana* ile de bağdaştırılabilir (*Aderet Eliyau*; Malbim). Burası *Perek 33*'teki konaklama yerlerinin listesinde Divon Gad olarak belirtilen yerle aynıdır (bkz. p. 12 açk.).

İbranice **Et Vaev BeSufa**. Aşağıdaki (p. 16 açk.) *Midraş* kaynaklı açıklamalara bir giriş olarak, bu sözcüklerin alternatif sembolik anlamları şöyle olabilir: **Sufa** sözcüğü *Yam Suf*'u, yani [olasılıkla] Kızıldeniz'i [tam çeviriyle “*Sazlık Denizi*’ni”] tanımlıyor olabilir (bkz. Şemot 10:19 ve 13:18 açk.; *Targum Onkelos*; Saadya Gaon; Raşi. Ayrıca bkz. Devarim 1:1 açk.). **Vaev** sözcüğü ise anlaşılması biraz sorunlu bir sözcüktür; zira İbranice’de “**Vav** – **Çengel**” sözcüğü dışında Vav harfiyle başlayan kök yoktur. Bu nedenle genel kanı bunun farklı bir dilde bir yer ismi olduğu şeklindedir (İbn Ezra). Öte yandan Tora’da birçok yerde Vav ve Yod harflerinin birbiriyle yer değiştirebildiği görülmektedir. *Midraş* bu doğrultuda **Vaev** sözcüğünü “**Yaav** – **Verdi**” anlamında değerlendirmektedir (Raşi; *Lekah Tov*). *Midraş*'ın

וּמִשֶּׁן

15

הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשִׁבְתָּ עַר וְנִשְׁעַן לְגִבּוֹל מוֹאָב׃ מִזֶּי וּמִשֶּׁן

16

בְּאֶרֶה הוּא הַבָּאָר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה אֲסֹף אֶת־הָעָם וְאֶתְנָה

לָהֶם מַיִם׃ ס

Yine yüzeysel bakışla, burası Moşe ile Aaron'un cezalandırılmalarına yol açan Tartışma Suları (20:7-11) ve elbette kayadan su çıkarılan ilk yer olan Refidim (Şofetim 17:1-17) olamaz; zira şu anda bulunulan nokta Moav'ın doğusunda iken diğer iki yer buradan oldukça uzaktadır. Bu nedenle olasılıkla burada Tanrı'nın su konusunda halk için yaptığı bir başka mucizeden bahsediliyor olabilir (krş. *Targum Onkelos*). Bu örnekte çok önemli detaylar olmadığından Tora buna, zaten bilinen bir olaymış gibi sadece değinerek anlatıma devam etmektedir. Bu yeni mucize nedeniyle buraya *Beer* ya da *Beera* adı verilmiş de olabilir (*Daat Mikra*). Yeşayau 15:8'de Beer-Elim adlı bir yerden bahsedildiğini görüyoruz. Bu, "*kuvvetlilerin / başkanların kuyusu*" anlamına gelir – ki birazdan okuyacağımız şarkının sözleri bununla uyum içindedir.

İbn Ezra da bahsedilenin Miryam'ın Kuyusu olarak bilinen mucizevî kuyudan farklı olduğu görüşündedir. Ona göre kuyuyu, sıradaki pasuğun basit anlamı doğrultusunda Bene-Yisrael'in liderleri asalarıyla kazmışlar ve hemen su çıkmıştır. Bazı kaynaklara göre bu kuyu, Bene-Yisrael'in Moav ovalarındaki son durağında kazılmıştır (22:1; *Aderet Eliyau*; *Aktav Veakabala*).

Alternatif olarak bu pasuk önceki pasukta coğrafik hareketi anlatılan ırmağın tanımının devamı da olabilir. Bu durumda çeviri şöyle olmalıdır: "[Söz konusu ırmak, Moav sınırına yaslandıktan sonra] Oradan, kuyu[nun olduğu yere gelir]. Bu, Tanrı'nın Moşe'ye 'Halka topla ve onlara su vereceğim' diyerek [kastettiği] kuyudur. – yani Tartışma Suları'nda Moşe'nin kayaya iki kez vurarak su çıkartmasıyla oluşan kuyudur." Bu bize bambaşka bir bakış açısı sağlamaktadır. Burada sözü geçen ırmak, yüksek rakımlı bölgede yer alan Arnon ırmağına bağlı çaylardan kaynaklanmaktadır. Moşe'nin Bene-Yisrael'e su sağlamak için vurduğu kayadan akan suyun kaynağı da bu çaylardır [yani kaya, asıl ideal olan kendi suyunu vermemiş, bu çaylardan gelen suları çekerek halka iletmıştır (bkz. 20:13 açık., *Moşe ve Aaron'un hatası k.b.*, [g] şıkı)]. Suyun

doğası yüksekten alçağa doğru ilerlemek olduğuna göre, bu durum, suyun çıktığı kayanın, Bene-Yisrael'in şu anda bulunduğu noktaya göre daha alçakta olduğunu göstermektedir. Öyle ise, bu kuyu, bu alçak noktadan Arnon'un bulunduğu yüksek platoya gelen Bene-Yisrael ile birlikte ilerlemiştir – ve bu, söz konusu kuyunun bir başka mucizevî yanını, suyun alçaktan yükseğe doğru gidişini vurgulamaktadır. Başka bir deyişle Tanrı, doğası hep yüksekten aşağıya inmek olan suyun, Bene-Yisrael için aşağıdan yukarıya doğru çıkmasını sağlamaktadır. Bene-Yisrael'in bu mucizevî olguya şahit olduklarında, sıradaki pasuklarda alıntılanan "yüksel kuyu" şarkısını söylemişler, böylece Tanrı'nın İsmi halk içinde kutsal kılınmıştır. Sonuçta, Moşe ile Aaron'un, Tanrı'nın İsmi'ni kutsal kılmakta başarılı olamalarına karşılık, Tanrı'nın İsmi, bu suların mucizevî niteliği yoluyla kutsal kılınmıştır [bu şarkıyı Moşe'nin değil de "Yisrael'in" söylemesinin bir nedeni de budur. Zira sular, Moşe'nin başarılı olamadığı Tanrı'nın İsmi'nin kutsal kılınması amacını sağlamıştır] (Sforno; bkz. 20:13).

❧ **Fark edilmeyen mucize.** Buraya kadarki açıklamalarımız, pasukların basit anlamı göz önünde tutularak yapılmıştır. Öte yandan, *Midraş*'tan alıntı yapan Raşi, buradaki yer isimlerinin ve olayların her birinin sembolik anlamlar içerdiğini belirtir. Bu açıklama doğrultusunda, Bene-Yisrael'in yolculuklarının devamı olarak açıkladığımız son pasuk, aslında *Aşem*'in Savaşları Kitabı'ndan yapılan alıntıya dâhildir.

Buna göre söz konusu kitapta Tanrı'nın Bene-Yisrael için gerçekleştirdiği mucizelerden bahsedilmektedir. Bene-Yisrael'in ilerledikleri yol, iki sarp uçurumun arasında bulunan dar ve derin bir vadiden geçmektedir (bkz. p. 13 açık.). Uçurumların biri Moav, diğeri de Emori topraklarına dâhildir. Vadinin iki yanından duvar gibi yükselen uçurumlar birbirine, bir yanda duran bir kişinin, diğer yandaki bir başkasıyla rahatça konuşabileceği kadar yakındır. Emoriler Bene-Yisrael'in buradan geçceğini anlayınca bir plan

¹⁵ [bu] çayların döküldüğü, Ar [şehrinin] oturduğu [bölgeye] doğru kıvrılarak Moav sınırına yaslanan [ırmağı ele geçirdi].”

¹⁶ [Bene-Yisrael] Oradan [ayrılıp] kuyuya [geldiler]. Bu, Tanrı'nın Moşe'ye “Halkı topla ve onlara su vereceğim” diyerek [kastettiği] kuyudur.

Ama sonunda birbirlerinin seveni olana kadar oradan kımıldamazlar. Pasukta söylendiği gibi: **Et Vaev Besufa**: “Tanrı Adına yapılan Tora'ya dair tartışmaların sonu sevgidir” (*Talmud – Kiduşin* 30b; Raşi o.a.).

Arnon [çevresindeki] çayları – Yani “Arnon'u besleyen çayları” ya da “Arnon vadisindeki çayları” (*The Living Torah*). Bazıları bu bölgeyi, konaklama listesinde adı geçen Almon Divlatayma ile bağdaştırır (*Aktav Veakabala*; bkz. 33:46). Bkz. p. 13 açk.

Önceki açıklamada verilen tahmin doğruysa, Arnon, Vaev'den daha güneyde kalmaktadır. Dolayısıyla burada bahsi geçen işgal hareketi kuzeyden güneye doğru ilerlemektedir. Bu da, Aşem'in Savaşları Kitabı'ndan yapılan alıntının, Bene-Yisrael'in ilerleyişini değil, Sihon'un Moav topraklarındaki fetihlerini tanımladığını destekleyen bir noktadır (*Daat Mikra*; ayrıca Abravanel). Çevirimiz ve temel açıklamalarımız bu görüş doğrultusundadır. Öte yandan söz konusu tahmin doğru olmayabilir ve İbn Ezra'nın görüşü doğrultusunda, burada *Bene-Yisrael'in* yolculuklarından bahsediliyor da olabilir. Nitekim Bene-Yisrael de yolunu “Moav şehri Ar yönünde değiştirmiş” [ve oradan yiyecek ve içecek satın almış (Devarim 2:29)], daha sonra da “Moav sınırına yaslanarak” orada kamp kurmuştur (krş. 22:5).

15. [Bu] Çayların döküldüğü... [ırmağı] – Sihon Moav toprakları içinde Arnon'a kadar ilerlemiştir. Olasılıkla Arnon'u besleyen kuzeydeki ana kollarından bazılarını tamamen almıştır. Ama çoğu bölgede Arnon Moav yönetiminde kalmıştır.

İbranice **Eşed Anehalim**. Buradaki **Eşed** sözcüğü “dökülüş, hızlı akış, çağlayan” gibi sözcüklerle karşılanabilir (*Targum Onkelos*; Raşi). Yani anlam “çayların dökülüşünden oluşan ırmak” şeklinde olabilir. Bkz. Devarim 3:17; Yeşua 10:40 ve 12:3. Hahamlarımızın aktardıkları bilgilere göre bu sözcük, burada büyük miktarda dökülmüş Emori kanını kastetmektedir (bkz. s.p. açk., *Fark edilmeyen mucize* k.b.).

Ar [şehrinin] – Ar, merkezi bir Moav şehridir. Günümüzde A-Raba olarak bilinen bir yerle bağdaştırılır. Bene-Yisrael burayı ele geçirmemiş,

buranın sakinlerinden yiyecek ve su satın almışlardır (Devarim 2:29). Bu, Bene-Yisrael'e yiyecek ve içecek vermeyen (bkz. Devarim 23:5) Moav halkı içinde istisnai bir örnektir. Bu nedenle Raşbam [Devarim 2:29 açıklamalarında], Moav halkının geneli ile Ar'da yaşayan Moaviler arasında belirgin bir ayrım yapmaktadır (*Daat Mikra*).

Ar şehri burada gördüğümüz üzere Arnon'un, ya da büyük olasılıkla onun güney kolunun kıyısındadır. Emoriler buraya saldırmış (p. 28), ancak anlaşıldığı kadarıyla büyük yıkıma yol açmalarına rağmen şehir yine de Moav'ın elinde kalmıştır (Devarim 2:9, 2:29, Yeşayau 15:1). Bene-Yisrael'in buradan geçmelerine karşın şehri ele geçirmeye teşebbüs etmemelerinin olası nedeni budur (Devarim 2:18; *Midraş Agada*). Bazı kaynaklar, daha kuzeyde kalan Amon ulusunun sınırlarının bu şehre kadar uzandığını kaydeder (*Lekah Tov*).

Kıvrılarak – Ya da “yön değiştirerek”, “saparak”.

Moav sınırına yaslanan – Çevirimizin takip ettiği basit anlama göre Arnon ırmağının hareketinden bahsedilmektedir. Buradaki sözlerin Bene-Yisrael'in yaptıklarını tanımladığı görüşüne göre ise anlam “[Bene-Yisrael] Moav sınırında [iken, güvenini Tanrı'ya] yasladı” şeklindedir (*Baal Aturim*).

16. [Bene-Yisrael] Oradan [ayrılıp] kuyuya [geldiler] – Ya da “**Beer'e** [geldiler]” veya “**Beera'ya** [geldiler]”. Basit anlama göre Aşem'in Savaşları Kitabı'ndan yapılan alıntı burada sona ermekte ve Bene-Yisrael'in yolculuklarının anlatımına geri dönmektedir (İbn Ezra; Ramban; *Aderet Eliyan*).

Yukarıda (p. 13) belirtilen Arnon konaklamasının ardından Bene-Yisrael, ismi “**Beer – Kuyu**” olan bir yere ulaşırlar. *Perek 33*'te verilen kamp yeri listesinde bu isim geçmemektedir. Dolayısıyla bu bir yer ismi olmayabilir. Ramban da, olasılıkla burada bu yerden “kuyu” olarak bahsedilmesinin nedeninin buradaki mucizeyi vurgulamak olduğunu belirtir. Çevirimizi bu yüzden “*kuyu*” şeklinde yaptık. Tora söz konusu kuyunun niteliğini pasuğun devamında açıklamaktadır: “Bu, Tanrı'nın Moşe'ye ‘halkı topla ve onlara su vereceğim’ diyerek kastettiği kuyudur”.

יִצְחָק יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלֶי בְּאֵר עֲנִי-לָהּ 17

olabilir. Ama bir başka olasılık da, bu alıntının da önceki gibi Aşem'in Savaşları Kitabı'ndan yapılıyor olmasıdır (Raşbam). İbn Ezra'ya göre Tora şarkının tümünü değil sadece başındaki birkaç cümleyi kaydetmiştir. Buradaki çevirimizin takip ettiği *Daat Mikra*'ya göre alıntı p. 18'in sonuna doğru sona ermekte ve "Çölden Matana'ya" sözleriyle yolculuğun anlatımına tekrar geri dönülmektedir. Öte yandan bazı otoritelere göre oradan itibaren verilen yer isimleri de aslında sembolik anlamlar içerir ve bu bakımdan şarkının sözlerine dâhil olabilir. Bu durumda şarkının p. 20'nin sonuna kadar sürüyor olması da olasıdır. Açıklamalarımızda bu olasılık da ele alınacaktır.

Bu şarkıda Moşe'nin ismi geçmemektedir. Olası bir neden, burada şarkının konusunun kuyu olması ve Moşe'nin bu kuyu yüzünden cezalandırılmasıdır. Ve Moşe'nin ismi geçmediği için, Tanrı'nın İsmi de şarkıda yer almamaktadır. Bu, ziyafete davet edilen bir kralın durumuna benzer. Kral "eğer dostumu da çağırırsanız, gelirim. Çağırmasanız Ben de gelmem" der. Burada da, Moşe'nin ismi geçmediği için, Tanrı'nın İsmi de geçmemektedir (*Midraş – Tanhuma* 21; Raşi).

Rabi Eliyau Dessler (*Mihtav MeEliyau*), [*Fark edilmeyen mucize* konu başlığında açıklandığı şekilde] Her ne kadar p. 14'te kuyunun açığa çıkardığı mucizenin Kızıldeniz'in ayrılışı ile aynı düzeyde olduğu ima edilse de, kutlama olarak verilen şarkılar karşılaştırıldığında, buradakinin, Deniz Şarkısı'na (*Şemot* 15:1-18) göre çok sönük kaldığı üzerinde durur. Buradaki fark, Deniz Şarkısı'na önayak olan Moşe'nin, yüksek düzeyli bakış açısıyla halkın da mucizeyi daha geniş bir şekilde algılamasını sağlamış olmasıdır. Kuyuyla ilgili şarkıyı ise halk, Moşe'nin öncülüğü olmadan söylemiş, aynı manevi düzeye ulaşamamıştır. Bu da bir Yahudi liderinin öneminde başka bir yöndür. Lider, halka, etraflarında gerçekleşen olayların manevi önemini ayrıntılarıyla açıklayabilecek düzeyde biri olmalıdır.

Bir başka nokta da, Bene-Yisrael'in, kuyu için şarkı söylemiş olmalarına rağmen, *Man* için herhangi bir şükran şarkısı söylediklerinin belirtilmemesidir. *Or Ahayim* kuyunun özel bir öneme sahip olduğunu açıklar, zira kuyunun sağladığı su, Tora'yı simgeleyen bir semboldür (*Talmud – Taanit* 7a). Kuyu çöl boyunca halk için hayat

veren bir su kaynağı olarak onların yanında dolaşmıştır. Tora da Bene-Yisrael için bir hayat kaynağıdır ve sürekli olarak Yahudiler'in yanında dolaşır; onları terk etmez.

17. Yisrael – Ama Moşe değil. Zira Moşe'nin Erets-Yisrael'e girme hakkını kaybetmesinde bu kuyunun da payı vardır (*Daat Zekenim*).

O zaman – Kuyu, Arnon'da gerçekleşen mucizeyi açığa çıkardığı zaman (*Daat Zekenim*).

Şu şarkıyı – *Talmud* – Roş Ašana 31a. Başka kaynaklara göre "bir şarkı". Bazılarına göre "bir şarkı" ile kastedilen, [sıradaki pasuklarda verilen değil,] birçok mucizeyi listeleyerek Tanrı'nın ebedi şefkatini vurgulayan Teilim 136'dır (Rabi Yeuda Ehasid).

Söylemişti – Tam çeviriyle "söyleyecek". Bkz. *Şemot* 15:1 açık.

Yüksel ey kuyu – Bu, kuyunun sularının alçaktan yükseğe doğru çıkmasına bir atıftır. Alternatif olarak kuyunun sularının Arnon vadisine doğru aşağı indikten sonra, düşmanların kalıntılarını getirmek üzere tekrar yükselmesine işaret edilmektedir. Ya da "derinliklerden yüksel ve suyunu Yisrael'e ver" (*Daat Mikra*).

Ona yüksek sesle şarkı söyleyin – İbranice *Anu La*. Tam çeviriyle "ona cevap verin" ya da "onun için yüksek sesle söz alın". Çevirimiz temel anlam doğrultusunda serbest yapılmıştır (krş. *Daat Mikra*). Alternatif olarak "Ona söyleyin [nasıl yükseldiğini]" (İbn Ezra). Ya da "bu şarkıya cevap verin" (*Lekah Tov; The Living Torah*). Ya da "yüksele ey kuyu" [diyerek] ona şarkı söyleyin" (krş. *Daat Mikra*).

[104. Kuyu Şarkısı]

¹⁷ Yisrael o zaman şu şarkıyı söylemişti:
 “Yüksel ey kuyu;
 Ona yüksek sesle şarkı söyleyin!”

yaparlar. Anlaşıldığı kadarıyla yer hareketleriyle birbirinden ayrılmış olan bu iki uçurum birbirini tamamlayan oyuklar ve çıkıntılara sahiptir. Uçurumların birinde mağara olan noktada, diğer uçurumun kaya çıkıntıları vardır. Emoriler Moav tarafındaki uçurumlarda yer alan mağaralara saklanmayı ve Bene-Yisrael bu dar vadiye girdikleri zaman yukarıdan onları oklar ve iri kayalarla gafil avlamayı tasarlarlar. Ancak Tanrı onların bu planının gerçekleşmesine izin vermez. Emori tarafındaki uçurum ileride Erets-Yisrael’in bir parçası olacaktır. Buna bağlı olarak, Bene-Yisrael yaklaşırken bu uçurum, bir cariyenin, hanımı geldiği zaman heyecanlanmasına benzer şekilde yerinden oynar ve Moav tarafındaki uçuruma yaslanır; böylece vadinin iki yanı birleşir [zira Bene-Yisrael’in önünde ilerleyen Aron Aberit, halk için engebesiz bir yolculuğu mümkün kılmak için vadileri yükseltiyor, dağları indiriyordu. Burada da Bene-Yisrael’in ilerlediği platodaki yarığı geçici olarak kapatarak rahat geçiş sağlamıştır]. İki uçurumun birleşmesi sırasında Emori tarafındaki kaya çıkıntıları, Moav tarafında pusuya yatmış Emoriler’in saklandıkları mağaralara girerek oradaki düşman güçlerini ezer. Bene-Yisrael olay yerine geldikleri zaman burada gerçekleşen büyük mucizenin farkına bile varmazlar ve birleşerek plato halini alan bu iki uçurumun üzerinde ilerleyerek bu bölgeyi rahatça geçerler. Tanrı daha sonra “bir bebeğe yiyecek verdiysen, annesine haber ver” (*Talmud* – *Şabat* 10b) deyişi misali, “çocuklarıma bu büyük mucizeleri kim bildirecek?” der [Bir prensibe göre insan bir başkasına iyilik yaptığı zaman onun bunu bilmesini sağlamalıdır; bu şekilde aralarındaki dostluk bağları kuvvetlenecektir. Burada da Tanrı Bene-Yisrael için yapmış olduğu ama onlar tarafından fark edilmeyen büyük mucizenin bilinmesini istemiştir]. Bene-Yisrael geçişini tamamladıktan sonra uçurumlar tekrar eski halini alır ve Bene-Yisrael’in yanında dolaşarak su ihtiyacını karşılayan mucizevi kuyunun suları vadideki ırmağa inerek, oraya dökülmüş olan büyük miktardaki kan ve beden parçalarıyla birlikte yukarı çıkar. Böylece Bene-Yisrael, kendileri için yapılan büyük mucizenin farkına vararak, bunu görmelerini sağlayan kuyu için sıradaki pasuklarda verilen şarkıyı söylerler.

Bu anlatılanlara bağlı olarak Raşi bu pasuklarda-ki sözcükleri şöyle açıklar: [**Vaev** = **Verdi**; **Sufa** ~ = Kızıldeniz (bkz. p. 14 açk.)]. “[**Bene-Yisrael’in** Armon’da yaptıkları (p. 13)] Bu [konaklama] hakkında Aşem’in Savaşları Kitabı’nda [şunlar] yazılıdır: [**Tanrı’nın** Bene-Yisrael’e] Kızıldeniz’de vermiş [=yapmış olduğu mucizeler gibi], Armon çaylarında [gerçekleşen mucizeler de hep anlatılacaktır. Zira burada da, büyük bir mucize gerçekleşmiştir. Emori topraklarında kalan uçurum, Moav’da yer alan] Ar [şehrinin] oturduğu [tarafındaki uçuruma doğru] yerinden oynayarak Moav sınırına yaslandığında [mağaralarda kayaların arasında ezilerek ölen Emoriler’in kanları büyük bir] çağlayan oluşturdu. Bu çağlayan oradan [Bene-Yisrael’in su ihtiyacını sağlayan] kuyuya geldi... O zaman Bene-Yisrael [**Tanrı’ya** şükranlarını sunmak için, sıradaki pasuklarda verilen] şarkıyı söyledi...” (*Midraş* – *Tanhuma* 20; Raşi). Bu da, mucizevi kuyu aslında Bene-Yisrael’in yanında kırk yıldır bulunmasına karşın, halkın şarkıyı neden ancak şimdi söylediğini açıklamaktadır. Şarkıyı şimdi söylemişlerdir; çünkü kuyunun aracılığıyla başka bir mucizeyi şimdi görmüşlerdir (*Midraş* – *Tanhuma* 20; krş. Raşi). Bu vesileyle kuyunun başka özelliklerine de şarkıda değinmişlerdir (*Beer Mayim Hayim*). [*Talmud*’da bu *Midraş*’ın farklı bir versiyonu anlatılır. Buna göre “Et” ve “Ev” {yani **Et VaEv**} yolculuk sırasında halkın en arkasından gelen iki *tsaraat* hastası kişiydi. En arkadan {yani **Besufa** ~ **Basof** = “sonda”} geldikleri için, bu mucize sonrasında Arnon ırmağına karışan düşman kanını ilk onlar görmüşler ve Bene-Yisrael’e anlatmışlar; halk da sıradaki şarkıyı söylemiştir (*Talmud* – *Berachot* 54a). Bu versiyona göre kuyunun mucizenin anlaşılması ile ilgisi yoktur (*Meam Loetz*).]

Hahamlarımız bu büyük mucize nedeniyle, Arnon vadisini gözleriyle gören bir kişinin, özel bir beraha söylemesi gerektiğine hükmetmişlerdir (*a.y.*).

17-18. Kuyu Şarkısı. Bu noktada yolculuğun anlatımı tekrar kesilmekte ve Bene-Yisrael’in kuyu için söyledikleri şarkı alıntılanmaktadır. Alıntının kaynağı açık değildir. Tora sadece Bene-Yisrael’in şarkısından bir kısmı aktarıyor

יֵה בְּאֵר חֲפְרָה שְׁרִים כְּרוֹה נְדִיבִי הָעָם בְּמַחֲקָה 18
בְּמִשְׁעָנָתָם וּמִמְדָּבָר מִתְנַה: יֵה וּמִמְתְּנָה נַחֲלִיאל וּמִנַּחֲלִיאל בְּמֹת: 19

Bir görüşe göre Matana, Bene-Yisrael'in, Edom kralının muhalefeti sonrasında geri çekildikleri bir noktadır. Çevirimizin takip ettiği görüşe göre ise, burası Bene-Yisrael'in sıradaki konaklama yeridir (*Hizkuni*). Bazıları Bene-Yisrael'in, kuyunun suyunu çekmek üzere, Matana'ya kadar bir kanal açtıkları kanısındadır (Yeuda Ehasid; *Hizkuni*). Matana, günümüzde Tamad vadisinde yer alan Hirbet el-Medeyne ile bağdaştırılır (*The Living Torah*). Burası oldukça sulak bir bölgedir ve günümüzde de yarım metre kazmak, su bulmak için yeterlidir (*Daat Mikra*).

Matana'nın sözcük anlamı "armağan"dır. Böylece şarkıdan yapılan alıntının p. 20'nin sonuna kadar sürdüğü görüşü (*Targum Onkelos*; *Daat Zekenim*) doğrultusunda burada mucizevî kuyunun çölde – hiç su olmayan bir yerde – bir armağan olarak verildiğinden bahsediliyor olabilir (krş. Raşi). Bu da kuyu için dile getirilen övgünün bir parçasıdır (*Daat Zekenim*). Aynı doğrultuda şarkının bu kısmı, bir armağan olarak verilen kuyunun izlediği parkuru tanımlamaktadır: "Çölden gelen armağan, vadiye gitti, vadiden yükseklerle, yükseklerden Moav ovasındaki alçak bölgeye, çölün yüzeyine bakar halde zirvenin tepesine" (*The Artscroll Chumash – Stone Edition*; krş. *Targum Onkelos*).

19. Nahaliel['e] – Sözcük, "**Nahal** – Vadi; Irmak" ile bağlantılı olabileceği gibi, "**Nahala** – Miras" kelimesinden de gelebilir [ikisi aynı köktendir, zira "miras" da, tıpkı bir ırmak gibi, üst nesillerden alt nesillere "akar"]]. **E-l** sözcüğü ise "güç" ya da "Tanrı" ifade edebilir. Bir görüş, anlamın "güçlü ırmak" olduğu şeklindedir (*Saadya Gaon*). Bir açıklamaya göre bahsi geçen kuyu, küçük bir "armağan" iken, "güçlü bir ırmak" haline gelmiştir (*Daat Zekenim*). İfade "Tanrı'nın Mirası" olarak da değerlendirilebilir (*Talmud – Nedarim* 55b; *Targum Onkelos*; Raşi).

Bazılarına göre bu isim Arnon ırmağını kastetmektedir (*Aktav Veakabala*). Başkaları ise bunun Yarden nehrinin doğu yakasında çaylar ve dereler açısından zengin bir bölgenin genel ismi

olduğu kanısındadır (*Midraş Agada*). Burasını Divon Gad ya da Almon Divlatayma ile özdeşleştirenler vardır (*Lekah Tov*; bkz. p. 12 ve p. 14 açk.). İbn Ezra'ya göre ise isim listesinde geçen Nahaliel, Matana gibi yerler, Almon Divlatayma (33:46) adlı büyük bölgede yer alan küçük noktalarlardır.

Coğrafik açıdan Nahaliel, anlaşıldığı kadarıyla Arnon'un 17-18km. kadar kuzeyinde akan büyük bir ırmaktır. Bu da, Bene-Yisrael'in Ölü Deniz'in doğusundaki topraklar boyunca kuzeye doğru ilerlediklerine işaret eden bir noktadır (*The Living Torah*).

Bamot['a] – Kelime anlamı olarak karşılığı "yüksek yerler", "platformlar" ya da "sunaklar" şeklinde değerlendirilebilir (*Targum Onkelos*; Raşi; bkz. p. 28 açk.). Saadya Gaon'a göre bu "putperest sunaklar" anlamındadır. Şarkının bu kısmının kuyudan bahsettiği görüşü doğrultusunda, kuyudan gelen suların [suyun akış doğasına aykırı olarak] yükseklerle çıktığı söylenmektedir (*Daat Zekenim*).

Basit anlamda bu da bir yer isimidir. Bazıları burayı 33:47'de sözü geçen Are Aavarim ile özdeşleştirir (*Lekah Tov*, bkz. p. 11 ve p. 15 açk.). Are Aavarim, Ölü Deniz'in doğusundaki dağlık bölgedir. Bir görüşe göre ise Bamot, Nahaliel adlı bir ırmağın kaynağının bulunduğu yerdir (*Hizkuni*).

Bamot, 22:41 ve Yeşua 13:17'de sözü geçen Bamot Baal olabilir – ki burası olasılıkla Yeşayau 16:2'de bahsedilen Bamot Moav ile aynıdır. Bölgenin detaylı bir haritasına bakıldığında, anlaşıldığı kadarıyla Bene-Yisrael, Ölü Deniz'in kuzey ucundan 17km. kadar güneyde Ölü Deniz'e 5km. kadar yakın bir noktadan geçmişlerdir (*The Living Torah*).

¹⁸ Kuyu! Başkanların kazdığı
Halkın asillerinin oyduğu
Kanuncuyla,
Bastonlarıyla.” [Yisrael,] Çölden Matana[’ya],
¹⁹ Matana’dan Nahaliel[’e], Nahaliel’den Bamot[’a]

18. Başkanların kazdığı – Bu kuyuyu kazan “başkanlar”, Moşe ile Aaron’dur (bkz. 20:10) (Raşi; Raşbam). Bazılarına göre ise Moşe ve Elazar’dan bahsedilmektedir (*Lekah Tov*). Başka bir kaynak ise, kuyuyu Atalar Avraam, Yitshak ve Yaakov’un kazdığını belirtir (*Targum Yonatan*). Bunun anlamı buradaki mucizevî kuyunun, Tanrı’nın Atalar’a vermiş olduğu sözün tutulması için gerekli olmasıdır [yani kuyuyu Atalar kazmamıştır ama kazılmasındaki öncelikli vesile onlara verilen sözdür]. Teilm’de okuduğumuz gibi: “Kayayı açtı ve sular aktı, çorak yerlerde nehir şeklinde ilerledi. Çünkü [Tanrı] kutsal Sözü’nü hatırlamıştı, kulu Avraam’a [vermiş olduğu]” (Teilm 105:41-42) (*Meam Loez*).

Sözler, kuyuyu övmektedir. Bu, kölelerin kazdığı herhangi bir kuyu değildir. Onu başkanlar ve halkın asilleri kazmıştır (*Daat Zekenim*; *Aktav Veakabala*).

Halkın asillerinin – İbranice *Nedive Am*. Buradaki *Nadiv* sözcüğü “lider” ya da “gönüllü” anlamına gelebilir. Bir bakışla, bu sözler de Moşe ile Aaron’u kastetmektedir. Nitekim aynı şeyin farklı sözcüklerle tekrarlanması, *Tanah* boyunca birçok şiirde göze çarpan bir noktadır (krş. İbn Ezra). Diğer yandan ifade halkın liderleri olan kabile başkanlarını kast ediyor da olabilir, çünkü Bene-Yisrael kamp yaptıkları zaman, her kabilenin başkanı, kabileyi temsil eden asayı bulundukları kısımda yere saplar, Miryam’ın kuyusu da bu işarete göre kamp içinde yayılarak her çadıra ulaşırdı. Bu durumda pasuktaki “bastonlarıyla” sözcüğü de, Moşe ile Aaron’un asasını değil, kabile başkanlarının asalarını belirtmektedir (*Midraş – Tanhuma* 21; Raşi). Bkz. 10:21 açk., *Miryam’ın Kuyusu* k.b. Ayrıca bkz. Teilm 78:16. Bir açıklamaya göre ise “halkın asilleri”, yetmiş ileri gelendir (*Daat Zekenim*).

Kanuncuyla – Yani “kanun koyucunun eliyle”. Kayaya vurarak su çıkaran Moşe’den

bahsedilmektedir (bkz. Devarim 33:21). Dolayısıyla Miryam’ın ölümüyle su vermeyi kesmiş olan kuyu, bundan sonra suyunu Moşe’nin onuruna vermiştir (Rabenu Behaye). Alternatif olarak “yazıcıyla” (*Targum Onkelos*) – yani Moşe. Bazılarına göre ise “kanun koyucu”dan kasıt, Tanrı’dır (*Aktav Veakabala*). Farklı bir bakışla buradaki *Mehokek* sözcüğü “*Hakak – Hakketmek*” köküyle bağlantılı olarak, üzerinde Tanrı’nın Açık İsmi hakkedilmiş olan asayı tanımlıyor olabilir (Raşi; bkz. s.a.). Genel olarak *Mehokek* sözcüğü yöneticiyi ya da lideri ve onun rütbesini belirten asayı tanımlar (*Daat Mikra*; bkz. Bereşit 49:10 açk.).

Başka bir çeviriye göre “oyuldu bastonlarıyla”. Yani bu alelade bir kuyu değildir. Onu Tanrı’nın Asası’nı kullanarak bir kayaya oymuşlardır (*Daat Zekenim*). Bu, Tanrı’nın Moşe’yi cezalandırmasının nedeninin kayaya [konuşmak yerine] vurması olmadığı görüşünü destekleyen bir bakıştır. Zira öyle olsaydı, Bene-Yisrael bunu böyle övgü dolu bir şarkıda dile getirmezlerdi (*a.k.*).

Bastonlarıyla – Yani “asalarıyla” (Raşi). Olasılıkla, üstünde Tanrı’nın Açık İsmi’nin yazılı olduğu, mucizelerin yapılmasında kullanılan asadan bahsedilmektedir.

Çölden Matana[’ya] – Şarkının burada sona erdiği görüşü doğrultusundaki çevirimize göre *Matana* bir yer ismi olabilir (Saadya Gaon; Raşbam; *Midraş Agadol*; Abravanel) [aynı şey diğer sözcükler *Nahaliel* ve *Bamot* için de söylenebilir]. Bazılarına göre Matana ile Vaev (p. 14) aynı yerdir. Başkaları burayı 33:47’de geçen Almon Divlatayma (İbn Ezra) ya da 33:48’de geçen Are Aavarim [=“Avarim Dağları” veya “Geçit Dağları”] (*Hizkuni*) ile özdeşleştirir (bkz. p. 11 açk.). Ayrıca *Targum Onkelos*’un p. 33’teki çevirisinde Og’un şehri olan Başan, “Matnan” olarak çevrilmiştir. Bkz. Devarim 2:26 açk.

20 כּ וּמִבְּמֹת הַגִּיאָ אֲשֶׁר בְּשָׂדֶה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה
 21 עַל-פְּנֵי הַיְּשִׁימֹן: פּ שְׁבִיעִי רְבִיעִי כִשְׁחַן מְחֻבְּרִין כּא וַיִּשְׁלַח
 יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל-סִיחֹן מֶלֶךְ-הָאֱמֹרִי לֵאמֹר:

❧ **Sonuç.** Tora basit anlamda Bene-Yisrael'in çöldeki son yolculuklarının bir özetini vermiş, varılan en son noktadan bahsetmiştir. Şimdi de bu yolculuklar sırasında yapılan bazı savaşları anlatacaktır. Bunların ilki Sihon, ikincisi de Og'a karşıdır. Rabenu Behaye'ye göre, bu ikisi çok güçlü krallar oldukları için, Tora bu listede kendilerinden **"Bamot – Yüksek Yerler"** sözcüğüyle bahsetmektedir. Yani Bene-Yisrael uçuşunun başında konum almadan önce Bamot sözcüğüyle kastedilen Sihon ve Og'a karşı savaşmıştır [ve bu görüş doğrultusunda Bamot, bir yer adı değildir].

Talmud, burada basit bakışla birer yer ismi olan sözcüklerin, aynı zamanda Tora öğrenimi ve onun getirdiği avantajlar konusunda da mesajlar içerdiği üzerinde durur. Sıralama şöyledir: **"Midbar – Çöl"**, **"Matana – Armağan"**, **"Nahaliel – Tanrı'nın Mirası"**, **"Bamot – Yüksek Yerler"**, **"A-Gay – Çukur Bölge"** [İbn Ezra'ya göre: "zirve", "doruk"]. Bu doğrultuda *Talmud*'daki Hahamlar'dan Rava şöyle der: "Kişi kendisini çöl gibi boş ve ıssız kılar [yani bilgiye açık olursa], Tora ona armağan olarak verilir. Böylece Tora onun için Tanrı'nın Mirası olur. Sonuçta yüksekler ulaşır. Ama kendisini çok büyük görürse, Tanrı onu alçaltır. Ve sadece bunla yetinilmez, ıssız derinliklere (Yeşimon) kadar indirilir" (*Talmud – Nedarim* 55b). Yine de eğer Teşuva yaparsa, Tanrı onu tekrar yükseltir. Pasukta belirtildiği gibi, **"tüm çukur bölgeler yükselecektir"** (Yeşayau 40:4) (*Daat Zekenim*; Rabenu Behaye). {Aynı zinciri İbn Ezra'ya göre değerlendirirsek: "Tora kişinin mirası olduğu takdirde [kendisini büyük görmediği sürece] sürekli yükselip zirvelere ulaşır".}

21-22. Sihon'la savaş. Yarden nehrinin iyice doğusunda bulunan Bene-Yisrael, şimdi Erets-Yisrael'e girmek üzere batı yönünde yola çıkmak üzeredir. Ancak önünde Emori kralları Sihon ve Og'un toprakları vardır. Moşe öncelikle, kendilerine en yakın konumda olan Sihon'a elçiler gönderir ve barış içinde geçme izni vermesini ister.

Tora, bir savaşa çıkılmadan önce barışçı bir mesaj gönderilmesini emreder (Devarim 20:1). Karşı taraf barış içinde teslim olmadığı takdirde bu kez savaşa çıkılabilir. Raşi'ye göre bu kural, Erets-Yisrael'in ele geçirilmesi yönünde Tanrı'nın emri üzerine Kenaan uluslarına karşı yapılan savaşlar için geçerli değildir. Buna göre Moşe'nin burada, bir Kenaani ulusu olan Emoriler'e barışçı bir mesaj vermesine gerek yoktur. Ama Raşi'ye göre Moşe burada bunu gönüllü bir şekilde yapmıştır. Bkz. Devarim 2:26 açık.

Ramban'a [ve Ramban'a] göre ise Tora'nın söz konusu emri Kenaan ulusları için de geçerliydi. Öte yandan Moşe'nin Sihon ve Og'a ait toprakları ele geçirme niyeti olup olmadığı açık değildir. Her ne kadar, Yarden'in doğusundaki bu topraklar daha sonra Erets-Yisrael'in bir parçası haline gelecekse de, Ramban'a göre, bunun için öncelikle Yarden'in batı kıyısından Akdeniz'e kadar olan Kenaan Ülkesi'nin tümüyle ele geçirilip kabileler arasında paylaştırılması gerekiyordu. Bu nedenle Moşe burada saldırı öncesinde gönderilen türdeki bir barış mesajı değil, sadece geçiş izni almak için barışçı bir mesaj göndermektedir. Ama Sihon ve Og geçiş izni vermemekle kalmayıp bir de savaşa tutuşunca, onların toprakları ele geçirilmiştir.

21. Yisrael ... elçiler gönderdi – Bkz. Şofetim 11:19. Başka bir yerde ise elçi gönderenin Moşe olduğu belirtilmektedir (Devarim 2:26). Benzer bir çelişki de Edom'a elçi gönderilmesi ile ilgilidir. Yukarıda (20:14) elçileri Moşe'nin gönderdiği belirtilmişken, Şofetim kitabında bunun Yisrael [ulusu] tarafından yapıldığı söylenmektedir. Aslında bunlar birer çelişki değil, birbirini tamamlayan ifadelerdir. Birinin üstü kapalı bıraktığını diğeri açıklamaktadır. Tora bu iki örnekle, liderle ulus arasındaki bire-bir ilişkiyi vurgulamaktadır. Bir neslin lideri, neslin kendisine denktir; zira lider her şeydir (*Midraş – Tanhuma* 23; *Midraş – Bamidbar Raba* 19:28; Raşi).

²⁰ ve Bamot'tan, Moav arazisindeki ovaya [geldi]; çorak bölgenin yüzeyine hâkim uçurumun başı[nda konum aldı].

[105. Sihon ve Og'la Karşılaşma]

²¹ Yisrael, Emori kralı Sihon'a şu mesajla elçiler gönderdi:

20. Moav arazisindeki ovaya – “*Sede Moav* – *Moav arazisi/tarlası*” şeklindeki ifade “Moav Ülkesi” için kullanılan şiirsel bir betimlemedir. Bu aşamada burası Emori kralı Sihon'un elindedir, ama ismi yine de “*Moav Arazisi*”dir (*Daat Mikra*).

Şarkının halen devam ettiği ve kuyunun nelerde Bene-Yisrael ile birlikte ilerlediğini tanımladığı görüşü doğrultusunda, bu ifade kuyunun ulaştığı son yeri tanımlamaktadır. Dolayısıyla burası Moşe'nin öldüğü yerdir ve Miryam'ın ölümünden sonra bu kez Moşe'nin uğruna halka bahsedilen kuyu da işlevini burada tamamlamıştır (*Talmud – Taanit* 9a; Raşi; Mizrahi; Sifte Hahamim; İmre Şefer). Bkz. 33:48.

İbn Ezra'ya göre, “*ova*” şeklinde çevirdiğimiz **A-Gay** sözcüğü “*zirve*” anlamındadır. Moşe Rabenu'nun öldüğü ve gömüldüğü yerin de bu olduğu söylenmektedir (*Devarim* 34:6). Bu doğrultuda, İbn Ezra “*Nevo'nun önündeki Are Aavarim*” adlı yerin (33:48) burada sözü geçen “Bamot ve Moav arazisindeki zirve” için genel bir isim olduğunu belirtir.

Olasılıkla **Gay** da bir yer adıdır (bkz. *Devarim* 34:6, *Yehezkel* 39:11). Bir kaynak, burayı 33:49'da bahsi geçen Avel Aşitim ile bağdaştırır (*Hizkuni*; krş. 25:1, *Yeoşua* 2:1, 3:1). Çevirimizin takip ettiği *Targum Onkelos*'a göre anlam “*ova*” şeklindedir. Dolayısıyla bazıları burayı Batı Moav Ovaları olarak tanımlar (*Aktav Veakabala*). Burası, [bu pasuktaki ve] *Devarim* 3:17'deki *Pisga* uçurumunun (bkz. *Uçurumun başı* k.b.) batısındadır (*Lekah Tov*).

Coğrafik olarak, burası Nevo dağının hemen güneyindeki yükseltilerin arasında yer alan nispeten alçak bölgedir. Günümüzde, Yarden nehrinin 5km. kadar doğusunda Ölü Deniz'in kuzey ucuna akan Ujami çayı buradan kaynaklanır. Bkz. *Devarim* 3:29.

Çorak bölgenin – Ya da “*ıssız bölgenin*” (Raşi; İbn Ezra). İbranice **Yeşimon**. Sözcük “*Şamem – İssız*” köküyle bağlantılıdır ve çöllük bölgeyi tanımla-

maktadır. Bazılarına göre **Yeşimon** aynı zamanda bu bölgenin özel ismidir ve Raşi, bunu 33:49'da adı geçen Bet Aşimot ile özdeşleştirir (*Aktav Veakabala*; 33:49, *Hizkuni* o.a.; *Yeoşua* 15:1, *Buure A-Gra* o.a.). Bkz. *Devarim* 32:10. Krş. *Yeoşua* 12:3, 13:20, *Yehezkel* 25:9. Ayrıca bkz. 23:28, *Şemuel* I 23:29, 23:24, 26:1-3. Coğrafik açıdan burasının, Ölü Deniz'in kuzeydoğusundaki çorak bölge olduğu söylenebilir (*The Living Torah*).

Hâkim – İbranice **Venişkafa**. Bu, “*İşkif – Yukarıdan Aşağıya Doğru Tüm Yönleri Görecek Bakmak*” köküyle bağlantılıdır. Bulundukları yüksek nokta, aşağıdaki tüm bölgeye hâkimdir (Raşi; krş. İbn Ezra). **Venişkafa** sözcüğü edilgen yapıda da değerlendirilebilir. Bu durumda anlam “*yukarıdan görülen*” şeklindedir. Bu da, bu sözlerin de şarkıya dâhil olduğu görüşünü takip ederek “*kuyu, çorak bölgenin yüzeyinde yukarıdan görülen*” anlamındadır. Hahamlarımız, bu mucizevi kuyunun Teverya gölüne gizlendiğini ve çorak yüksek platodan göle bakan birinin, bu kuyuyu, eleğe benzeyen bir şekle sahip halde görebileceğini açıklarlar (*Midraş – Tanhuma* 21; Raşi). Buradan anlaşıldığına göre bu bölüm boyunca “kuyu” olarak adlandırılan kaya, bir elek gibi bol deliğe sahiptir (krş. *Talmud – Şabat* 35a).

Uçurumun başı – İbranice **Roş A-Pisga**. Tam çeviriyle “*zirvenin başı*”. İbn Ezra'ya göre bu pasukta “*ova*” şeklinde çevirdiğimiz **A-Gay** sözcüğü bu zirveyi tanımlamaktadır. Moşe burada gömüldüğü için, İbn Ezra bunu yüksek bir yer olarak görür. Zira Moşe dağın tepesinde öldükten sonra, alçak bir yere gömülmüş olma olasılığı düşüktür. Ancak başka otoritelere göre **A-Gay** sözcüğü alçak bir yeri tanımlamaktadır (bkz. *Moav arazisindeki ovaya* k.b.).

Bir görüşe göre “*doruk*” anlamındaki **Pisga** bir özel isimdir (krş. *Teilim* 48:14). Ölü Deniz'in doğu kıyısına hâkim dağlık bölgeyi tanımlayan genel bir isim olabilir. Ancak Ölü Deniz'in kuzey ucundaki kıyının tam doğusunda 13km. kadar çıkıntı yaparak Nevo dağından 3,5km. batıda sonlanan yükseltileri tanımladığı kanısı yaygındır (*The Living Torah*). Krş. *Devarim* 3:27.

כב אַעֲבֶרָה

22

בְּאַרְצָךְ לֹא נָטָה בְּשָׁחָה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתָּה מִי בְּאֶר בְּדֶרֶךְ הַמָּלָךְ

נִלְךָ עַד אֲשֶׁר-נִעְבַר גְּבֻלְךָ: כֹּג וְלֹא-נָתַן סִיחֹן אֶת-יִשְׂרָאֵל עֶבֶר 23

בְּגִבּוֹלוֹ וַיֹּאסֶף סִיחֹן אֶת-כָּל-עַמּוֹ וַיֵּצֵא לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה

וַיָּבֹא יִהְצֶה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל: כֹּד וַיִּכְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי-חֶרֶב וַיִּירָשׁ 24

אֶת-אַרְצוֹ מֵאֲרָזָן עַד-יֵבֶק עַד-בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן:

כֹּה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל-הָעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל-עָרֵי 25

הָאֲמֹרִי בַחֲשֹׁבֹן וּבְכָל-בְּנֵיתֶיהָ:

Ketser el-Zaafran olduğu görüşündedir (bkz. Daat Mikra).

24. Kılıçtan geçirdi – Tam çeviriyle “onu kılıcım ağzıyla vurdu”.

Arnon’dan Yabok’a kadar – Arnon, doğudan batıya akıp Moav toprakları içinde doğu kıyısının orta hizasına yakın bir noktada Ölü Deniz’e dökülürdü. Ama daha doğuda Emoriler’le Moav arasındaki sınırı oluştuyordu (bkz. p. 13 açk.). Arnon’un kuzeyinde kalan Emori toprakları, kuzeyde Amon ile olan sınırı belirleyen Yabok ırmağına kadar uzanıyordu. Yabok, Arnon’un 85km. kadar kuzeyinde ona paralel olarak doğudan batıya akıp Yarden nehrini besleyen bir ırmaktır ve yaklaşık olarak Kineret [=Teverya] gölüyle Ölü Deniz arasındaki bölgenin ortalarına doğru bir noktada Yarden’e katılır (*Tevuot Aarets*). Bkz. Bereşit 32:23.

Amon-oğullarının – Bkz. Bereşit 19:38. Amon halkının toprakları Sihon’un ülkesinin doğusundaydı ve Yarden’in 35km. kadar doğusundan başlıyordu. Amon ve Moav baba tarafından kardeş, anneleri tarafından kuzen oldukları için (Bereşit 19:37-38), toprakları da yan yanaydı. Anlaşıldığı kadarıyla bu komşuluk Sihon’un fetihleri sonucunda bozulmuştur (bkz. s.a.). Günümüzde Ürdün’ün başkenti olan Amman (Rabat Amon), ismini bu ulustan almıştır.

Sınırı güçlüydü – Bene-Yisrael Tanrı’nın yardımıyla savaştığına göre burada fiziksel bir güçten bahsediliyor olamaz. Amon sınırını güçlü ve geçilmez kılan, Tanrı’nın Bene-Yisrael’e, Amon’a saldırmamaları konusunda vermiş olduğu emirdir (Devarim 2:19; Raşi; *Sefer Ayaşar*; *Lekah Tov*; Rabenu Behaye).

Alternatif olarak: “Yisrael onu kılıçtan geçirdi ve ülkesini, Arnon’dan Yabok’a kadar fethetti. [Sihon’un ülkesi] Amon-oğulları[nın sınırı]na kadardı, çünkü [Yabok’ta] Amon-oğullarının sınırı güçlüydü [ve Sihon oradan öteye gidememişti]” (*Daat Mikra*).

Sihon, Arnon’a kadar olan Moav topraklarını almış olduğu gibi (bkz. p. 13 ve p. 14 açk.), Yabok’a kadar olan Amon topraklarını da almıştı [Yiftah zamanında Amon kralının talep ettiği topraklar bunlardır (Ramban; bkz. Şofetim 11:13)]. Dolayısıyla Tanrı, Amon ulusunun topraklarını almayı yasaklamış olmasına karşın, burayı Sihon ele geçirdikten sonra, yasak bu bölgeler için geçerliliğini yitirmiştir. Ancak Yabok ırmağının ötesi hala Amon toprağı olduğu için, Tanrı’nın emri oraları için hâlâ geçerlidir (*Daat Zekenim*).

“Güçlü” olarak çevirdiğimiz **Az** sözcüğü, bazılarına göre bir yer ismidir. *Septuaginta*’ya göre burası, p. 32’de sözü geçen Yazer’dır. Böylece Tora “çünkü Az, Amon oğullarının sınırrıydı” diyor olabilir. Başka kaynaklar da Az ile Ar’ı (p. 15) özdeşleştirir (*Lekah Tov*).

25. Yisrael ... yerleşti – Bu olasılıkla hemen şimdi değil, biraz daha ileri bir tarihte olmuştur (32:2; Yeşua 13:17). Bu durumda çeviri “Yisrael [sonraları] tüm Emori şehirlerinde yerleşecekti” şeklinde yapılabilir (*The Living Torah*). Ama belki de burada bahsedilen, Erets-Yisrael’e girene kadar geçici bir yerleşimdir.

Heşbon’da – Burası Emoriler’in başkentidir (s.p.). Günümüzde Ölü Deniz’in kuzey ucundan yaklaşık 22km. doğudaki Hisban adlı yerdir.

²² “[İzin ver] Ülkenden geçeyim. Tarla ya da bağa sapmayacak, kuyu suyu içmeyeceğiz. Topraklarını geçene kadar kral yolundan ilerleyeceğiz.”

²³ Ancak Sihon Yisrael’e topraklarından geçiş izni vermedi. [Aksine] Sihon tüm halkını topladı ve Yisrael’e karşı çöle çıktı; Yaats’a gelerek Yisrael’le savaştı.

²⁴ Yisrael onu kılıçtan geçirdi ve ülkesini, Arnon’dan Yabok’a kadar fethetti. [Sadece] Amon-oğulları[nın sınırı]na kadar [ilerleyebildi], çünkü Amon-oğullarının sınırı güçlüydü.

²⁵ Yisrael tüm bu şehirleri aldı. Yisrael tüm Emori şehirlerinde yerleşti – Heşbon’da ve ona bağlı tüm kentlerde.

Devarim 2:26’de elçilerin Kedemot çölünden gönderildiği söylenmektedir. İbn Ezra burasının Matana ile aynı yer olduğu görüşündedir. Anlaşıldığı kadarıyla Bene-Yisrael bu aşamada Sihon’un topraklarının doğusunda, Amon topraklarının da güneyindedir. Böylece Sihon’la savaş doğudan batıya ilerleme şeklinde gerçekleşmiştir ve bu aşamada Bene-Yisrael, bu olası savaş için geri istihkâmını iyi bir şekilde kurmuş durumdadır (*Daat Mikra*). Geleneğe göre Sihon’la karşılaşma, Aaron’un ölümünden bir ay kadar sonra Elul ayı içinde gerçekleşmiştir (*Midraş – Bamidbar Raba* 19:32).

Emori – Bkz. Bereşit 10:16, 14:7.

Sihon’a – Sihon bölgenin en güçlü krallarındandır ve Başan kralı Og’un kardeşidir. Dolayısıyla o da Og gibi bir devdir; ama Og, Sihon’dan daha büyüktür (*Talmud – Nida* 61a; Rabenu Behaye). İki kardeş bu noktada 700, hatta 800 yaşının üstündedir (bkz. p. 33 açık.).

Midraş’a göre Sihon’un bu şekilde adlandırılmasının sebebi, herkesin onun kuvvetinden bahsetmesidir (**MeSiHiN**) (Rabenu Behaye). Buradaki tarihi açıklamaların bir amacı da Sihon’un etkisini gözler önüne sermektir. Böylece Bene-Yisrael’in onu mağlup etmesi daha da anlamlı olmaktadır (*Daat Zekenim*).

23. Geçiş izni vermedi – Kenaanlı krallar, güçlü bir kral olan Sihon’a, potansiyel istilacılara karşı onları koruması için vergi ödüyorlardı. Bu nedenle, bu antlaşmaya sadakat gösteren Sihon, “Benim burada bulunma sebebim Kenaaniler’i korumak iken bana böyle bir teklifte mi bulunuyorsunuz?” diyerek Bene-Yisrael’in mantıklı teklifini geri çevirip üstüne bir de onlarla savaşa çıkmıştır (*Midraş – Tanhuma* 23; Raşi; *Minhat Yeuda; Sifte Hahamin*).

Çöle çıktı – Akıllı ve güçlü bir kral olan Sihon’un bu tezcanlılığı gariptir. Kendisinden izin istenmiş ve o vermemiştir. Bene-Yisrael bunu tıpkı Edom kralının cevabında olduğu gibi olumlu karşılayarak sınırlarının içine girmeyebilir,

Sihon’un da herhangi bir savaşa tutuşmasına gerek kalmazdı. Neden Bene-Yisrael’in nasıl davranacağını bile görmeden onlara savaş açmıştır?

Sihon’un başkenti Heşbon, son derece güçlü surlara sahipti. O kadar ki, şehri insanlar değil de sivrisinekler savunsa, yine de ele geçirilmesi mümkün değildi. Öte yandan Sihon da çok güçlü bir kraldı ve Heşbon’u değil de, basit bir köyü bile savunuyor olsaydı, o köyü ele geçirmek çok zor olurdu. Üstüne üstlük Heşbon’u Sihon savunuyor olsaydı, burasının düşmesi imkânsızdı. Elbette aslında Tanrı için hiçbir şey sorun değildir. Ama Tanrı mucizeleri bile dünyanın normal gidişatını en az etkileyecek şekilde yapmayı tercih eder. Burada da Tanrı “Çocuklarıma her şehri tek tek kuşatma zahmeti mi vereyim?” diyerek, tüm savaşçıların kalplerine şehirlerinden çıkıp bir yerde toplanarak Bene-Yisrael’e saldırma isteği vermiş, böylece Emori ordusu korunaklı şehirleri terk ederek açık alanda meydan savaşına çıkmış, sonuçta mağlup olmuştur. Bunun ardından Bene-Yisrael şehirlere giderek, savaşa gitmiş olan erkeklerine güvendikleri için burayı savunma gereği bile duymayan kadın ve çocukların olduğu bu yerleri kolayca ele geçirmişlerdir [ama sivrisineklerin savunması bile yeterli olduğuna göre, kadın ve çocuklar burayı savunsaydı, mucizesiz bir şekilde ele geçirilmesi yine mümkün olmazdı (*İmre Şefer*)] (*Midraş – Tanhuma* 23; Raşi).

Yaats’a – *Targum Onkelos*. Ya da “Yatsa’ya” (*Septuaginta*). Bir yer ismi olarak **Yaats** sözcüğü Yeşayau 15:4 ve Yirmeyau 48:34’te, **Yatsa** ise Şofetim 11:20 ve Yirmeyau 48:21’de geçmektedir. Burası Reuven kabilesinin toprakları içindedir (Yeoşua 13:18) ve bir Levi şehri olarak belirlenmiştir (Divre Ayamim I 6:63). Eusebius, Yaats’ın Medeva ile Divon arasında yer aldığını yazar (*Onomastikon*). Burası genel olarak Ölü Deniz’in kuzey ucunun 22km. kadar doğusunda, Heşbon’un 12km. kadar güneyindeki Hirbat el-Teim bölgesindeki Calul adlı yerle özdeşleştirilir (*The Living Torah*). Başka kaynaklar ise burasının Medeva’nın 12km güneydoğusunda yer alan

נו כי חֶשְׁבֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ
 הָאֱמֹרִי הוּא וְהוּא נִלְחָם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרֹאשֹׁן וַיִּקַּח
 אֶת-כָּל-אֲרָצוֹ מִיָּדוֹ עַד-אֲרָנָן: כִּי עַל-כֵּן יֵאמְרוּ הַמִּשְׁלִים בְּאוֹ
 חֶשְׁבֹן תִּבְנֶה וְתִכּוֹנֶן עִיר סִיחֹן: כֹּחַ כִּי-אֵשׁ יֵצֵאָה מִחֶשְׁבֹן לְהַבִּה
 מִקְרִית סִיחֹן אֲכָלָה עַר מוֹאָב בַּעֲלֵי בָמוֹת אֲרָנָן:

burayı Moav'dan aldıktan sonra başkent yaptığı açıklaması doğrultusundadır. Alternatif olarak “Gelin, Heşbon’u zapt edin” (Ralbag) ya da “Gelin, Heşbon’u görün” (Aderet Eliyau).

Bazı görüşlere göre ise Sihon Heşbon’u sıfırdan inşa etmiştir ve burası bu yüzden “Sihon’un Şehri” olarak bilinmektedir. Bu durumda ozanlar, Sihon’un eline tutsak düşmüş olan Moaviler’in köle olarak Heşbon’a getirilişleri sırasında onlara seslenmektedirler. Ya da bu, Moav halkına, Heşbon’a gelip teslim olmaları konusunda yapılan bir çağrı da olabilir (Sforno).

Yüzeysel bakışla burada ozanların zafer hakkındaki sözlerinden bahsediliyor olsa da, bilindiği üzere, Tora hiçbir zaman salt tarihi olayları anlatma amacıyla değildir. Dolayısıyla buradaki sözler derin bir bakışla da değerlendirilmelidir (Meam Loetz). *Talmud* burada geçen sözlerin tümünü, farklı anlamlarla açıklar. Örneğin “*Moşelim – Ozanlar*” sözcüğü aynı zamanda “*hükmedenler*” anlamındadır. Heşbon sözcüğünün anlamı “*hesap*”tır. Bu şekilde her sözcüğü farklı bakışla değerlendiren *Talmud*, özetle şu sonucu çıkarır: “Dürtülerine hükmedenler şöyle derler: Gelin hesap yapın. Mitsva yaparken kaybedilenlerle, bunun karşılığında kazanılan sonsuz ödülü karşılaştırın. Öte yandan günah işlendiğinde kazanılan geçici zevklerle, bunun karşılığında kaybedilen ebedi ödülün hesabını yapın. Böylece hem bu dünyada inşa, hem de gelecek dünyada tasdik edilirsiniz.” *Talmud* bu şekilde buradaki sözleri tek tek açıklayarak eğitsel dersler çıkarır (*Talmud – Baba Batra* 78b).

İnşa edilip – Bu sıfırdan bir inşaat değildir; zira Sihon burayı Moav’dan aldığından tamamen yakıp yıkmamıştır. Hatta belki de şehir savaştan hiç zarar görmemiş de olabilir. Dolayısıyla buradaki “inşa edilme” ifadesi, şehrin tarihindeki yeni bir sayfanın açılmasını tanımlamaktadır (*Maskil Ledavid*). İfade “eskiden olduğundan bile daha büyük bir şehir olarak inşa edilsin ve gelişsin,

böylece Sihon’un şehri olarak tanınsın” şeklinde de anlaşılabilir (İbn Ezra). Ramban’a göre ise Sihon fetih sırasında şehri yıkmış, sonra da şehrin tekrar inşa edilmesi gerekmiştir. Sonra da Sihon burayı çok güçlü bir şehir haline getirmiş, güçlü bir ordu oluşturarak Moav şehirlerine karşı akınlara başlamıştır.

Sihon’un şehri olarak tasdik edilsin – İfade “Sihon’un şehri Heşbon, inşa edilip devamlı olsun” şeklinde anlaşılabilirdi. Ama bu yanlış bir anlama şekli olurdu; çünkü ozanlar Bilam ve Beor, beddua etiklerinde burası henüz Sihon’un şehri değildi. Bu nedenle sözleri, “şu anda Moav’a ait olan Heşbon, [onların mağlup olmasıyla] Sihon’un şehri olarak inşa ve tasdik edilsin” anlamındadır (*Gur Arye*).

28. Bir ateş çıktı Heşbon’dan – Alıntının bundan sonraki kısmı, Sihon Heşbon’u ele geçirdikten sonra olacaklar konusundaki bedduadır. Sihon burayı zapt ettikten sonra, diğer yerleri ele geçirmek kolay olacaktır. Bkz. Yirmeyau 48:45.

Bir alev, Sihon’un şehrinden – Yani “bir alev çıktı Sihon’un şehrinden”.

Moav’a ait Ar’ı yakıp tüketti – Ya da tam çeviriyle “*yedi*”. Ar, Moav’ın önemli şehirlerinden biridir (bkz. p. 15 açk.). Raşbam’a göre burası başkenttir.

Sunaklarının rahipleri – İbranice *Baale Bamot*. Ya da “yüksek yerlerinin ustalarını” (*The Artscroll Chumash – Stone Edition*). Tam çeviriyle “*sahiplerini*”. Ya da “yüksek platolarını” (*Hizkuni*). Onkelos’un çevirisi şöyledir: “*Güçlü bir ateş gibi ilerledi, Heşbon’dan çıktı, alev gibi savaştı Sihon’un şehrinden, Moav’a ait Ar’da kalan halkı katletti, Armon yükseltilerindeki mabette tapınan rahipleri*”. Kısacası, Sihon, Arnon’daki tapınakları ve oradaki rahipleri de imha etmiştir (*Daat Mikra*).

Burada Bamot adlı yerin (p. 19 açk.) liderlerinden bahsediliyor da olabilir.

²⁶ Zira Heşbon, Emori kralı Sihon'un [baş]kentiydi. [Sihon daha önce] İlk Moav kralıyla savaşıp, onun Arnon'a kadar tüm topraklarını elinden almıştı.

²⁷ Bununla ilgili olarak ozanlar [şöyle] demişlerdi: "Gelin Heşbon'a! İnşa edilip, Sihon'un şehri olarak tasdik edilsin.

²⁸ Çünkü bir ateş çıktı Heşbon'dan,
Bir alev Sihon'un şehrinden
Moav'a ait Ar'ı yakıp tüketti
Arnon'un sunaklarının rahiplerini

Tarihin çoğu döneminde burada yerleşik hayat mevcut olmuştur (*Daat Mikra*).

Ona bağlı tüm kentlerde – Ya da "tüm köylerinde" (*Targum Onkelos*). Çevresindeki tüm yerleşim yerlerinde (*Daat Mikra*).

26. Zira Heşbon ... Sihon'un [baş]kentiydi – Dolayısıyla orayı ele geçirdikten sonra diğer kentlerin alınması çok kolay olmuştur.

Alternatif olarak bu bilginin verilmesinin nedeni, önceki pasukta verilen "Yisrael tüm Emori şehirlerinde yerleşti – Heşbon'da..." bilgisidir. Tora, Heşbon'un Moav'a ait olduğunu bilenlere seslenmektedir: "Heşbon'un Moav'a ait olduğu doğrudur. Ama Sihon orayı ele geçirdikten sonra Emori toprağı haline gelmiştir" (*Daat Zekenim*). Bkz. s.a. [Ancak Heşbon'un en baştan beri Emori şehri olduğu görüşünde olanlar da vardır (*Sforno*).]

İlk Moav kralıyla – Olasılıkla bu, sıradaki peraşada karşılaşacağımız Balak'tan önceki kraldır (Ramban). Söz konusu kralın ismi bilinmemektedir. Anlaşılan bunun bir önemi yoktur. Tora bu ayrıntıyı sadece söz konusu kralın sıradaki peraşada tanışacağımız Balak olmadığını belirtmek için vermektedir. Ayrıca burada laf arasında, Moav'ın bu bölgedeki hâkimiyetinin de sadece bir nesil sürdüğü açıklanmaktadır. Zira Sihon burayı ilk Moav kralının elinden almıştır, Bene-Yisrael de onun elinden. [Gerçi, Sihon'un çok uzun süre yaşadığı düşünüldüğünde, aradan birkaç nesil Moav kralı geçmesi olabilir.] Moav'ın en geniş topraklara sahip olduğu dönemdeki sınırları, kuzeyde Yabok'tan, güneyde Wadi el Hasa'ya kadardı (*Daat Mikra*).

Topraklarını elinden almıştı – Bazı kaynaklara göre bu savaş, şimdi anlatılanların dört yıl öncesinde gerçekleşmiştir (*Sefer Ayaşar*). Bene-Yisrael'e verilen Moav'ın topraklarına dokunmama emri, sadece Moaviler orada egemen oldukları sürece geçerliydi. Dolayısıyla bu yasak Sihon'un Moav'dan almış olduğu toprakların üzerinden kalkmıştır (*Midraş – Tanhuma* 23; *Talmud – Hulin* 60b; Raşi). Ramban'a göre Tora

bunu, Aşem'in Savaşları Kitabı'ndan yapılan alıntıyla ima etmiştir.

27. Ozanlar – İbranice **Moşelim**. Yani "misalci-ler". Ancak burada özellikle peygambersel öngörülerini olan kişilerden bahsedilmektedir (Raşbam). Bazılarına göre ise, kastedilen, misallerle türküler düzen kadınlar (*Lekah Tov*) ya da sözlerine güç vermek için misaller kullanan şairlerdir (*Septuaginta*). **Moşelim** sözcüğü "yöneticiler" anlamı da taşır (Radak, Şeraşim; Tır). Anlam böyleyse, olasılıkla Yeoşua 13:21'de bahisleri geçen Sihon'a bağlı prenslerden bahsedilmektedir (Rabi Yeuda Ehasid).

Raşi'ye göre burada kastedilen ozanlar, Sihon'un Moav'a karşı elde ettiği zaferde önemli pay sahibi olan yabancı peygamber Bilam ile ondan daha düşük kehanet gücüne sahip olan babası Beor'dur (bkz. 22:5 ačk.) (*Midraş – Tanhuma* 24; *Midraş – Bamidbar Raba* 19:30; *Sefer Ayaşar*). Başlarda Moav, Sihon'un saldırılarına karşı başarılı bir savunma uyguluyordu. Bu, özellikle Heşbon'un son derece iyi korunan bir şehir olmasından kaynaklanıyordu (*Meam Loetz*; bkz. p. 23 ačk.). Bunun üzerine Sihon, Bilam'ın hizmetlerinden yararlanmış, Bilam'ın okuduğu beddualar sayesinde zafere ulaşmıştır. Bundan sonraki peraşada Moav kralı Balak'ın, [Bilam'ın bedduaları ile ilgili acı tecrübesinin sonucunda] Bene-Yisrael'e karşı başarılı olabilme umuduyla onlara beddua etmesi için Bilam'ı çağırmasının nedeni de budur (bkz. 22:6; *Midraş – Tanhuma*, Balak 4; Raşi). Bu ozanlar, beddualarında, eskiden Moav'ın güçlü kalelerinden biri olan Heşbon'un, artık Sihon'un başkenti olacağını ve onun buradan daha çok Moav şehrini tüketmek üzere bir ateş gibi yayılacağını söylemektedirler.

Ramban'a göre, buradaki sözler de Aşem'in Savaşları Kitabı'ndan alıntıdır (p. 14).

Gelin Heşbon'a! – Bu sözler, Sihon'un halkı Emoriler'e yöneliktir (İbn Ezra) ve burasının Sihon'un şehri olarak tanınması için halkı oraya yerleşmeye davet etmektedir. Bu, Sihon'un

כַּט אֵי-לָדָךְ

מוֹאָב אֲבָדָה עַם-כְּמוֹשׁ נָתַן בְּנָיו פְּלִיטָם וּבְנֹתָיו בַּשְּׂבִית לְמָלָךְ

אֲמָרִי סִיחֹן: וַיִּנָּרֶם אֲבָד חֶשְׁבֹן עַד-דִּיבֶן וְנָשִׁים עַד-נֶפֶחַ אֲשֶׁר 30

עַד-מִידְבָּא: זֶה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הָאֲמָרִי: 31

Sihon'u mağlup edişlerini tasvire başlamışlardır (Sforno).

Divon'a kadar – İbranice *Ad Divon*. Çevirimiz, göze en basit gelen anlamla, İbn Ezra ve Ramban'ın görüşleri doğrultusundadır.

Raşi ise pasuğun devamında “kadar” sözcüğünün başka yerler için de kullanıldığından yola çıkarak, buradaki [normalde “kadar” anlamına gelen] *Ad* sözcüğünün, İbranice'nin yakın akrabası olan Aramca dilindeki, “*ortadan kalkmak; [bir yerden] ayrılmak*” anlamını taşıyan bir kelime olduğunu öne sürer. Böylece [önceki açıklamanın da ışığında] bu ifadelerin Raşi'ye göre çevirisi şöyledir: “*Krallıkları imha oldu Heşbon'dan; ayrıldı Divon'dan.*” Benzer şekilde “*Krallıkları Heşbon'dan kesildi, egemenlikleri Divon'dan ayrıldı*” (*Targum Onkelos*).

Divon, Arnon'un 5km. kadar kuzeyinde, Ölü Deniz'in de 20km. kadar doğusunda yer alan bir şehirdi. Burası daha sonraları Gad kabilesinin toprakları içinde kalmıştır (32:34, 33:45); bkz. p. 12 açk. Ayrıca bkz. Yeoşua 13:9, 13:17, 48:18, 48:22, Yeşayau 15:2. Heşbon, Sihon'un krallığının kuzeyinde iken, Divon onun ele geçirdiği toprakların güney kısmındaydı. Bu nedenle pasuk bu iki uç şehirden bahsetmektedir.

Medeva'ya – Burası Kral Yolu'nun üzerinde, Heşbon'un 9km. kadar güneyinde yer alan bir şehirdir. Bkz. Yeoşua 13:9, 13:16, Yeşayau 15:2, Divre Ayamim I 19:7. Günümüzdeki ismi Madaba'dır.

[Uzanan] – *Targum Onkelos*.

Nofah'a – Bu da bir yer adıdır (*Targum Onkelos*;

Saadya Gaon). “*Nafah – Şiş[ir]mek / Üflemek / Körüklemek*” köküyle bağlantılıdır. Dolayısıyla bazıları ifadeyi “Medeva'ya kadar her yeri, cesetlerin bedenleri çürüyüp şişene kadar ıssız kıldık” (*Targum Yonatan*), ya da “Kadınları, Medeva'ya kadar uzanan bir ateşi körüklediler” (*Septuaginta*) şeklinde değerlendirir [bu ikinci olasılık, “ıssız kıldık” anlamındaki *Vanaşim* sözcüğünü “*ve kadınlar*” olarak yorumlamıştır].

Şarkıda söylenenlerden anlaşıldığı kadarıyla Sihon, Divon'a kadar olan bölgedeki Moav egemenliğine son vermiş, Heşbon yakınlarındaki tüm sakinleri de imha etmiştir.

31. Yisrael, Emori ülkesine yerleşti – Ama Moav ülkesine yerleşmedi. İleri bir dönemde Yisrael hâkimi Yiftah da, Amon kralına gönderdiği mesajda, Bene-Yisrael'in ne Amon'un ne de Moav'ın topraklarını aldığını belirtmiştir (Şofetim 11:15; Sforno). Alternatif olarak bu bilginin verilmesinin amacı, Sihon'un topraklarının sadece Erets-Yisrael'e geçiş için değil, yerleşim amacıyla da kullanıldığını belirtmektir. Burası Reuven kabilesine verilmiştir (*Daat Mikra*).

²⁹ Vah sana Moav!

Yittin Kemoş'un halkı!

Oğullarını mülteci etti

Kızlarını da tutsak

Emori kralı Sihon'a.

³⁰ Fırlattık onları,

Divon'a kadar imha oldu Heşbon.

Issız kıldık [her yeri]

Medeva'ya kadar [uzanan] Nofah'a kadar.

³¹ Yisrael, Emori ülkesine yerleşti.

29. Vah sana Moav! – Ozanların, Moaviler'in Sihon'un eline teslim olması şeklindeki bedduasının temeli bu sözlerdir (*Midraš – Tanhuma* 24; Raşi). Ayrıca bu ağıtla, ozanlar Moav'la ve onun ilahı Kemoş'la (s.a.) alay etmektedirler (*Daat Mikra*). Moav hakkındaki benzer ağıtlar Yeşayau *Perek* 15-16 ve Yirmeyau *Perek* 48'de de geçmektedir.

Kemoş'un halkı – Kemoş, Moaviler'in taptığı ilahın adıydı (Raşi; Ramban). Olasılıkla bir savaş tanrısıydı. *Sehel Tov*'dan alıntı yapan *Paaneah Raza*, bunun doğal olarak bir kadın şeklini almış, dünya kadar eski olan siyah renkli bir kaya olduğunu yazar (krş. *Meam Loez*). Tapınma şekli, insanın onun karşısında başını [ya da başının kenarlarını] tıraş etmesiydi (Şemot 20:5, *Midraš Agadol* o.a.; Ramban, *Sefer Amitsvot*, *Lav* 6; krş. Yirmeyau 9:25). Bkz. Vayikra 19:27.

Targum Yonatan bu sözcüğü "**Kamaş** – Yıpranmak, Solmak" köküyle değerlendirir ve "*solmuş halk*" çevirisini yapar. Ancak Melahim I 11:7 ve 11:33'ten, bunun bir put ismi olduğu açıktır. Şofetim kitabında görüldüğü üzere Amon halkı da bu puta tapardı (bkz. Şofetim 11:24; Ramban). Nitekim Onkelos'un çevirisi de "*Kemoş'a tapman halk*" şeklindedir. Ayrıca bkz. Melahim II 23:13; Yirmeyau 48:7 ve 48:13.

Oğullarını mülteci etti... – Ya da "*kaçaklar [haline getirdi]*". "Onları kılıçtan kaçan mülteciler haline soktu" (İbn Ezra). "Sihon, Moav halkının erkeklerini çaresiz mülteciler, kızlarını da tutsak durumuna düşürdü" (Raşi). Alternatif olarak "Moav ilahı Kemoş, zor zamanlarında

çocuklarına bekledikleri yardımı etmekten aciz kaldı" (Ramban).

30. Fırlattık onları – "Bulundukları yerden dışarı attık" (Raşbam). İbranice **Vaniram**. Çevirmizde bu sözcük "**Yara** – [Ok] Atmak" [günümüzdeki kullanımıyla "ateş etmek" – yani genel olarak "bir şeyi büyük bir hızla ve aniden atmak"] köküyle değerlendirilmiştir. Alternatif olarak "*onlara [ok] attık [ve onları mağlup ettik]*" (*Daat Mikra*). Bu sözleri söyleyenler ozanlardır. Ama sözlerini, bu bedduada temsil ettikleri, Sihon'un başkanlığındaki Emoriler'in ağzından dile getirmektedirler.

Raşi'ye göre ise sözcüğün kökü "**Nir** – Sürülmüş Tarla"dır ve [bir tarlanın sürülmüş olması, onun bir sahibi olduğuna işaret ettiğine göre] mecazi anlamda Moav'ın hüküm sürdüğü bölgeyi ya da kraliyetinin egemenliğini tanımlamaktadır (ör. Melahim I 11:36; bkz. s.a.). Ayrıca bkz. *Targum Onkelos*.

İbn Ezra, şarkının burada sona erdiği ve tekrar Tora'yı yazan Moşe'nin sözlerine dönüldüğü görüşündedir ve bu sözleri şöyle açıklar: "*Ve egemenlikleri, [yani] Heşbon'un egemenliği yitirildi*". Ya da Moşe, "*onları [mağlup edip oradan] attığımızda, Heşbon [egemenliği] Divon'a kadar imha oldu, Medeva'ya kadar [uzanan] Nofah'a kadar her yeri ıssız kıldık*" diyor da olabilir (Rabenu Behaye; krş. *Daat Mikra*). Moav hakkındaki başka bir ağıtta da burada sözü edilen yerlerin ele geçirilişinden bahsedilmektedir (Yirmeyau 48:18, 48:22). Bir başka olasılığa göre de, en başta ozanlar Sihon'un başarılarından bahsetmiş, şimdi de Bene-Yisrael,

בַּיּוֹם הַהוּא מִשָּׁחַ

לְרֹגֶל אֶת־יַעֲזָר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֵתֶיהָ וַיִּרְשׁ [וַיִּרְשׁ] אֶת־הָאֶמְרִי

אֲשֶׁר־שָׂם: כִּי וַיִּפְּנוּ וַיַּעֲלוּ דֶרֶךְ הַבֶּשֶׁן וַיֵּצֵא עֹג מֶלֶךְ־הַבֶּשֶׁן 33

לְקִרְאָתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לְמַלְחָמָה אֲדָרְעִי: מִפְּתִיר

yönelindikleri şeklinde olabilir (*The Living Torah*). Alternatif olarak “devam ettiler” (İbn Ezra’nın buradaki ve Şemot 10:6 açıklaması).

Bkz. Devarim 3:1. Bene-Yisrael Emori topraklarına yerleştikten sonra, olasılıkla Heşbon’u karargâh noktası haline getirmişler, sonra da doğuya yönelerek sıradaki fethe çıkmışlardır. Oradan da kuzeye çıkmışlar, bu yolda Edrei bölgesinde Og’la karşılaşmışlardır. Edrei, Heşbon’a göre daha doğuda kaldığı için burada “saptılar” deniyor olabilir. Yani önce doğuya gidip sonra kuzeye sapmışlardır (*Daat Mikra*).

Başan yoluna – Bu ifade “Başan’a giden yol” ya da “Başan’dan geçen yol” olarak anlaşılabilir. Sihon’un topraklarının aksine bu bölümde Başan bölgesinin sınırlarından bahsedilmemektedir. Bu bilgi, olayların tekrar anlatıldığı peraşada açıklanmaktadır (Devarim 3:1-17; *Daat Mikra*). Başan, Yarden’in doğu kıyısında, güneyde Yabok ırmağı ile kuzeyde Hermon dağı arasında kalan bölgedir (Devarim 3:8). Refaim ülkesi olarak da adlandırılan Argov arazisi de buraya aittir (Devarim 3:13). Kineret [=Teverya] gölünün doğusundaki Golan tepeleri bu bölgeye dâhildir (Josephus Flavius, *Eski Dönemler* 4:5:3; bkz. Devarim 4:43).

Og – Og, çevrede ün salmış devlerden biriydi. Tora, [basit anlamda] Og’un yatağının 4m.nin üstünde olduğunu belirtmektedir (bkz. Devarim 3:11 açık.).

Tora, Bereşit kitabında, bölgede çıkan geniş çaplı bir savaştan kurtulan bir adamın, Avraam’a gelerek Lot’un esir düştüğünü haber verdiğini anlatmıştı (Bereşit 14:13). Hahamlarımız bu kişinin Og olduğunu açıklarlar. Tora orada ondan

“kurtulabilen kişi” olarak bahsetmiştir; zira Og, devlerden oluşan ve muzaffer krallar tarafından yenilgiye uğratan Refaim ırkından geriye kalanların son temsilcisiydi (bkz. Devarim 3:11, Yeoşua 12:4 ve 13:12). Orada Og, Lot’un esir düştüğünü bildirmek ve kendi ulusu Refaim’in intikamını alması için kendisine başvurmak üzere Avraam’a gelmiştir.

Öte yandan Midraş’a göre “kurtulabilen kişi” olarak tanımlanan Og, savaştan değil, Noah zamanında meydana gelen Büyük Tufan’dan kurtulmuş (bkz. Bereşit 7:23 açık.) ve bu şekilde ün salmıştır (*Talmud* – *Nida* 61a). [Noah peraşasında “**Vayişaer Ah Noah...** – *Sadece Noah... Kaldı*” (Bereşit 7:23) ifadesinde **Ah Noah** sözcüklerinin sayısal değeri (79), **Og** sözcüğününküyle eşittir. Og’un Tufan’dan sağ kurtulduğuna dair bir ipucu buradadır; zira bu sayısal değer göz önünde tutulduğunda ifade “Og kaldı” şeklinde anlaşılabilir (*Rabi Yeuda Ehasid*).] Og’un Avraam’a Lot’un esir düştüğünü bildirmekteki amacı ise ona iyilik yapmak değil, Avraam’ı kazanması imkânsız [görünen] bir savaşa göndererek, onun güzel karısı Sara’yı kendisine almaktır.

Kaynaklarımız, Sihon ve Og’un baba tarafından kardeş olduklarını belirtir. İkisinin babası, düşmüş bir melek (bkz. Bereşit 6:2 açık., *Tann’nun oğulları* k.b.) olan Şemahzael’dir. Noah’in ailesi gemiye girmeden kısa bir süre önce, Şemahzael, Ham’ın karısı ile ilişkiye girmiş, Ham da bunu örtbas etmek için, gemide eşler arasında ilişki yasak olmasına karşın, karısıyla birlikte olmuştur. Sihon gemide doğmuştur. Bu durumda Sihon da Og gibi güçlü bir dev olmanın yanı sıra, 700 [ama bazı kaynaklara göre sadece (!) 500] yılı aşkın yaşa sahiptir (bkz. s.p. açık.) (Rabenu Behaye; krş. *Daat Zekenim*).

³² Moşe, Yazer'i keşif için [bir birlik] gönderdi ve [bu akıncılar] ona bağlı kentleri zapt ettiler. [Sonra, Moşe] Oradaki Emoriler'i sürdü.

³³ [Bene-Yisrael oradan] Sapıp, Başan yoluna çıktılar. Başan kralı Og – o ve tüm halkı – onları karşılamak üzere savaş için Edrei[ye] çıktı.

32. Yazer'i – Olasılıkla burası Sihon krallığının bir bölümü olmayan, bağımsız bir Emori şehriydi. Yazer Rabat Amon'un (bugünkü Amman) hemen batısında yer alır. Burası, daha ileride Gad kabilesinin topraklarının doğu sınırını belirlemiştir (Yeoşua 13:25). Gad kabilesi şehri inşa etmiş (32:35) ve burası daha sonra bir Levi şehri olmuştur (Yeoşua 21:37, Divre Ayamim 6:66). Anlaşıldığı kadarıyla burası Og'un topraklarının doğu sınırında, Amon sınırı yakınlarında yer almaktaydı (Makabiler I 5:8).

Targum Yonatan, Yazer'i burada Mihbar, daha ileride ise (32:1,3,35) Mihvar olarak çevirmiştir. Mihvar, II. *Bet-Amikdaş* döneminde Ölü Deniz'in doğu kıyısında yer aldığı bilinen bir hisardır. Bazı araştırmacılar Yazer adlı iki yer olduğu görüşündedir. Pasuğumuzdaki, Rabat Amon'un yakınındaki Yazer'dir. Aynı yerden Divre Ayamim I 26:31'de "Yazer Gilad" olarak bahsedilmektedir. *Targum Yonatan*'ın Mihvar olarak çevirdiği yer ise, Yirmeyau 48:32'de sözü geçen "Yazer Yam"dır (= "Deniz kıyısındaki Yazer") – ki bu, Ölü Deniz'in kıyısındaki hisara işaret eder (*Daat Mikra*).

[Bu akıncılar] – Bu ekleme Raşi'yi takiben yapılmıştır. Moşe'nin gönderdiği casusların Moşe'ye getirdiği herhangi bir rapordan bahsedilmediğine göre, Yazer'i kendileri zapt etmişlerdir (*Mesiah İlemim; Beer Mayim Hayim; Beer Yitshak*). Casuslar "[daha önce gönderilen ve yerel halktan korkan] ilk casuslar gibi olmaya-cağız; savaşıcağız, çünkü Moşe'nin duasının gücünden eminiz" diyerek asıl ordunun gelmesini beklemeden, bölgedeki küçük kentleri ele geçirmişlerdir (*Midraş – Tanhuma* 24). Sonra gelen ordu da Moşe'nin komutasında yerel halkı sürmüştür (Sforno; *Sefer Ayaşar*). Pasuktaki "[Sonra, Moşe]" eklemesinin kaynağı budur. Öte yandan Tora birçok yerde öznelere açıklamadığı için burada da "zapt ettiler" fiilinin öznesi [sadece keşif birliği değil, toplu halde] Bene-Yisrael de

olabilir (*Daat Mikra*).

Bundan 38 yıl kadar önce gönderilen ilk casusların büyük bölümü getirdikleri raporla bir felakete yol açmış olmalarına rağmen, Moşe tekrar casus göndermekte tereddüt etmemiştir. Bu kez, ilk görevi felakete çeviren ulusal galeyana ve korku yaşanmamıştır. Olasılıkla Moşe bu kez casusları tüm halkın bilgisi ile değil, kişisel olarak görevlendirerek göndermiştir. Bazı kaynaklara göre bu gruba Kalev ile Pinehas liderlik etmiştir (*Targum Yonatan*). Dahası *Midraş*'a göre, söz konusu keşif birliği, sadece ikisinden oluşmaktadır. Buradaki halkı sadece ikisinin yenilgiye uğratması açık bir mucizedir (krş. *Meam Loetz*).

Bu olay *Sukot* bayramından hemen sonra 23 Tışri 2487 tarihinde, yani Sihon'un mağlup edilmesinin altı hafta kadar sonrasında meydana gelmiştir (*Midraş – Bamidbar Raba* 19:33). Nitekim bolca mitsva içeren Roş Aşana, Yom Kipur ve *Sukot* bayramlarının sonrasında halkın manevi liyakati oldukça yüksekteydi (*Meam Loetz*). Başka kaynaklara göre ise bu olay Og'a karşı elde edilen galibiyetten sonra gerçekleşmiştir (*Sefer Ayaşar*).

Ona bağlı kentleri zapt ettiler – Tora Yazer'in kendisinin zapt edildiğinden bahsetmemektedir. Ancak yine de biraz ileride Gad kabilesinin [savaşta yıkılmış olan] Yazer'i inşa ettiği söylenmektedir (32:35). Yazer'in ele geçirildiği başka bir yerde söylenmediğine göre, bu şimdi olmuştur. Ama Tora bunu ayrıca söyleme gereği görmemiştir (*Daat Mikra*).

33. [Bene-Yisrael] – *Sefer Ayaşar*. Bazılarına göre Başan'a sadece savaşçılar gitmiş, kampın geri kalanı ise Moav ovalarında kalmıştır (22:1, *Hizkuni* o.a.).

Sapıp – İbranice *Vayifnu*. Tam çeviriyle "döndüler"; "yön değiştirdiler". Bunun anlamı, öncü birliğin Yazer'den dönerek Og'un krallığına

דַּוִּיאָמֶר יְהוָה

אֶל-מֹשֶׁה אֶל-תִּירָא אֹתוֹ כִּי בִידְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת-כָּל-עַמּוֹ
וְאֶת-אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר
יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן:

de onun sünnetli oluşunun – sünnet işaretinin – Og’u koruyabileceğinden endişe etmektedir. Ancak Tanrı ona teminat vererek, Og’un, bu işaretin gerektirdiği saf ve kutsal bir cinsel yaşam sürmediğini, dolayısıyla sünnet işaretinin onu koruyamayacağını belirtmiştir. Zira *Berit Mila* işaretinin üstün yanı, sadece fiziksel açıdan insanın derisinde bir işaretten ibaret olması değildir. *Berit Mila*’yı özel yapan şey, sünnet olmuş kişinin, saf ve kutsal bir cinsel yaşam sürmesidir. Ancak bir kişi bu konuda titiz olmazsa ve içten bir *teşuva* yapmazsa *Berit Mila*’nın liyakati onu korumaz – ne bu dünyada ne de Gelecek Dünya’da (*Zoar*; *Yalkut Reuveni*). *Midraş*’a göre Avraam Avinu, *Geinom*’un kapısında bekler ve *Berit Mila* işareti olan kimsenin içeri sokulmasına izin vermez. Ama bir kişi *Berit Mila* işaretinin gerektirdiği cinsel kutsiyeti korumadığı takdirde, bu konuda Avraam bile bir şey yapmaya yetkili değildir (*Meam Loetz*).

Basit anlamda Moşe’nin endişesine başka bir açıklama getirilebilir: Bene-Yisrael’in Erets-Yisrael’e girmek için Sihon ve Og’un topraklarından geçmesi şart değildi. Ülke’ye onların etrafından dolaşarak da girilebilirdi. Bu nedenle Moşe buraları ele geçirme gerekliliği olmadığı için çekinmiş olabilir. Moşe, Yarden’in doğusundaki bu bölgelerin de sonuçta Erets-Yisrael’in bir parçası olacağını bilmesine rağmen, bu aşamada sadece, asıl Kenaan Ülkesi olan, Yarden’in doğusundaki topraklara yoğunlaşma gerektiği görüşündeydi. Bene-Yisrael’in tümünün Yarden’in doğusundaki Erets-Yisrael’de yerleşmesini istiyordu ve eğer Reuven ile Gad kabilelerinin isteği olmasa (bkz. *Perek 32*), bu noktada ele geçirilen bu bölgeleri de elinde tutmaya niyetli değildi. Herkesi Yarden’in ötesine geçirtecek, buraları yıkıntı olarak terk edecekti.

Aynı nedenle, buraların şimdi ele geçirilmesi gerekliliği olmadığı için, Sihon’a barış mesajı göndermiş. Ancak Sihon savaş açtığı için, onunla savaşmak zorunda kalmış ve topraklarını ele geçirmişti. Tanrı, Moşe’ye bu aşamada Erets-Yisrael’in fethinin başladığını ve korkmadan ilerlemesini söylemiştir (bkz. *Devarim 2:31*). Yine de hâlâ Og’la savaşma zorunluluğu yoktur. Bu nedenle Moşe, gereksiz bir savaşa girmekten [dolayısıyla belki de gerekli olmayan bir mucizeyi hak etmeyeceklerinden] çekinmiştir. Ama şimdi Tanrı ona bu konuda endişe etmesine gerek olmadığını söylemektedir (Ramban). Çekincesinin bir başka olası nedeni de, halkın Sihon’la olan savaşta haksız ganimeti zimmetlerine geçirmiş ya da bir şekilde günah işlemiş olmasıdır. Zira gerçek *tsadiklerin* korkusu, günahın getireceği olumsuzluklardır (a.k.; krş. *Yeoşua 8:1*). Ama Tanrı böyle bir şeyin söz konusu olmadığı konusunda teminat vermektedir.

Heşbon’da oturan – Olasılıkla bununla, “Heşbon’da oturmuş olan” anlamı kastedilmektedir (*Daat Mikra*).

Yapacaksın – Ya da “*yap*”.

³⁴ Tanrı, Moşe'ye "Çekinme ondan" dedi, "çünkü onu, tüm halkını ve ülkesini eline teslim ettim. Ona, Heşbon'da oturan Emori kralı Sihon'a yaptığını yapacaksın."

Targum Yonatan Og'un neden bu kadar uzun yaşadığını şöyle açıklar: Og sürekli olarak, çocukları olmadığı için, ırmağın kenarında olmasına rağmen bir türlü meyve vermeyen bir ağaç gibi olduklarını söyleyerek, Avraam ve Sara ile alay ediyordu. Tanrı bu nedenle, onun, uzun bir süre yaşayarak, Avraam ile Sara'nın soyunun milyonlara ulaştığına şahit olmasını ve ölümünü onların elinde bulmasını sağlamıştır.

Savaş için – Og, Moşe'nin hiçbir elçi göndermesini beklemeden ordusuyla birlikte Bene-Yisrael'in karşısına çıkmıştır.

Edrei[ye] – Burası, Og'un ülkesi Başan'ın başkentidir. Kineret gölünün 50km. kadar güneydoğusundadır. Krş. Devarim 3:1, 3:10. Edrei, Og'un diğer önemli kenti Aştarot'un (Devarim 1:4, Yeoşua 12:4) 21km. kadar güneydoğusundaydı ve ileride Menşe kabilesinin bir kısmına verilecekti (Yeoşua 13:31). Bu bölge, büyük kısmı Kedorlaomer ve müttefikleri tarafından ortadan kaldırılan Refaim ulusunun topraklarıydı (bkz. Bereşit 14:5). Bkz. Og k.b.

Günümüzde burayı, Dara olarak adlandırılan Arap kentiyle bağdaştıranlar vardır. Burası Şam'ın 106km. kadar güneyindedir. Buradaki Yahudi varlığı, en azından Rabi Aştori Afarhi'nin zamanına [yani bundan yaklaşık 6 yüzyıl önce-sine] kadar sürmüştür (*Daat Mikra*).

34. Çekinme ondan – Moşe'nin çekinmesi için bir neden olmamalıdır. Nitekim Sihon da çok güçlü bir kral olmasına karşın Moşe'nin herhangi bir çekinme belirtisinden bahsedilmemektedir. Dahası, Moşe, halkı düşmanlara karşı savaşa çıkarken korkmamaları konusunda bizzat teşvik etmiş (Devarim 31:6), savaşı asıl gerçekleştirenin Tanrı olduğunu vurgulayarak, casusları ve onlardan etkilenen halkı boş korkuları nedeniyle eleştirmiştir (Devarim 1:29-30). Dolayısıyla Moşe'nin korktuğu, Og'un iri cüssesi ve büyük kuvveti olamaz. Moşe onun manevi liyakatinden (bkz. ö.p. açk.) korkmaktadır (Ramban). Zira

Tanrı bir insana, o insanın fiziksel değil, manevi nitelikleri nedeniyle yakınlık gösterir. Pasukta belirtildiği gibi: "*Ne atın kuvvetine [güvenenleri] arzu eder, ne de savaşımın güçlü bacaklarını ister. Kendisinden çekenleri ister Tanrı, onun şefkatini özlemle bekleyenleri*" (Teilim 147:10-11) (Rabenu Behaye). Moşe'nin çekincesinin kaynağının fiziksel kuvvet değil de manevi liyakat olduğunu gösteren bir başka nokta da Tanrı'nın Moşe'ye özellikle Og'dan çekinmemesini söylemesidir. Moşe fiziksel kuvvetten korkuyor olsaydı Tanrı ona "Og'un ordusundan korkma" derdi. Ama Moşe özellikle kişisel olarak bir liyakate sahip olan Og'dan çekinmiştir (*Keli Yakar*).

Moşe, [*Midraş*'ın anlatısına göre] Og'un aslında kötü niyetle davranmış olduğunu bilmesine rağmen, yine de Avraam'a iyilik yapmış olmasının önemli bir liyaketi hak ettiğini düşünmektedir [zira genel bir prensibe göre bir kişi sebep olduğu tüm iyi şeyler için ödüllendirilir – bunu yaparken kötü niyetler taşımışsa bile. Tanrı kimseye, sözün gelişi, "borçlu" kalmaz. Bunun bir örneği de, sıradaki peraşada bahsi geçen Moav kralı Balak'ın, Tanrı için 42 kez *korban* yapmasıdır. Balak bu nedenle ödüllendirilmiş ve Kral David'in büyükbabasının annesi olan Moavlı Rut onun soyundan gelmiştir. Oysa Balak da bu *korban*ları sadece Bene-Yisrael'e okunan bedduaların işe yaraması umuduyla yapmıştı (*Daat Zekenim*)]. Bunun yanında, Og'un, yüzyıllar boyunca süren yaşamın artık görülmediği bu dönemde 500, hatta [Tufan'dan kurtulduğu düşünülürse] 700-800 yılı aşmış uzun yaşam süresi de, onun özel bir liyakate sahip olduğunu göstermektedir [Moşe ise 120 yaşındadır]. Ancak Tanrı, bunlara karşın Moşe'yi korkmaması konusunda temin etmektedir.

Bir açıklamaya göre Tanrı Moşe'ye "***Al Tira Oto*** – *Ondan Çekinme*" derken başka bir konuya dikkati çekmektedir. **Oto** sözcüğü aynı zamanda "*işareti*" anlamındadır [**Ot** = "*işaret*"]. Og, Avraam zamanında sünnet olmuş biriydi. Moşe

35 דַּהּ וַיָּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בְּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הַשְּׂאִיר־לּוֹ
שָׂרִיד וַיִּירָשׁוּ אֶת־אֶרֶצוֹ:

1 אֹיִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבֹת מוֹאָב מֵעֶבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ:
ס ס ס

Moav ovalarında – Burası Yarden nehrinin doğu kıyısı ile daha doğudaki yüksek platolar arasında yer alan düzlüktür. Bene-Yisrael burayı Moaviler'den değil Emori kralı Sihon'un elinden almış olmasına karşın, bölge halen daha genel olarak bilinen adıyla "Moav ovaları" olarak tanınıyordu.

Yarden'in Yeriho'ya göre öte yanında – Yarden'in doğu kıyısında, Yeriho'nun karşısında (Raşbam). Bene-Yisrael şimdi Ölü Deniz'in tam kuzeydoğusundadırlar. Daha kesin söylemek gerekirse, Şitim adlı bölgede kamp kurmuşlardır (bkz. 25:1; Miha 6:5). Burada gerçekleşen trajedinin (bkz. 25:9) ardından Avel Aşitim (=Şitim Matemî; bkz. 33:49) olarak adlandırılan ova ile Ölü Deniz'in kuzeydoğu kıyısına dökülen Şitim ırmağı (Yoel 4:18) bu bölgededir. Burası Bene-Yisrael'in Erets-Yisrael'e girmeden önceki son durağıdır. Yeoşua Erets-Yisrael'e casusları buradan göndermiştir ve Bene-Yisrael, Yeoşua'nın önderliğinde Yarden'in ötesine geçene kadar burada kalacaklardır (Yeoşua 2:1, 3:1). Aslında Bene-Yisrael bu aşamada geniş bir bölgenin sahibidir. Ama temel amaç Erets-Yisrael'e geçmek olduğu için, kamp bu bölgede sadece belirli bir noktada toplanmıştır (*Daat Mikra*).

Artık Bene-Yisrael, yıllardır bekledikleri aşamaya ulaşmışlar, Erets-Yisrael'i karşıdan gören bir noktada konum almışlardır. Bundan sonraki düşünceleri, Erets-Yisrael'in fethidir ve sıradaki paraşalarda öncelikli olarak bu konu ele alınacaktır. Balak paraşasının son kısmı haricinde anlatılan olaylardan ise, Bene-Yisrael'in doğru-
dan haberi olmayacaktır – ta ki Tanrı bunları Moşe'ye dikte ettirene kadar.

³⁵ [Bene-Yisrael] Onu, oğullarını ve sağ bırakmayana kadar tüm halkını öldürdüler ve ülkesini ele geçirdiler.

22

¹ Bene-Yisrael yola çıktılar ve Moav ovalarında, Yarden'in Yeriho'ya göre öte yanında kamp kurdular.

35. Onu ... öldürdüler – Og'u bizzat Moşe öldürmüştür (Raşi). *Talmud* bunu, sembolizma açısından son derece zengin olan şu *Midraş*'la anlatır:

Muazzam cüsseli bir dev olan Og, "Şimdi hepsini tek tek öldürmekle neden uğraşayım?" diyerek kendi kendine hesap yapar: "Yisrael kampı ne kadar?" der; "Üç *parsa* [=24.000 *ama* (bkz. 2:1-34 açık.)]... O zaman ben de gider üç *parsalık* bir dağ koparıp üzerlerine atarak onları öldürürüm." Gider üç *parsalık* bir dağ koparır ve başının üstüne yerleştirir. Ama Tanrı ona karşı çekirgeler [bir versiyona göre: karıncalar] gönderir; bu çekirgeler dağı kemirirler ve ortasında delik açarlar. Böylece dağ, Og'un boynuna geçer. Og bunu kafasından çıkarmaya çalışsa da, dişleri her iki yönde uzayarak bunu yapmasını engeller. Sonra Moşe gelir. Kendi boyu on *amadır*. Eline on *ama* uzunluğunda bir balta alır. Sonra da on *ama* sıçrayarak balta ile Og'un topuğuna vurur ve onu öldürür (*Talmud* – *Berachot* 54a).

Otoriteler, bariz bir şekilde abartılı ifadeler içeren bu *Midraş*'ın çok derin sırlar ve ipuçları için bir örtü görevini gördüğünü açıklarlar. Yine de bizim belki kavrayabileceğimiz basit düzeyde bile bazı sembollerini ilk bakışta görebiliriz. Önce de belirtildiği üzere, Moşe'nin korktuğu şey, Og'un, Avraam'a yapmış olduğu iyilikten elde ettiği manevi liyakattir. Og bu liyakate, ayaklarıyla Avraam'a kadar gelerek hak kazanmıştır. Bu nedenle, onun özellikle "topuklarından" aldığı darbe ile ölmesindeki sembolü anlamak zor değildir. Ne de olsa onu güçlü yapan şey, topuklarıyla elde etmiş olduğu liyakattir ve onu mağlup etmek için bunun üstüne çıkan bir liyakat gerekmektedir (Rabenu Behaye'nin, kendi hocasından yaptığı alıntı). *Midraş* Og'daki bu gücü ayrıca "kopararak Bene-Yisrael'in tümünün üstüne atmayı planladığı üç *parsalık* dağ" ile betimle-

mektedir. Yani halkın atasına yaptığı iyiliğin, halkın tümüne üstün geleceğini düşünmektedir. Oysa düşündüğü doğru değildir. Kenaan halkı Bene-Yisrael'i[n gönderdikleri casusları] küçümseyerek "çekirgeler" olarak tanımlamışlardır (bkz. 14:33). Ve o küçümsedikleri "çekirgelerin" liyakati, kopardığı dağı kemirerek kendi başına geçirmeye yeterlidir. Bunun ötesinde, Moşe, Og'u tamamen etkisiz kılmak için üç liyakat kaynağının birleşimini kullanmıştır: [1] Kendisi üstün düzeyiyle belirli bir liyakate sahiptir – boyu "on *ama*"dır ["on" sayısı, bazı yerlerde "çok" anlamını kasteder. Yani bu ifadeyle Moşe'nin yüksek düzeyli liyakati kastedilmektedir]. [2] "On *ama*" boyundaki balta, Bene-Yisrael'in bir ulus olarak hak ettikleri liyakattir. [3] Moşe bunun üzerine "on *ama*" daha sıçramıştır. Ona bu sıçrama kuvvetini veren, Atalar'ın yüksek düzeyli liyakatidir. Böylece Moşe bu üç liyakat sayesinde, Og'un "topuklarıyla" elde etmiş olduğu liyakati geçersiz kılmış ve onu öldürmüştür (*Talmud* – *Berachot* 54a, Raşba o.a., Rabi Adin "Even Yisrael" Steinzaltz o.a.). Bu açıklamaların, söz konusu *Midraş*'ın örttüğü derin ve gizemli mesajların kabuğunu bile sıyırmadığını söylemek gereksizdir. Yine de hem *Midraş*'ı hem de en basit düzeyde onun hakkındaki bir açıklamayı vermekle, okuyucuya bu konuda da tadımlık bir örnek vermek istedik.

Sağ bırakmayana kadar – Tam çeviriyle "ona sağ/kalıntı bırakmayana kadar". Yani "onun ulusunun bir devamı olabilecek kimseyi bırakmayana kadar".

22.

1. Yola çıktılar – Dönüp güneye yöneldiler (*Hizkuni*). Moav toprakları, onların bulunduğu yerden güneydedir. Bene-Yisrael Moav sınırının karşısında kamp kurunca, Moav kralı Balak paniğe kapılmıştır (bkz. Balak peraşası).